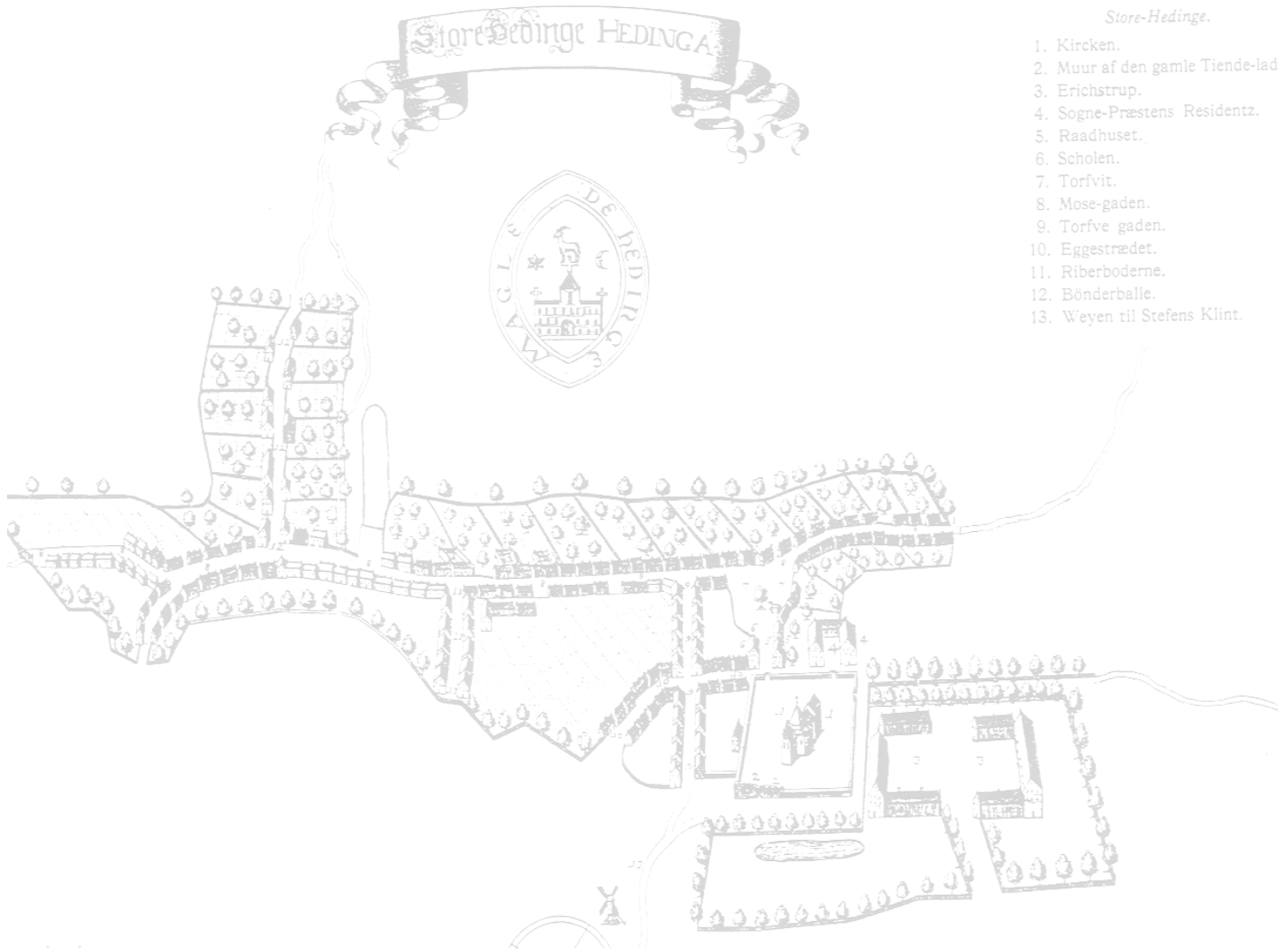

Forundersøgelsen 2001

Kommuneatlas Stevns

Skov- og Naturstyrelsen, Miljø- og Energiministeriet
I samarbejde med Stevns Kommune

Følgegruppen

Teknisk Udvalgs formand, Ole Anker (formand)
Kommunalbestyrelsesmedlem Ole Christophersen
Kommunalbestyrelsesmedlem Ole Bech-Jensen
Stevns Lokalhistoriske Arkiv, Arly Olsen
Stevns bevaringsforening, Lars Ibsen
Arkitekt Karsten Vibild
Østsjællandsk Museum, Helle Schummel
Stevns Turistforening, Steen Oettinger
Store-Heddinge Handelsstandsforening, Vera Løje
Borgerforeningen Boestofte, Havnelev, Skørpinge, Susanne Stig Hansen
Magleby Borgerforening, Bent Brimer
Holtug Borgerforening, Ivar Knudsen
Klippinge Borgerforening, Bent Brimer
Lund Bylaug, Kirsten Juhl
Lyderslev-Gevnø Borgerforening, Geertruida Henriksen
Rødvig Borger- og grundejerforening, Åse Hoelstad
Grundejerforeningen Sigerslev, René Leen
Hellested Borgerforening, Åse Berthelin
Højerup Borgerforening, Michael Kruse
Stevns Kommune, Søren Breddam
Stevns Kommune, Bjørn Søeborg (ref)
Skov- og Naturstyrelsen, arkitekt m.a.a Jens Kirkegaard
Konsulent for Skov- og Naturstyrelsen, restaureringsarkitekt m.a.a. Gert Bech-Nielsen

Indholdsfortegnelse:

Landskab og bebyggelse i Stevns Kommune

side 6

Restaureringsarkitekt m.a.a. Gert Bech-Nielsen, restaureringsarkitekt m.a.a. Alette Skov-Hansen

- Stevns Kommunes geografiske placering
- Geologisk beskrivelse af landskabets dannelse
- Stevns Klint
- Opdeling af landskabet i bygder
- Skove i Stevns herred
- Landsbyerne
- Herreder og sogne
- Landsbytyper
- Landsbyernes placering i landskabet
- Vandløb
- Gravhøje
- Kirkernes placering i landskabet
- Møller
- Infrastruktur

Byhistoriske hovedtræk

side 25

Museumsinspektør Helle Schummel, Østsjællands Museum

- Indlandsbyen, der blev centrum i Stevns herred
- Det ældste Store Heddinge
- Store Heddinge i 1600-tallet: Svenskekrige og stagnation
- 1700 – 1850 i landbrug og brændevinsbrænderier
- Til gengæld opstod der flere nye centre i byen
- Store Heddinge efter 1950

Arkitektoniske kvaliteter i Store Heddinge

side 48

Arkitekt m.a.a. Gøsta Knudsen

- Store Heddinges placering i landskabet
- Bjælkerupvej
- Algade
- Store Heddinge Kirkegård
- Haveforeningen Præstevænget
- Munkegade
- Østergade / Ved Munkevænget
- Vestergade
- Bovangens parcelhusområde
- Bebyggelsen i Kridthuset
- Kirketorvet
- Store Heddinge Kirke
- Nytorv
- Trianglen

Stationen – Jernbanegade

Arkitektoniske kvaliteter på landet

Arkitekt m.a.a. Anne-Grete Andersen

side 74

Magleby
Holtug
Sigerslev
Hellested
Tommestrup
Frøslev
Højerup
Lyderslev – Gevnø
Havnelev
Lille Heddinge
Lund
Arnøje
Hovedgården Gjorslev
Hovedgården Søholm
Hovedgården Juellinge

Byggeskik i Stevns Kommune

Restaureringsarkitekt m.a.a. Gert Bech-Nielsen

side 104

I Store Heddinge og Rødvig

Bygninger til religiøse formål
Bygninger til velfærd
Bygninger til transportformål
Bygninger hvor højden indgår i funktionen
Bygninger til serviceformål
Gårde og købmandsgårde
Bygninger til boligsociale formål
Bygninger til boligformål – sammenhængende karrébebyggelse
Bygninger til boligformål – fritliggende bebyggelse
Bygninger til industriformål

Bygninger på landet

Kirkerne
Slotte, hovedgårde og mindre gårdanlæg
Jernbanestation
Bygninger til håndværk og erhverv
Fællesskabets bygninger
Forsamlingshuse
Transformatorårne
Højskoler
Arkitektoniske detaljer
Bindingsværkshuset
Det grundmurede hus
Skoler

Landskab og bebyggelse i Stevns Kommune

Stevns Kommunes geografisk placering

Stevns er beliggende i det østlige Sydsjælland som fremskudt bastion i Østersøen mellem Køge Bugt mod nord og Fakse Bugt mod syd. Den ufremkommelige og isolerede halvø, Stevns, har med Klintens stejle skrænter været forsvarsmæssigt godt beskyttet. Betydning heraf ses bl.a. af kanonstillingerne ved Holtug Skanse. Af Jens Sørensens hånd tegnede søkort fra 1715 ses skansens placering syd for Gjorslev Bøgeskov. Bemærk at syd er opad.

Ligeledes kan den nu forsvundne klintevej ses, som forbandt de anlagte kanonstillinger og bastioner, der forsvarede kysten under søslag, bl.a. under Englænderkrigen 1809-14.

Aflejringen af den metertykke frugtbare lerjord udgør en af Danmarks største moræneflader. Morænefladens stærkt udjævnede terræn kombineret med den lerede jordbund har resulteret i en total opdyrkning af området - helt ud til klip-pens kant.

Bebyggelsen på Stevns kan i dag karakteriseres som en række store og mindre landsbyer, et antal herregårde og hovedgårde samt enkelte gårde og huse. De tætliggende landsbyer er et karakteristisk træk for moræneflader, hvor en rig jordbund har kunnet brødføde en relativ stor befolkning.

Der er omkring 10.000 indbyggere i Stevns Kommune.

Den største by på Stevns, hovedbyen, er Store Heddinge med tidlige købstadsrettigheder.

Stevns rummer dernæst flere større og mindre landsbyer, samt flere større gårde og herregårde, bl.a. Gjorslev.

Det karakteristiske for kulturlandskabet på Stevns er de forholdsmæssig mange velbevarede landsbysamfund.

Geologisk beskrivelse af landskabets dannelse

Det danske landskab er et resultat af sidste istid for 20.000 år siden. Bortsmeltningen for 12.000-15.000 år siden efterlod aflejringer i form af morænemateriale, dvs. kantslidte sten, grus, sand og ler. Stevns hører til det område af landet, der sidst smeltede fri og landskabet hører dermed til det sidst dannede.

Hvor gletscherne eller smeltevandsfloderne ved deres slid havde slebet lavninger i dybdegrundslagenes overflade, trængte havet ind og dannede bugter, fjorde og sunde.

Som Djursland er halvøen Stevns et resultat af lodrette forskydninger i dybgrunden mellem brudlinier, hvorved visse dele af jordskorpen er kommet til at ligge højt i form af såkaldte horste.

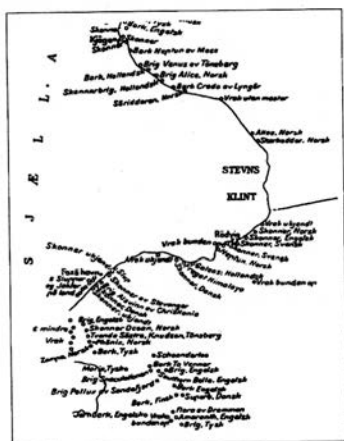
Overfladen af Stevns er planeret af isens erosion. Den modstand som de høje kalkstensmasser har frembudt, ledte isen nord og syd om halvøen, og er årsagen til bugtformationerne ved Køge og Fakse. De har knapt nået så langt ind i landet som tilfældet er i dag. Ligeledes har Stevns Klint mistet, og mister forsat, store partier som følge af havets erosion.

Morænelandskabet er overvejende lerbund. Landskabet er fladt med en svagt bølgende overflade, næsten uden bakker og dale, der stiger jævnt mod kystklinten. De få dale har smeltevand gravet i morænefladen. Ved Strøby findes to mindre åse, dvs. bakker bestående af klippebund.

En tunneldal afskærer Gjorslev Bøgeskov fra det øvrige Stevns. En rest

heraf ses endnu af Møllesø og Dybesø, samt kløften Sorte Rende ved Gjorslev Bøgeskov Ladeplads.

Ved Klippinge ses endnu et istidsfænomen: Klippinge Bjerge, en speciel bakkeknode der måler 40 m over havoverfladen. De to høje består i princippet af frossen havbund, der er ført med af gletscheren og aflejret her ved isens opholdslinie.

Kaptajn O. H. Gundersens kort med strandinger 1872.

Stenalderhavets kystlinie omkring 5.000 f.Kr. strakte sig langt ind i landet ved Strøby Egede i en linie fra nord til syd. Tryggevalde å var på det tidspunkt bred som en fjord, hvis inderste vig lå nord for den nuværende Hårlev by .

Aflejringer af nedbrydningsmateriale fra Stevns Klint har siden ophobet sig ved fjordens munding og har tvunget udløbet længere og længere mod vest.

Den afspærrende tange eller strandvoldsslette, Jærnen, ved åens udløb, er således dannet af aflejret nedbrydningsmateriale fra klinten. Rækker af strandvolde har gennem tiden afskærmet en nu hen ved 1 km lang strandsø fra Køge Bugt.

Ved Højstrup og et mindre areal ved Strandskoven i det

sydlige Stevns er ligeledes opstået gennem aflejringer og benævnes marint forland.

Den sydlige del af dalstrøget hvor Stevns å løber er dannet af det slid smeltevand fra den gletscher, der strakte sig tværs over Sjælland, har forøvet på grundfjeldet.

Undergrunden i Stevns Herred indeholder ler, mergel og kridt og er overvejende dækket af ler- og sandmulede jorde.

I det sydlige Stevns omkring Frøslev, Store Tøje og Arnøje findes områder med rent ler, mens der nord for vandløbet Storkebæk findes områder udelukkende bestående af sand og grus.

Forekomsten af skrivekridt er koncentreret til området øst for Gjorslev og nord for Holtug samt stik øst for Store Heddinge og lige syd for Rødvig. I øvrigt hele området omkring Fakse Ladeplads og halvøen Feddet, mens det øvrige Stevns består af Kalksten også kaldet limsten. Ved Sigerslev findes således rene kridtstens-brud, mens der ved Rødvig i syd alene findes kalkstens-brud.

Højdekurver – Stevns Halvøen, målt 1:200.000.

Fakse kalkbrud, der er Danmarks største, producerer f.eks. de tynde kalkplader, der går under navnet Fakse marmor og som bl.a. anvendes til facadebeklædning. Stevns Kridtbrud har indskrænket brydningen til kun at omhandle skrivekridt. Holtug Kridtbrud er nedlagt og er i dag overtaget af Skov- og Naturstyrelsen, som har åbnet naturområdet for offentligheden. Boesdal kalkbrud er ligeledes nedlagt og overtaget af Stevns Kommune.

Stevns Klint

Den godt 14 km lange kystklint rejser sig ved Rødvig og når sit højeste punkt på 41 m ved Stevns Fyr nord for Højerup, hvorefter den falder igen indtil Gjorslev Bøgeskovs Ladeplads i nord, hvor klinten består næsten udelukkende af ler.

Råstofudnyttelsen af Stevns Klint har bestået af en mængde handelsvarer, bl.a. kugleflint, skrivekridt og kalksten til bl.a. middelalderkirkerne på Stevns og københavnske bygninger som Absalons Borg og Thorvaldsens Museum.

De mange havne og ladepladser vidner om en kraftig trafik, eks. Gjorslev Bøgeskov ladeplads. Dette udskibningssted havde toldkontrol og en betydelig mængde stenfiskeri af byggesten til bl.a. søfortene ud for København udgik herfra. Foruden indsamling af stenskræver til brug ved vejreparation og opsamling af kugleflint til kuglemøller. Indtil 1940, hvor de runde sten udkonkurreddes af kugler af rustfri stål, anvendtes kugleflinten til findeling af eks. farvestof og cement.

Den geologiske dannelse af Stevns Klint

I kridttiden var Østersøområdet dækket af et 100 m dybt og ca. 20° varmt hav, og svarende til Stillehavets koraløer består undergrunden af aflejringer af kalkskal-ler fra plankton, der levede i dette hav.

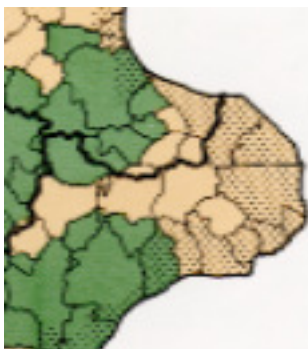
Skrivekridtet - det nederste lag - er helt hvidt og består af skellet-dele af coccolither og diatomeer. Kiselsaft fra kiselsvampe, der krystalliseres, har aflejret sig i hulrum fra døde søpindsvin og har dannet de karakteristiske runde flintesten, som man stadig kan finde i kridtlaget.

Den øverste del af klinten er mere grå og består af kalk af bryozoeer og forraminifer. Kalkstenslaget kaldes derfor limsten el. bryozokalk.

Fiskeleret - dannet for 650.000 år siden - adskiller de to tidsaldre, kridt og tertiær tid, og Stevns Klint er et af de få steder i verden, hvor denne grænse kan studeres. Stevns Klint har været genstand for internationale geologi studier - og de ældste aflejringer er opkaldt efter Danmark: Danium laget eller danske kalken.

Opdelingen af landskabet i bygder

Man skelner mellem flere former for bygder, en bygd forstået som områder, hvor det ikke var tilladt at drive handel. Skovbygd, slettebygd, kystbygd eller marsk-bygd og hedebygd. Slettebygd er enge uden skov, altså fed agerjord

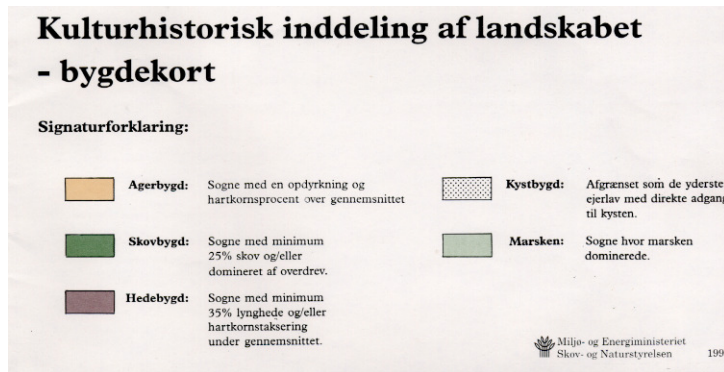

med store landsbyer, større gårde og hovedgårde. Stevns bestod indtil 1800 udelukkende af agerbygd. De yderste ejerlav har naturligvis haft adgang til kysten, men er ellers atypiske som kystbygd.

Af Christian den V's matrikel fra 1680'erne, også kaldet 1688-matriklen, kan man aflæse dyrknings-procenterne for de enkelte sogne i Stevns. Sognene rundt om Herregården Gjorslev: Strøby, Varpelev, Magleby og Holtug, var opdyrket mellem 50-88 %.

Samme dyrkningsprocent havde de sydlige sogne omkring hovedgården Højstrup, Smerup, Lyderslev, Havnelev, Lille Heddinge og Højerup. Mindste dyrkningsprocent blandt sognene havde igen Hellested og Frøslev, hvor skovene og de store overdrev lå placeret. Store Heddinge, med den største bymæssige bebyggelse, havde en opdyrkningsprocent på mellem 30-40 %.

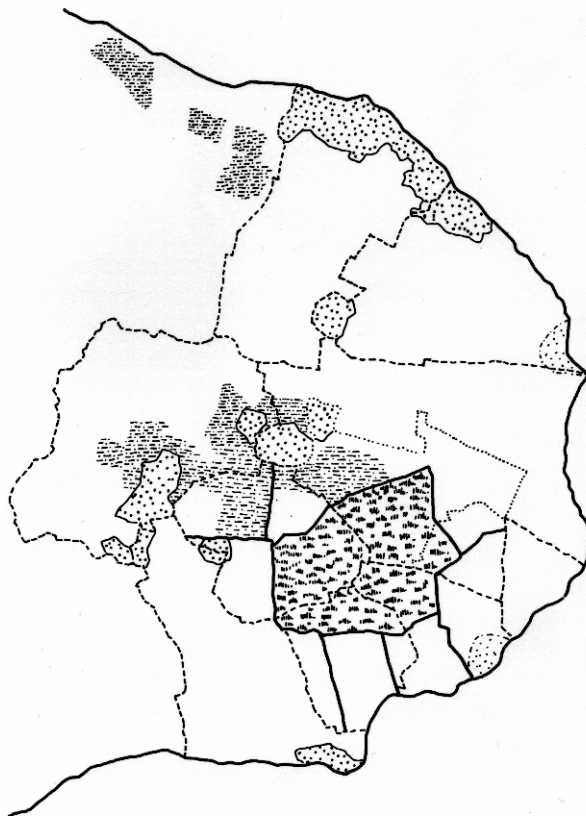
Som følge af den stejle kystklippe har kystbygderne på Stevns ikke undergået samme forandring som andre kystbygder. Byudviklingspresset har ikke været stort andre steder end ved Rødvig. Og skønt herligheds-værdierne ved landets kyststrækninger andre steder har betydet større sommerhusbebyggelser, har Stevns Klint været et tilstrækkeligt usikkert sted - klinten havde det med at styrte i havet - til at undgå dette fænomen. Sommerhuse findes alene mod nord ved Strøby Egede, hvor kysten er jævn og mod syd ved Rødvig.

Agerbygden er i dag så intensivt opdyrket at mange af de oprindelige ressourcestrukturer er forsvundet. Det gør det endnu vigtigere at bevare de strukturer der findes. Det karakteristiske mønster af store landsbyer, de store gårde og hovedgårde vil dog stadig kunne genkendes.

Skove i Stevns Herred

Der er ikke meget skov tilbage på Stevns. Indtil 1600-1700-tallet var landets kyststrækninger beskyttede af et kystskovbælte, som stammede fra jernalderen. Som følge af almindelig rovdrift forvandlede disse skovarealer i løbet af 1700-tallet til overdrev og krat, og der er nu kun spredte skovbevoksninger tilbage. Herregårdene og kronen gjorde dog en indsats for at bevare de tilbageblevne skovarealer og mod nord finder man således det største skovareal, den før omtalte Gjordslev Bøgeskov.

Sammentegnet kort der viser skovene, overdrevene og bymarken. Den stiplede skravering viser skove som er vist på Videnskabernes Selskabs Kort fra 1770 men som ikke findes længere. De fuldt optrukne linier markerer stengårderne omkring bymarken og mellem de omkringliggende marker.

Langs kysten finder man en del bøgeskov, Magleby Skoven og Søholm Dyrehave m.fl. Området er bakket med stejle skrænter mod havet. Ved Køge Sønakke ændrer kysten sig radikalt og lige bagved ses en smeltevandsdal med to mindre søer, Møllesø og Dybesø.

Ved Klippinge ligger Råhoved Skov, centralt i herredet ligger Kongeskov og den mindre Kirkeskov. Begge hørte de under Hovedgården Segnhaus under Herregården Gjordslev. Længere mod vest Bolskov samt et mindre skovareal ved kysten vest for Rødvig.

I Frøslev sogn ligger skoven Slågård, der fortsat hører under Bregentved. Nord for Lyderslev finder man lidt skov i form af Lejrstofte, Hestehave og Morreskov.

Lille Heddinge sogn er i dag skovløst. Den oprindelige skov, som kan ses af Videnskabernes Selskabs kort fra 1770, brændte i 1801 som følge af englændernes bombardement af Rødvig Skanse. Jorden kaldes fortsat Skovmarken og på gærderne står endnu enkelte gamle træer af eg, bøg og ask.

Af Videnskabernes Selskabs kort fra 1770 fremgår det, at et mindre kystområde nord for Boesdal tidligere var dækket af skov. Ligesom er areal nordøst for Sigerslev, der endnu benævnes Granlund, har været tilplantet. Kraftig skovhugst til brændsel og byggematerialer samt rydning af skov til ager har erstattet den oprindelige skov med tjørn og krat.

Hellested Sogn havde o.1800 mellem 10-30 % skov. Den store Bolskov og Arnøje Hestehave ligger i den sydøstlige del af sognet. Heraf er mellem 10-65 % fredskov.

Lille Heddinge Sogn havde godt 10 % skov ved 1700-tallets slutning. Den skov er i dag forsvundet, men af Videnskabernes Selskabs kort fra 1770 ses et stykke skov ved kysten, nær Peblingebrodden.

De øvrige sogne har mellem 0-5 % skov. Grunden til at Holtug med Gjorslev Bøgeskov ikke træder frem blandt sognene med større skovbygd er, at Holtug Sogn er domineret af agerbygd. Der er ingen engområder, ingen overdrev eller krat, som i Hellested Sogn. Dyrkede arealer

Landsbyerne

Landsbyerne opstod i løbet af middelalderen som små enklaver af samlet bebyggelse. Dykningsfællesskabet og ønsket om beskyttelse affødte den lukkede lands-

bybebyggelse med bymark og overdrev, dvs. moser, krat og skov i en ring uden om gårdene.

Den delvist tørlagte Sigerslev mose rummer et rigt dyreliv. Mose- og engområdet anvendes bl.a. som græsningsareal og giver landsbyen en god forbindelse med det omgivende landskab.

Landbrugsformen var udelukkende det intensive tre-vangsbrug, hvor bymarken er delt i tre vanger med årlig rotation af vintersæd (rug), vårsæk (byg og havre) og brak.

Denne landbrugsform er forankret til

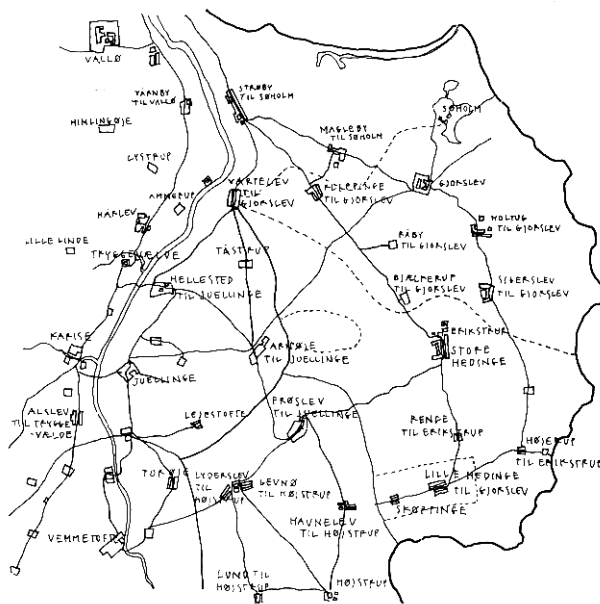
Landsbyernes placering viser tydeligt hvilke Bymarken har tilhørt. Disse ligger jævnt fordelt på kanten af Bymarken. Store Heddinge, Renge, Lille Heddinge, Skørpinge, Havnelev og Frøslev.

den sluttede landsby, også kaldet rund-

byen eller fortebyen. Forte-byen som landsby type kan endnu anes i det stevnske bonde- landskab og selvom fortebyens forudsætninger, hoveri og fæste, forlængst er afskaffede, har det ikke ændret væsentligt ved landbybebyggelsernes form.

Godser og Herregårde

Frederik IV's moder, Dronning Charlotte Amalie, købte det meste af Stevns ,da hun i 1679 erhvervede sig Gjorslev, i 1680 Søholm, i 1689 Erikstrup, i 1694 Vemmetofte og i 1704 Frøslev Hovedgård. Landsbyerne ved Herregårdene blev herefter nedlagt og deres jorde blev lagt til Herregården.

Nytegning af Jens Sørensens søkort med angivelse af landsbyernes tilhørsforhold til godserne. Bemærk at Gjorslev ejede jord ud til Varpelev, en del af kongeskoven samt Lille Heddinge. Søholm ejede det nordlige, Erikstrup det sydøstlige, Højstrup det sydlige og Juellinge det sydvestlige Stevns.

De fleste bøndergårde og husmandsteder på Stevns hørte i 1750 under de tre store godser: Gjorslev, Vemmetofte og Juellinge. Under Gjorslev hørte Søholm og Erikstrup ved Store Heddinge. Under Juellinge hørte desuden Store Heddinge Bymark, samt kirken i Hellested og Tryggevælde Herregård.

Herregården Gjorslev er opført 1370 af Roskildebispen Peder Jensen Loddehat. Som den eneste bevarede middelalderlige centralborg i Danmark er Gjorslev et usædvanligt bygningsværk.

Ved Gjorslev Bøgeskov findes Søholm Slotsruin, opført 1346 og nedrevet 1714. Foruden den middelalderlige vandmølle ved Møllesø, Søgård ladegård samt landsbyen Sørup, der blev opgivet i 1680.

Herregården Søholm hører i dag under Gjorslev. Det oprindelige voldsted på holmen og ruinerne heraf kan fortsat skimtes i Møllesøen

Rødvig Lade- og Fiskeplads i Lille Heddinge sogn hørte ligeledes oprindeligt under Gjorslev.

Gjorslev Gods ejede dermed halvdelen af Stevns, mens Vemmetofte havde 96 gårde i Sydstevns og Juellinge 79 gårde foruden landsbyerne Hellested og Frøslev. Hovedgården Juellinge, tidligere Valbygård, er opført i 1675 og hørte indtil 1973 under Grevskabet Bregent-ved.

Hovedgården Højerup ved kysten øst for Lund er omgivet af skovpartierne Lund Hestehave, Fællesskov og Kobbelskov. Højerup, der hører til Vemmetofte Kloster der i dag

ligger i Fakse Kommune, kendes første gang fra 1350. I 1617 rev man tårnet ned og 1866-68 opførtes det nuværende anlæg i villastil.

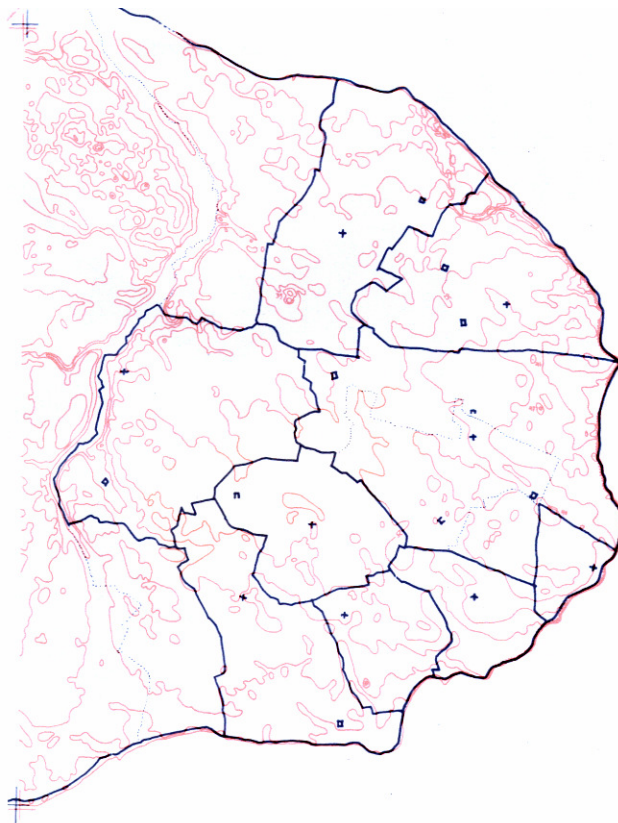
Den oprindelige hovedgård, Frøslevgård er borte, men man kan stadig ane spor af voldstedet og enkelte ruiner. Hovedgården Marienhøj, opført 1824, hørte oprindeligt under Grevskabet Bregentved..

Derudover fandtes på halvøen godserne Vallø og Bregentved.

Herreder og sogne

Sognene der gennem tiende til kirken skulle brødføde præsten måtte indeholde både strand, end, skov og ager. Ikke mindst skov, hvor præsten kunne holde svin på olden. Af denne grund stammer de ofte uregelmæssige sogneinddelinger, og gode jorde gav små sogne mens dårlige jorde gav tilsvarende store sogne.

I 1920 omfattede Trykgevælde Len Bjæverskov Herred, Fakse Herred og Stevns Herred. Trykgevælde å udgjorde den naturlige herredsgrænse mellem Stevns Herred og Fakse Herred.

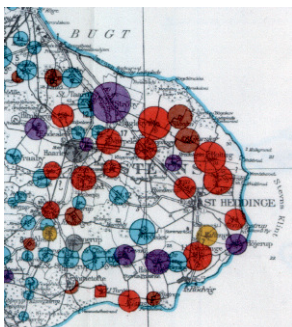
De nuværende sognegrænser på Stevns med hver deres hovedgårde og sognekirker. De prikkede linier angiver de tidligere sognegrænser som blev ophævet med kommunesamlægningen i 1977

Indtil kommunesammenlægningen i 1970 var Stevns Herred opdelt i 13 sogne med hver sin kirke. Herefter fremkom den nuværende opdeling af Vallø, Fakse og Stevns kommuner.

Stevns Kommune er idag inddelt i 9 sogne: Magleby sogn med Herregården Søholm, Holtug sogn med Herregården Gjorslev, Store Heddinge sogn, der tidligere var opdelt i Store Heddinge Købstad og Store Heddinge Landsogn, med landsbyerne Sigerslev og Renge, Lille Heddinge sogn, Højerup sogn, Frøslev sogn, Havnelev sogn, Lyderslev og Hellested sogn. Smerup sogn hører i dag til Fakse kommune, mens Strøby sogn, der idag hører under Vallø Kommune, geografisk set stadig hører med til Stevns Kommune.

Landsbytyper

Frits Hastrup har gennem studier af landsbybebyggelser på Møn og Falster opstillede følgende kategorier.

*Danske landsbytyper af Frits Hastrup.
Skrifter fra geografisk Institut ved Aarhus Universitet 4. Århus 1964.*

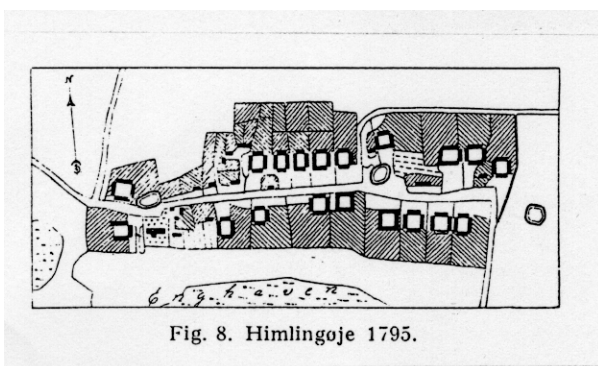

Fig. 8. Himlingøje 1795.

Polygonale fortebyer: Bestående af to parallelle rækker af gårde på hver side af en vej. Bag gårdene lå de sammenhængende tofteagre. Bygaden eller Forten kunne have en udposning med gadekær, gadehuse og kirken placeret.

På Stevns: Renge.

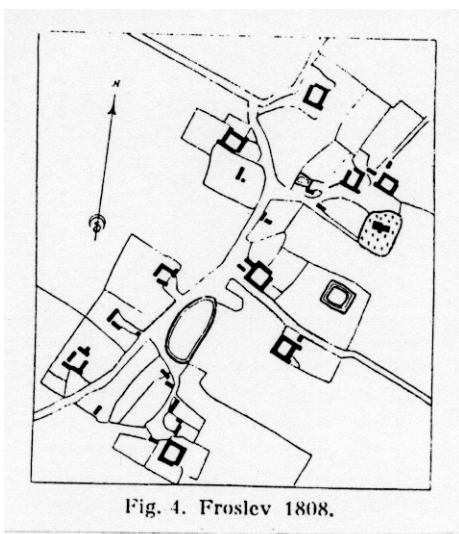

Fig. 4. Frøslev 1808.

Slyngede vejbyer: Landskabets morfologiske og topografiske forhold bestemmer vejens placering, der således følger landskabets kurver. Bebyggelsen er ofte en randbebyggelse, placeret på begge sider af vejen der henholdsvis udvides og indsnævres. Flere forter med gadekær følger efter hinanden, som perler på en snor.

På Stevns: Lyderslev, Barup, Arnøje, Skørpinge og Frøslev.

Vej- el- Forteklyngebyer: Et stærkt grenet vejnet giver en bebyggelse af uregelmæssig klynger.

På Stevns: Smerup (og Hårlev)

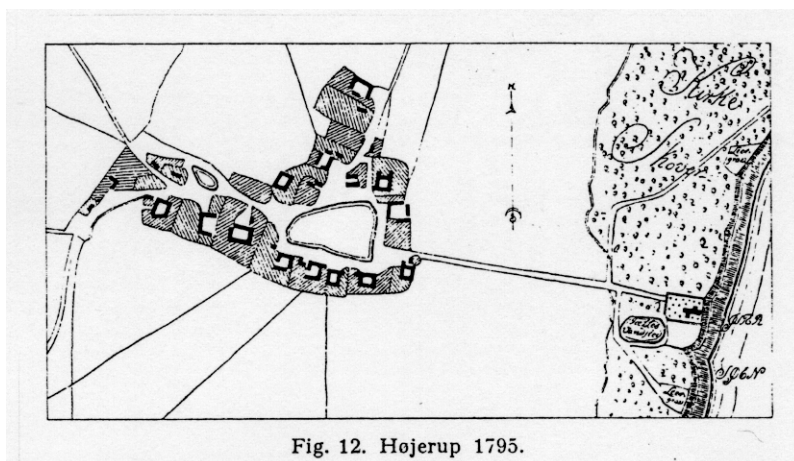

Fig. 12. Højerup 1795.

Uregelmæssige vejfor-
tebyer: Forten er place-
ret i midten med et gre-
net vejnet strålende ud
herfra. Den fælles grøn-
ning, fortens, er ofte se-
nere udbygget med ga-
dehuse, kirker, skole
m.m.

På Stevns: Strøby, Rå-
by, Højerup, Havnelev
og Gevnø.

Slyngt vejby dominerer i et bælte tværs over midtsjælland - koncentration af rektangu-
lær-reguleret vej- og vejfor-
teby på Stevns, foruden et antal uregelmæssige vejfor-
tebyer.

Reguleret Vejfor-
teby: Magleby, Klippinge, Holtug, Sigerslev, Tommestrup, Bjælkerup,
Hellested, Tåstrup, Lille Heddinge og
Lund.

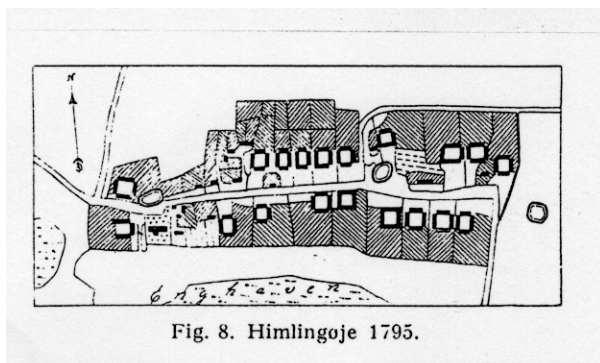

Fig. 8. Himlingøje 1795.

Landsbybebyggelsen

I Fortebyen ligger gårdene i en sluttet
kreds omkring en fælles grønning - for-
ten. En fælles forbindelseslinie - gaden
- omslutter fortens og danner overgang
til de enkelte gårdfor-
ter, hvorpå gårde-
ne og haverne ligger.

Enkelte huse langs denne gade - gade-
huse- udgør boliger for håndværkere.

Bag dem igen ligger agertofterne, også kaldet engen eller bymarken. Af Jyske Lov blev
det stadfæstet, at Forten skulle være fællesej. Arealet blev anvendt til gravning af ler til
lerklining og til græsning for ungdyr og mindre husdyr. Det fælles vandhul, gade-
kæret, tjente til vanding af husdyr samt som vaskeplads for maskiner og ikke mindst
branddam.

Forten er ofte ikke bebygget. Hvis den er bebygget er det med mere eller mindre offent-
lige bygninger, så som skolen, degnens hus og kirken.

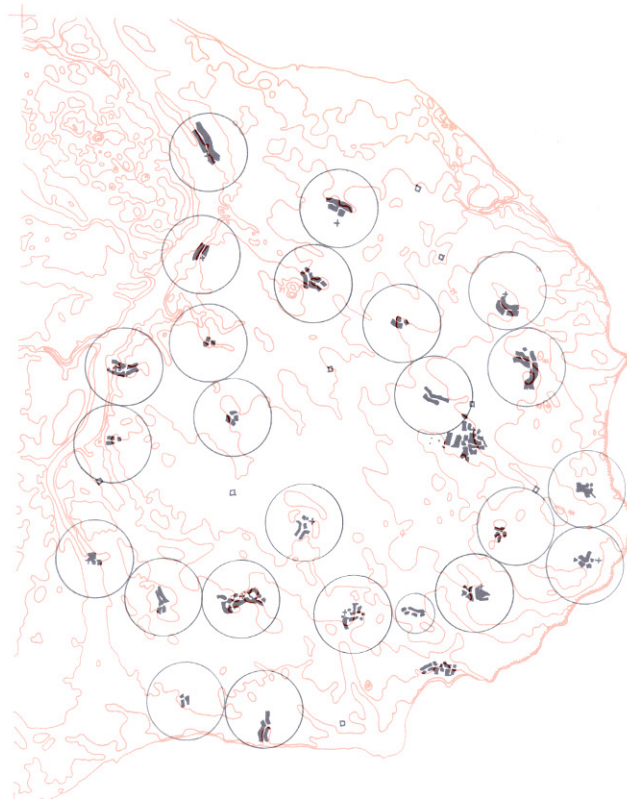
Fortebyen er placeret midt i territoriet. Afstandene mellem de enkelte fortebyer er til-
nærmelsesvis ens og overstiger ikke 2 km. Fortebyen kan ikke vokse ubegrænset, og
ofte startede man så en ny by, en -torp eller -toft, på grænsen mellem overdrev og by-
mark.

Afstanden mellem moderby og udflytterby ligger således på omkring 1 km. Udflytter-
byer afslører endvidere deres oprindelse gennem parcellernes større bredde og en større
afstand mellem gårdene.

Sådanne regelmæssige landsbymønstre er typiske for frugtbare moræneflader, som til-
fældet Stevns.

Landsbyernes placering i landskabet

Landsbyerne er opstået over en ca. 1.000 årig lang periode. De ældste er grundlagt om-
kring vores tidsregnings begyndelse, de yngste fra tidlig middelalder, samtidig med den
periode hvor kirkebyggeriet tog fart. Først med udskiftningen i tiden omkring 1800 un-
dergik den ældste bebyggelsesstruktur en mere gennemgribende forandring.

og tørv til brændsel, engen, og på den anden side af byen ligger agrene. Samtidig er bebyggelsen placeret, hvor den ikke optager noget af den værdifulde agerjord. Bebyggelsen er således koncentreret omkring den tidligere oldtidsvej, langs dalskrænten, hovedlandevejene og jernbanen.

Stevns var før udskiftningen domineret af landsbyer med 20 gårde eller derover, undtaget det lille sogn Højerup og Lyderslev Sogn. De mange herregårde og deraf fæstebønder betød naturligt nok at mængden af enkeltgårde var begrænset til mellem 1-5 %. Var landsbyen for stor, måtte man ty til den anden metode med blokudskiftning og at flytte gården ud til de nye marker. De udflyttede gårde beholdt ofte haverne og deres gamle byggegrunde i landsbyen, mens den oprindelige hovedbygning blev anvendt som aftægtshus eller med lethed blev lejet ud til landsbyens voksende stand af håndværkere.

Af Pontoppidans Danske Atlas fremgår det, at Store Heddinge i 1677 bestod af i alt 32 gårde og 71 huse. Møllen lå uden for byen, foruden den gamle Kongsgård, senere herregården Erikstrup, der i dag er helt forsvundet. Byen Store Heddinge, der i dag er udpeget som kommunens center, stammer fra 1200-tallet og er bygget op omkring kirken og torvet. Den nord-syd gående hovedgade er stadig dominerende i byplanen. Store Heddinge er oprindeligt en vejklunge by.

De største landsbyer er Magleby, Sigerslev, Klippinge, Holtug, Lille Heddinge, Hellested, Lyderslev-Gevnø og Rødvig. Heraf er Rødvig, Klippinge og Hellested udpeget som lokale centre.

Ved Sigerslev, der ligger i et svagt kuperet landskab i en halvcirkel om det meget karakteristiske mose- og engområde, er stjerneudskiftningen er i nogen grad satdig synlig i den østlige del af byen.

De mellemstore landsbyer er Arnøje, Boestofte, Skørpinge, Højerup, Frøslev, Havnelev, Lund og Tommestrup. De mindste landsbyer er Risby, Tåstrup, Barup og Renge foruden enkelte større gårde og herregårde.

Ved udskiftningen af Holtug, der her er foregået ved udflytning, var der 33 gårde og 25 huse. Landsbyen rummer flere stuehuse fra de udflyttede gårde.

Strøby var i 1880'erne en af Danmarks største landsbyer med 58 gårde og to jordløse huse.

Hellested omtales første gang o.1261. Før udskiftningen var der 17 gårde og 16 huse. Landsbyen, der ligger langs en snoet øst-vestgående hulvej, afgrænses af levende hegn, hække og træer. Kirken ligger som en ø i bebyggelsen, omgivet af veje og en kraftig slynget kirkegårdsmur.

Landsbyen Lille Heddinge, der ligger på et markant højdedrag med flere udkigspunkter udover landskabet og Østersøen, hører til blandt de dominerende landsbytyper på Stevns, den rektangulære regulerede vej- og vejforby. De levende hegn viser tydeligt stjerneudskiftningen, skønt den gennemskæres af jernbanelinien mod vest.

Landsbyernes alder

Af Studier af stednavne ved vi at de ældste byer ender på -inge og -um. Klippinge og Heddinge. Juellinge hed oprindelig Valby.

Herefter, fra ældre jernalder, o. 500-800: løse, de byer der ender på -lev og -sted. Varpelev, Hårlev, Sigerslev, Havnelev, Lyderslev og Hellested.

Fra vikingetid år 800-1000 ender byerne på -by eller -tofte. Strøby, Tårnby, Magleby. Byerne er koncentreret om vikingernes landevej - floder og åer - nordvest i herredet. Boestofte og Vemmetofte, der er en herregård, ligger derimod helt mod syd langs den tidligere oldtidsvej.

Fra årene 1000-1200 lyder middelalderens by-endelser på -torp eller -rup (-trup, -strup), herunder deciderede skovrydningsbyer, der ender på -rød el. -holte, (Rode, Tvede), men også -bøl og -ager. Af disse findes ingen eksempler, derimod er hel stribe der ender på -rup: Bjælkerup, Højerup, Smerup og Spjellerup.

Til og med 1100-tallet er det almindeligt at landsbyerne flyttede rundt. Først fra tidlig middelalder 1050-1250 ligger bymønstrene fast.

Vandløb

Tryggevælde å løber fra nordvest og nærmest stik syd. Den brede ådal med de våde enge har oprindeligt udgjort en naturlig territorial grænse, og det er derfor ikke tilfældigt, at Tryggevælde å stadig udgør en del af kommunegrænsen.

Ved Hårlev drejer Tryggevælde å imidlertid stik vest med tilløb til Stevns å.

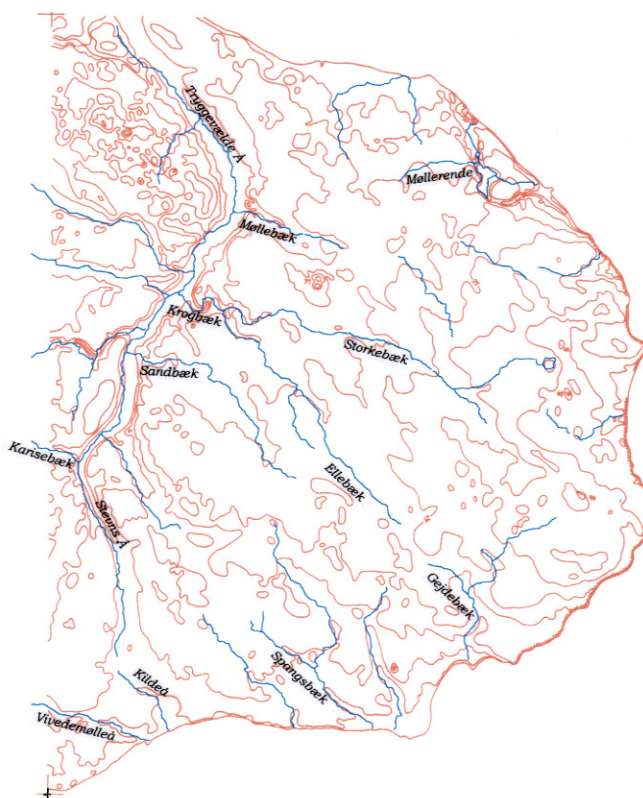
Mod vest ved Hellested sænker landet sig mod de brede enge og moser langs med å-løbet, hvor det har været betydeligt tørveskæringsarbejde. Flere småbække har skåret tydelige dale, Krogbæk, Sandbæk, Storbæk og Ellebæk.

Mod syd ved Strandskoven og den hellige kilde, i Fakse kommune, løber Kildeå.

Møllesø og den mindre Dybesø samt den næsten tilgroede Sigerslev sø udgør de eneste søer på Stevns.

Den brede dalbund langs Tryggevælde å er et markeret landskabelement, der har haft afgørende indflydelse på bebyggelsens lokalisering. Samtlige byer langs med å-dalen er således typiske randbebyggelser.

Som nævnt har Tryggevælde å udgjort en fysisk barrierer, der sammen med de høje skrænter og de sumpede enge har gjort området svært tilgængeligt.

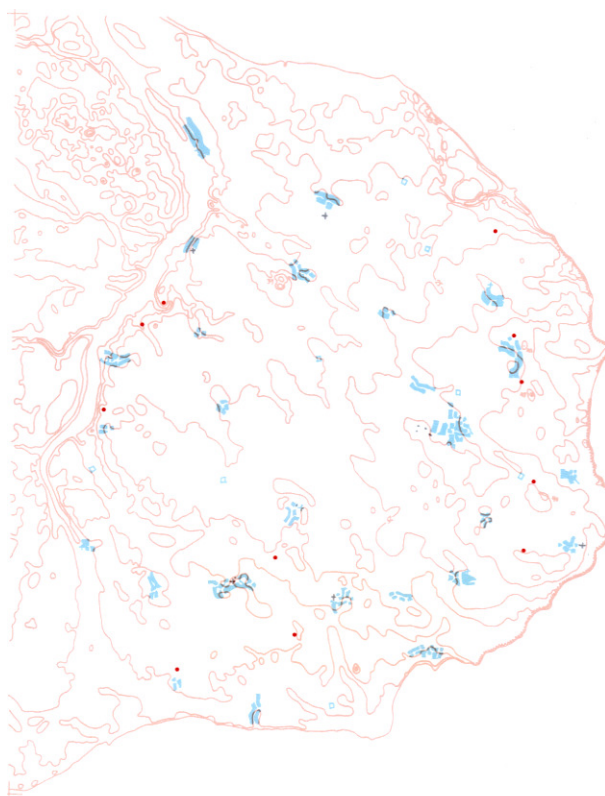

Gravhøje

Det midtsjællandske område er præget af mange stenalderboplads og gravhøje og området rummer et utal af boplads fra Ældre stenalder, repræsenteret ved indlandskulturen Maglemose.

Fra Yngre stenalder findes grave, jættestuer og dysser, og af tidligere 450 er i alt 178 bevarede til i dag. Fra Bronzealderen stammer bopladserne ved kysten. Lund er en af de ældste boplads på Stevns, hvilket stendyssen ved Stubbehøj vidner om.

Man har ligeledes gjort rige fund og fra romersk Jernalder bl.a. ved Varpelev og Himlingøje, foruden flere bronzealderfund.

Ved Varpelev findes desuden to jættestuer: Lammehøj og Maglehøj, samt Eghøj ved Hellested. Det er på Barup Mark, at vi finder den berømte Ellehøj eller Elverhøj, der har lagt navn til J. L. Heibergs Skuespil.

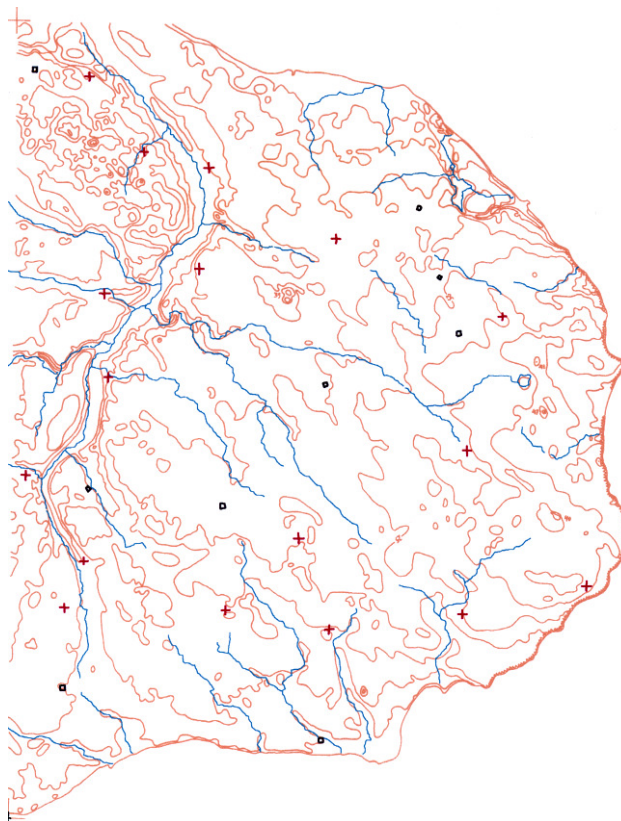
Dernæst findes den store Eghøj og den fredede Maglehøj, hvor man kan se den udgravede jættestue.

I Bøgeskoven findes 36 kæmpehøje fra yngre bronzealder, bl.a. ved Møllesøen den 51 m høje dobbelthøj fra ældre bronzealder, kaldet fruershøj.

Kirkernes placering i landskabet

Der findes i Stevns Herred i alt 20 middelalderlige kirker, alle opført af kalksten. De oprindelige romanske bygningsværker har undergået flere om- og tilbygninger bl.a. de senere tilkomne kirketårne, der fungerer som tydelige markører af landsbyen og af kirkens placering i landskabet.

Kirkerne ligger ofte i udkanten af landsbyen på en forhøjning omgivet af høje træer og frugtbare marker. Særligt kirken i Holtug kan ses på lang afstand. Kirken ligger på et markant højdedrag, hvorfra man har udsigt over landsbyen og det omgivne landskab. Ligeledes markerer de høje træer langs vejen op til kirken i Magleby adkomstvejen fra syd, ligesom grænsen mellem by og land aftegnes af de levende hegn.

Kirkerne langs Tryggevælde ådal, der i vikingetiden udgjorde en hovedfærdselsåre, er udprægede forsvarsværn. Startende i nord finder vi Vallø og Store Tårnby kirke. På den modsatte side af Tryggevælde å følger først Strøby så Varpelev kirke. Herefter springer de rytmisk fra side til side i følgende række: Hårlev, Hellested, Karise, Smerup og Store Spjellerup kirke. Af samtlige kirker langs ådalen ligger dog kun Varpelev og Hellested kirke i Stevns Kommune.

Der findes to kirker med centralanlæg: Kirken i Store Heddinge og kirken i Himlingøje. Den middelalderlige Store Heddinge kirke er med sit ottekantede kor et specielt byggeri, og et af Danmarks eneste bevarede centralanlæg.

Den gamle Højerup kirke blev opført i 1357 til Skt. Clemens af en skipper i

havsnød, som overlevede. Kirken hørte oprindeligt under Gjorslev. I 1928 skred klippevæggen under kirken og koret styrtede i havet. Det siges at kirken siden da flytter sig et hanefjed ind på land hver julenat.

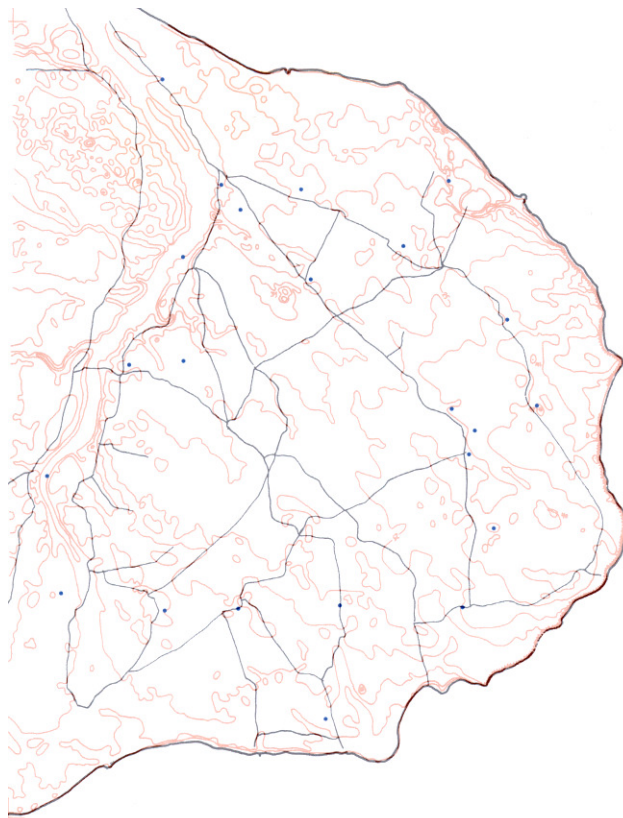
Den nye kirke i Højerup blev rejst i 1912-13. Da havde man i lang tid opgivet at holde gudstjeneste i den gamle kirke.

I skrænten tæt ved kirken, der rejser sig 28 m over havet, finder man klintekongens hule, der sammen med kirken og Stevns Museum er et yndet udflugtsmål.

Møller

Stevns var tidligere tæt besat med møller. Af de oprindelige 23 møller eksisterer der i dag kun få.

Stubmøllen ved Frøslev står i dag ved Brede Frilandsmuseum. Den tidligere Bovsmølle i Havnelev er nu nedlagt. Mens den restaurerede vindmølle af træ i Lille Heddinge sammen med den fredede rytterskole fra 1720 og den fredede gårdsmedie og maltmølle udgør nogle af de særlige bygningselementer i landsbyen

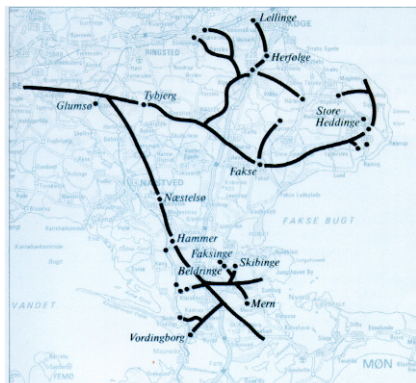
Med industrialiseringen omkring 1870 fulgte små lokale industrier i form af mejerier og i mange små byer dukkede brugsforeninger op. På et kort fra 1908 af Geologisk Institut fremgår det, at der har været i alt 13 mejerier på Stevns: Startende i syd med Kissendrup mejeri, Frøslev mejeri, Havnelev og Holtug mejeri. Midt i landet fandtes Hellested mejeri og endelig mejeriet nord for Store Tårnby samt Strøby mejeri.

Mange af disse mejeribygninger, bl.a. Andelsmejeriet i Holtug, opført i 1929, der stadig markerer sig i landområderne, er forlængst nedlagt og bygningerne er overgået til andre erhverv.

Af øvrige industrianlæg kan nævnes Andelsbageriet i Lyderslev, der blev opført i 1888 som et af landets første af kridsten fra Stevns Klint.

Infrastruktur

De ældste oldtidsveje gik fra Herfølge til Fakse, med en afstikker ved Herfølge til Hårlev samt en afstikker ved Fakse til Karise, hvor den ender. Fra Fakse fører oldtidsvejen videre sydøst til Store Heddinge, Højerup, Magleby og Klippinge.

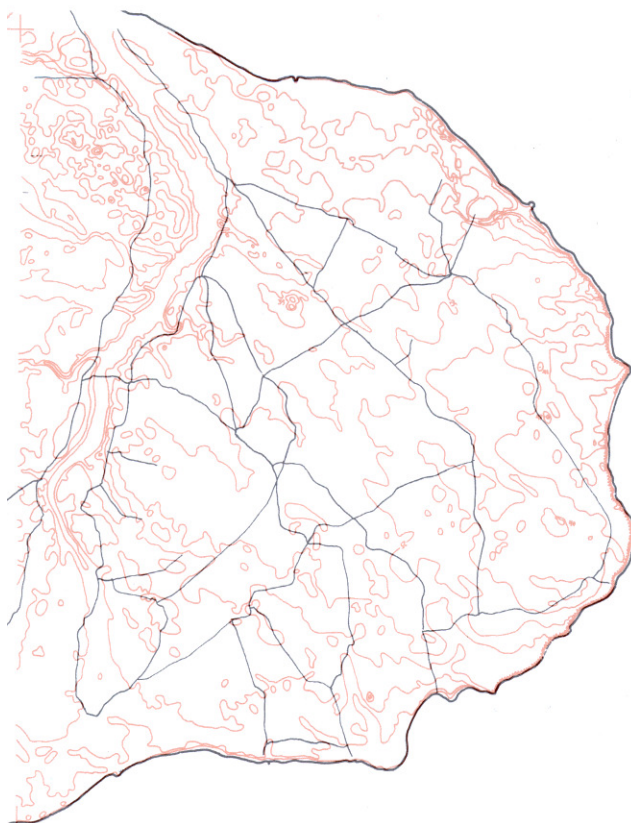
Oldtidsveje i Sydsjælland – Kommuneatlas Præstø

Disse oldtidsveje er ikke længere synlige i det nuværende vejnet, hvis største veje danner en trekant mellem byerne Køge, Store Heddinge og Karise. Det nederste ben i trekanten skærer sig gennem de bare marker, mens oldtidsvejen gik fra by til by.

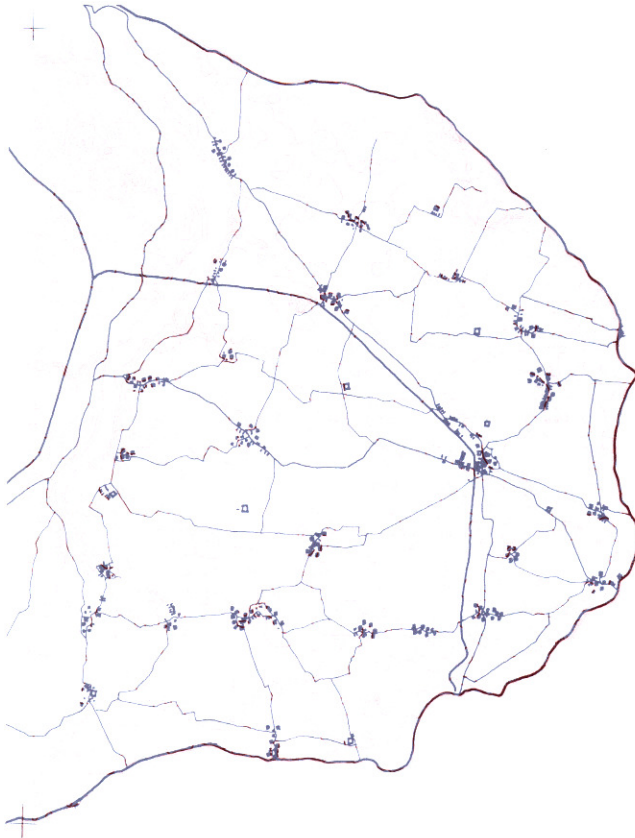
Jernbanen fra Køge til Fakse Ladeplads blev bygget 1879 og sidesporet til Rødvig via jernbaneknudepunktet Hårlev gjorde Store Heddinge til en stationsby.

Jernbanen og stationen fra 1879 betød en vis fremgang for købstaden, der idag rummer godt 2.500 indbyggere. Stationerne langs jernbanestrækningen tværs over Stevns gav fornyet vækst til flere andre landsbyer, bl.a. Klippinge Stationsby. Dog opnåede Lille

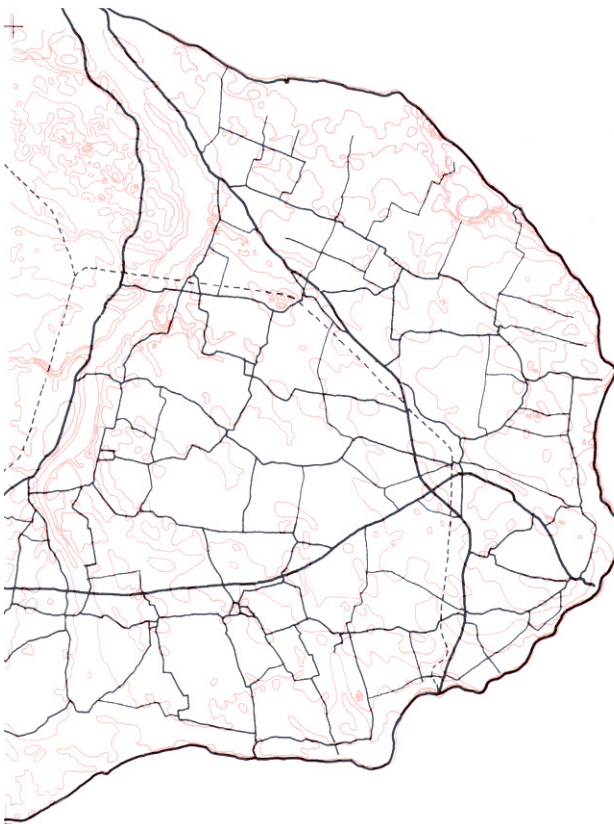
Heddinge i Stevns, foruden Fakse og Himlingøje, ikke den kalkulerede bymæssige vækst, hvorfor stationerne stadig ligger uden for bymidten.

Kortet viser de ældste veje på Stevns. De to parallelle vejforløb på hver side af Tryggevælde Ådal havde blot én tværgående forbindelse ved Hellested. De fleste af disse tidligste veje kan endnu erkendes i det Stevnske landskab – ved snoede træbeplantede vejforløb.

I 1879 blev Rødvig koblet på Køgebanen. Jernbanen trak en linie fra Hårlev over Tryggevælde Å nord om Klippinge Bjerge og derfra et slag om købstaden Store Heddinge, der oplevede et tiltrængt økonomisk løft. Endelig stik syd til endestationen Rødvig, hvor den sidste krølle på banen savrer til sognegrænsen.

Infrastrukturen i Stevns Kommune består af jernbanelinier og hovedveje som danner en trekant mellem Køge, Faxe og Rødvig. Der er et net af biveje. I den nordlige del ender de ofte blinde ud mod kysten. Mellem dem er der ingen tværgående forbindelser.

Byhistoriske hovedtræk

Indlandsbyen, der blev centrum i Stevns herred.

Byens navn træffes første gang i Kong Valdemars Jordebog fra 1231, hvor den benævnes "Hædding". For at skelne den fra landsbyen Lille Heddinge blev den også kaldt for Heddingemagle eller Magleheddinge. Magle er afledt af latinske ord: magnus, som betyder stor. Fra midten af 1500-tallet bliver Storeheddinge den almindelige betegnelse. Byens købstadsprivilegier fra 1441 kendes i afskrift. I indledningen omtales nogle ældre privilegier, som var brændt, så Store Heddinges købstadshistorie strækker sig endnu længere tilbage i tiden.

Købstadsprivilegierne bestod i retten til at udøve en lang række håndværk, samt i retten til at drive handel, både nærhandel med de omkringboende bønder og fjernhandel med andre byer og landsdele. Skibstransport var langt hurtigere og lettere end landtransport, og de fleste danske købstæder ligger derfor ved vand med naturlige havnemuligheder. Store Heddinge er blandt undtagelserne. Byen ligger inde i land med ca. 6 kilometer til hver af dens to udskibningssteder: Plus (Rødvig) mod syd og Gjorslev Bøgeskov mod nord.

Til gengæld ligger Store Heddinge midt på Stevns fede muld. Stedets første betydning som samlingspunktet i Stevns Herred har formodentlig været, da der engang i den tidlige middelalder blev anlagt en kongsgård, hvor bøndernes afgifter i naturalier kunne indsamles og hvor kongen kunne overnatte på sine rejser. O. 1200 blev den pragtfulde Skt. Katarina Kirke opført i umiddelbar tilknytning til kongsgården. Selv om betegnelsen "munk" indgår i flere nuværende gadenavne i området syd for kirken, er der intet sikkert arkæologisk eller skriftligt belæg for at der skulle have ligget et kloster.

Derimod opstod der på et tidspunkt behov for et lokalt handelssted, hvor man kunne afsætte landbrugets overskudsprodukter og indkøbe nye varer. Efterhånden voksede der en købstad frem på området ved siden af kongsgården.

Det ældste Store Heddinge.

Middelalderbyen kan inddeles i tre dele. Den ældste – kongelige - del bestod af kongsgården med kirke. Vest herfor voksede købstaden op omkring en nord-sydgående gade, Mosegade, den senere Algade. Gammeltorv, eller Kirketorvet, forbandt købstaden med den kongelige del. Gaden omtales første gang i 1443, og med dens anlæggelse var byens karakter af langby, som den er i dag, fastlagt.

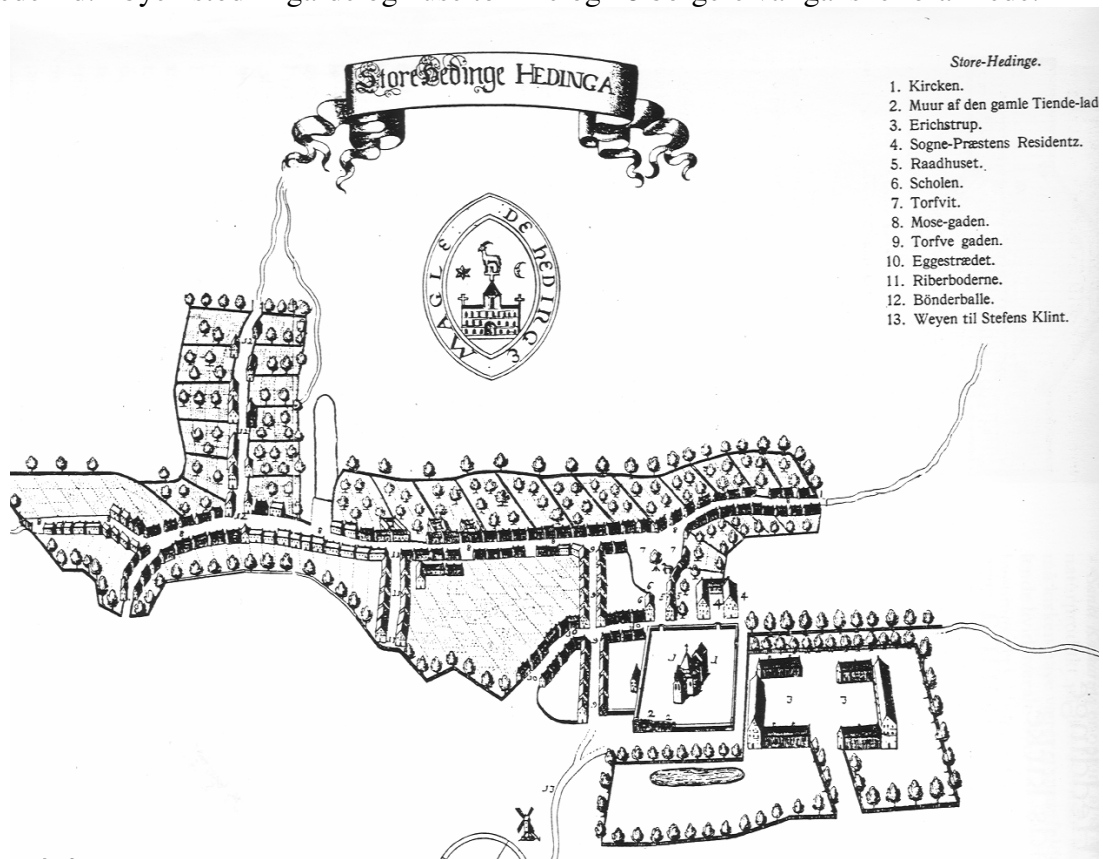
Den tredje middelalderlige bydel udgjordes af "Bønderballe", nuværende Vestergade. Balle betyder "afdeling af bebyggelse", og navnet antyder, at her boede de fattige tilflyttere, som endnu ikke havde fået borgerskab. Navnet Bønderballestræde fandtes stadig i slutningen af 1700-tallet.

Byens udseende kender vi ikke, men af testamentet efter herremanden Peder Olufsen af Karise fra 1261, fremgår det, at der var en badstue og fire vejmøller i byen. Badstuer bredte sig på det tidspunkt ud over byerne og var en vigtig del af borgernes sociale liv. Vejmøller var en ny, avanceret teknologi i Danmark, og fire møller i samme by, tyder på, at "Heddingemagle" var en driftig by i fremgang.

Denne fremgang holdt dog ikke, og Store Heddinge blev aldrig en stor by. I 1280'erne blev Køge grundlagt. Den opnåede hurtig opnåede stor handelsmæssig betydning med fjernsejlad. Store Heddinges regionale handel strakte sig aldrig rigtig længere end til Køge og Roskilde. Byen blev aldrig centrum for større historiske begivenheder.

St. Heddinge i 1600-tallet: Svenskekrige og stagnation.

Ligesom resten af Sjælland led St. Heddinge meget i krigen 1658-60, hvor fire svenske regimentter havde standplads på Stevns under belejringen af København. Byen måtte betale krigsskatter og yde fuld forplejning til tropperne samt betale de svenske officerer ekstra ydelser for at undgå plyndringstogter. Byens udgifter blev efterfølgende opgjort til 7493½ Rigsdaler, men desuden havde fjenden stjålet heste og kvæg for nogle hundrede Rd. I byen stod ni gårde og huse tomme og 28 borgere var ganske forarmede.

Den ældste eksisterende byplan over St. Heddinge findes i Peder Hansen Resens "Atlas Danicus" fra o. 1670 (herover). Den middelalderlige bystruktur med de tre bydele er stadig tydelig, dog er der kommet lidt mere gadeudbygning øst for Mosegaden.

Den gamle kongsgård var i 1531 blevet overtaget af Erik Walkendorf, som var lensmand på Højstrup. Han gav den navnet Erikstrup og ombyggede den fuldstændigt til det

udseende, den har i Reesens Atlas. Allerede i 1689 kom gården dog tilbage i kongeligt eje, idet Dronning Charlotte Amalie købte den.

Hver mandag blev der holdt byting på Rådhuset, der lå på torvet foran præsteboligen. Rådhuset blev i 1708 beskrevet som et teglhængt bindingsværkshus på otte fag. To fag, som indeholdt arresten, var forstærket med tykke egeplanker for at forhindre fangerne i at bryde gennem kridtstenstavlene.

Over for Rådhuset lå skolen. Det var som alle købstadsskoler efter reformationen en latinskole, dvs. med latin som hovedfaget. Latinskolen i St. Heddinge bestod imidlertid kun af en skoleklasse og rektor var samtidig degn. Skolen var derfor afskåret fra at sende elever videre til Universitetet.

På det tidspunkt, hvor kortet i Reesens Atlas blev tegnet, var det samlede indbyggertal i St. Heddinge på 372 personer. Handelslivet var meget ringe. Oplysninger fra Gjorslev tyder på, at de stevnske bønder salg af korn og andre varer gik til Køge og København. Til gengæld havde St. Heddinge selv et meget omfattende landbrug. Det var ganske almindeligt, også i større købstæder, at man drev et landbrug ved siden af sit byerhverv, men bymarken i St. Heddinge var med sine godt 300 tdr. hartkorn ualmindelig omfangsrig i forhold til byens størrelse.

Købstadsjorden blev ligesom landsbyernes jord på den tid dyrket i det såkaldte trevangsbrug. Det betød, at al byens jord var inddelt i tre store vange eller marker, der skiftevis blev dyrket med rug, byg og lå brak. Hver vang var delt op i åse, der igen var opdelt i agre. Den enkelte gårds agre lå spredt rundt i de tre vange. De store gårde havde deres jord fordelt på mindst 50-60 agre. Vest for byen lå Skovmarken, der også blev kaldt Hestehavemarken, fordi Kirkeskoven tidligere havde været byens hestehave. Stormarken lå sydvest for byen og mod øst lå Østermarken eller Møllemarken. Vest for Skovmarken lå overdrevet, som strakte sig langt ind i Hellested og Frøslev Sogne. Alle de omkringliggende byer havde fælles græsningsret i dette overdrev, som dækkede mindst 200 td. land.

Bortset fra den store kirke, rådhuset og latinskolen har St. Heddinge ikke adskilt sig meget i udseende fra de omkringliggende landsbyer. Husene har været lave og stråttækte, den største færdsel i gaderne har været af husdyr til og fra græsning og lugten fra de mange møddinger, der ofte lå ud til gaden har været med præge bybilledet.

1700-1850: Landbrug og brændevinsbrænderier

Ryttergods

St. Heddinges stagnation som handelsby fortsatte i den følgende tid, yderligere understreget af dårlige landbrugskonjunkturer i den første del af 1700-tallet. I 1716 overtog Frederik IV Gjorslev, Søholm og Erikstrup for at indrette området til Ryttergods, der skulle brødføde 250 ryttere. I den forbindelse blev Erikstrup nedlagt som selvstændig hovedgård. Fire bønder flyttede ind i bygningerne og overtog dyrkningen af markerne, der lå med i byens dyrkningsfællesskab.

Oprettelsen af Ryttergodset betød dog samtidig, at der kom en skole til i byen. Kongen besluttede nemlig, at bønderbørnene på Ryttergodset skulle have mulighed for at modtage en grundlæggende lærdom i de såkaldte Rytterskoler. I den nordlige udkant af byen, nuv. Algade 40, blev den ene af i alt otte rytterskoler lagt. Skolen var beregnet til bønderbørnene fra Sigerslev og Bjælkerup. Kort tid efter, i 1739 blev latinskolen på Torvet ændret til en dansk skole – byens borgerskab var simpelthen så fattigt at der var mere behov for at holde børnene ”til ploven” end til ”til bogen”.

Skatteliste 1743

På en skatteliste fra 1743 optræder der i alt ni standspersoner i St. Heddinge: Præst, kapellan, degn, byfoged, byskriver samt fire store borgere (købmænd). Af disse dyrkede de otte landbrug ved siden af. Dertil kom 29 ”almindelige” gårdmænd, dvs. i alt 37 gårde i byen. Endelig var der 57 husmænd og 80 tjenestefolk. Antallet af kvinder og børn opgives ikke. Af de 57 husmænd betegnes 18 med et håndværk, men for flere anføres, at de har lidet arbejde og er fattige.

Skattelisten opdeler byen i 4 kvarterer: Bønderbal, Mose (vestre side af Mosegade), Øster (nordøstre del af byen) og Sønder (omkring Rengegade). Bønderbal er åbenbart stadigvæk fattigmandskvarter. I hvert fald er der kun tre tjenestefolk på bydelens seks gårde, mens Sønder har 19 tjenestefolk fordelt på ni gårde.

Den mindste og sletteste købstad på Sjælland

Efter 1750 bliver de økonomiske forhold langsomt bedre, og som symbol på de nye tider fik byen i 1743 sin hovedgård tilbage, da Lindencrone købte stedet. De gamle bygninger blev revet ned og i 1753-54 blev bygget en stor grundmuret lade og beboelse i mur- og bindingsværk, alt tækket med røde teglsten.

Udviklingen var dog ikke bedre end at byen i 1776 omtales som den mindste og sletteste købstad på Sjælland, hvis indbyggere er bedre agerdyrkere end borgere. Befolkningstallet opgives til ca. 400, heriblandt en sognepræst, en kapellan, en byfoged, fem købmænd, 27 håndværkere og ca. 40 ”daglønnere”, som tjente de andre. Selv om det er umuligt at lave en direkte sammenligning med skattelisten fra 1743 p.gr.a. forskellige termer, ser det dog ud til, at der er kommet endnu en købmand i byen foruden flere håndværkere. Landbruget har dog fortsat været en vigtig indtægtskilde for dem alle.

Udskiftning

I slutningen af 1700-tallet begyndte for alvor det store reformarbejde, der blandt skulle føre til udskiftning af landbruget, dvs. at hver gårds jord blev samlet på et sted. St. Heddinge blev udskiftet i 1784, som den første by på Stevns. Landsbyerne under Gjorslev blev udskiftet 1793-99 og på Juellinge og Vemmetofte kom udskiftningen endnu senere.

I landsbyerne var et af hovedproblemerne ved udskiftningen, hvor mange gårde, der kunne blive i byen og hvor mange, der måtte flyttet ud for at kunne få sin jord samlet tæt ved gården. Det spillede øjensynlig kun en mindre rolle i St. Heddinge. Eventuel udflytning måtte lodsejerne selv tage stilling til bagefter.

Flere af de store gårde i byen fik lagt jorden i bekvem nærhed af bygningerne. En ejendommelig undtagelse var Erikstrup, som var blevet genoprettet i 1753 af Lindencrone fra Gjorslev, som havde købt gården 10 år tidligere. Erikstrups jord blev lagt meget ugunstigt langt ude mod Kongeskov. Fra bygningerne måtte man over andres marker for at komme ud til jorden.

Brændevinsbrænderier

Blandt købstædernes privilegier var også eneretten til at fremstille brændevin og i hundredåret mellem 1750 og 1850 blev brændevinsbrænding et af St. Heddinges vigtigste erhverv.

Weinwich, som beskrev Stevns og St. Heddinge i anden halvdel af 1700-tallet fordømte brændevinsbrændingen hårdt og forklarede i malende vendinger, hvordan næsten hvert andet hus i byen var en kro, hvor den dovne, trættekære, til svir hengivne bonde satte sin formue, sundhed og liv på spil, mens gården og familien kunne skøtte sig selv derhjemme. Brændevinsbrænding var imidlertid et meget udbredt erhverv i alle mindre købstæder, og undersøgelser har vist, at langt de fleste bønder formåede at holde på deres gårde og selv deltage aktivt i de nye muligheder, som udskiftningen af landsbyfællesskabet bød dem. Langt hovedparten har derfor næppe været så forfaldne til brændevin som Weinwich mente.

Et af de ældste større brænderier kendes fra 1733. Det lå øst for Algade, omkring nuværende nr. 16. I slutningen af 1700-tallet var der omkring 4-5 store brænderier i byen, hvis ejere alle var vel formuende.

I 1804 blev brændevinsbeskatningen lagt om og i den forbindelse blev byens brænderier optalt. Der var på det tidspunkt i alt syv store og syv små brænderier i Store Heddinge. De store brænderier indgik som en del af en større virksomhed med landbrug, købmandshandel og/eller værtshus. Brændevinsbrænderiet kulminerede i St. Heddinge i 1830'erne. I 1840'erne begyndte erhvervet langsomt at dø ud. Det sidste brænderi, som lå på Louisenborg lukkede i 1886.

Byens gårde 1800-1850.

I 1812 beskrev historikeren og sprogforskeren Chr. Molbech i 1812 St. Heddinge på følgende måde: "Ved at se denne By, kan man omtrent gøre sig et begreb om en liden Kiøbstad i Danmark, som den var for tre til firehundrede Aar siden. Den største Deel af Husene ere straataekte og ligne udentil Bønderhuse. Man veed en Tid ikke ret, om man er i en landsby eller en Kiøbstad, og virkelig er Byen også en Blanding af begge". Selv om St. Heddinge var kommet ind i en god økonomisk udvikling, haltedede den stadig langt bagefter de fleste andre købstæder.

Byens største gård, den gamle kongsgård Erikstrup, mistede meget i værdi efter udskiftningen, som lagde dens jorde langt væk fra bygningerne. I 1835 blev marker lagt under Seinhusgaard. Bygningerne forfaldt og blev revet ned en efter en.

Til gengæld var der andre gårde, som klarede sig godt – specielt gårde, der kombinerede landbrug og brænderi. Søren Hoffmeyer fra Falster overtog i 1763 købmand Egners gård, der lå som anden gård syd for Egestræde ud mod Algade, hvor han indrettede brænderi. Ved udskiftningen fik gården 125 tdl. i et samlet lod fra byen ud mod Tommestrup Mark. Året efter opkøbte Hoffmeyer jorden fra den bagvedliggende gård, Munketofte, og kom derved op på 176 tdl. I 1837 bestod gården af 180 fag bygninger og rummede bl.a. byen største brænderi.

I 1814 blev den sydligste gård i byen – i dag kendt som Louisenborg - overtaget af Peder Svendsen. Han indrettede brænderi, som med tiden skulle overtage rollen som byen største. Et storstilet jordopkøb bragte gården op på 200 tdl. i 1850. Jorden var koncentreret i en trekant umiddelbart syd for byen.

Den tredje store brænderi-gård i byen var Haubergs gård, der lå på vestre side af Algade ud for Egestræde. Gården havde i 1810 et jordtilliggende på 54 tdl., men desuden besad Hauberg gårde i Bjælkerup og Sigerslev. Sønnen udvidede i 1830'erne brænderiet, så det lå på linie med Hoffmeyers og Peder Svendsens.

Byens nye torv:

I 1830 blev det besluttet at anlægge et nyt torv i St. Heddinge. Kirketorvet havde længe været for lille til torvedagene. Som placering for det nye torv valgte man pladsen ved gadekæret i den anden ende af Algade, hvor der meget passende var et hul i husrækken mod vest. Men ikke kun handelen blev flyttet væk fra det gamle middelalderlige center ved kirken. I 1839 indviedes et nyt Råd-, ting og arresthus i den østlige del af Nytorv. Bygningen afspejler store ambitioner hos byens styre om hæve sig op i købstædernes række. Hofbygmester Jørgen Hansen Koch blev ansat som arkitekt og han tegnede en meget stilren nyklassicistisk bygning, som har hævet sig flot i den beskedne by.

1850-1950

Næringslov og landbrug

Næringsloven i 1857 ophævede købstædernes særrettigheder inden for handel og erhverv. Købstæderne skulle nu til at stå på egne ben og klare sig i friere konkurrence end tidligere. I den følgende tid mistede St. Heddinge nok i nogen grad præget af landsby og lerklinede huse blev gradvist erstattet af grundmurede huse, men landbruget vedblev at spille en stor rolle i byens erhvervsliv. I 1905 var der stadig 15 jordbrug i byen.

Hoffmeyers gård blev i 1873 overtaget af Peder Gram. Han kom dog kun til at drive det fælles landbrug og brænderi i en kort periode. I 1884 blev brænderiet nedlagt som det næstsidste i byen og hele jordtilliggendet solgt til Peder Svendsens gamle gård, som efterhånden besad 500 tdl. Gården bar i den periode det meget selvbevidste navn Store Heddinge Hovedgård. Navnet blev ændret til det nuværende, Louisenborg, i 1908, da P. Lind købte den. I 1919 blev godt 100 tdl. solgt fra til byggegrunde.

Haubergs gård blev i 1851 solgt til Scavenius fra Gjorslev og dermed blev dens skæbne kædet sammen med byens gamle kongsgård, Erikstrup, der havde mistet sine jorde i 1835. Erikstrup blev flyttet hen på Haubergs gård og i de næste 75 år havde gården adskillige forpagtere og ejere. I 1927 var det slut: Jorden blev udstykket og bygninger omdannet eller nedrevet. Der er nu OK-benzinstation på en del af området.

Østsjællandske Jernbane

St. Heddinges vigtigste problem helt tilbage fra middelalderen havde været den lange vej til havne og dermed billigste transportmulighed. I 1859 anlagde Scavenius på Gjorslev en ny og moderne havn i Rødvig, men der var stadig seks besværlige kilometre af bumlet landevej fra købstaden til dens havn. Den ideelle løsning på dette problem ville være anlæggelsen af en jernbane af samme slags som tre år før var åbnet mellem København og Roskilde, men der skulle gå endnu 28 år inden St. Heddinge fik en jernbane og dermed for første gang en reel mulighed for at øge fjernhandlen og oplandet.

Anlæggelsen af Østsjællandske Jernbane blev dog ikke kun en ny chance – kampen om linieføringen blev en nøje afspejling af i hvor lille grad St. Heddinge havde formået at hævde en position som naturligt centrum og samlingspunkt i det østsjællandske område. Områdets første jernbane var anlagt mellem Faxe Kalkbrud og den ny ladeplads ved Hylleholt i 1864, og i 1873 fik Ingeniør i Faxe kalkbrud, Løjtnant C.F. Garde, koncession på en jernbane fra Køge til Fakse. St. Heddinge ville være med og byens sparekasse opkøbte i 1874 en ejendom i Vestergade med 8 tdl. eng, hvor det var hensigten at lægge stationen.

Diskussionen om linieføringen var dog langt fra slut. De store godser i området, Gjorslev, Vemmetofte og Juellinge var alle interesserede i at få jernbanen lagt så tæt på som mulig for at lette korntransporten, og St. Heddinge var ikke det eneste bysamfund med interesse i en jernbane. Også Fakse kæmpede for at få forbundet banen mellem kalkbruddet og ladepladsen med det øvrige jernbanenet. I denne kamp havde St. Heddinge ikke en naturlig fortrinsret. Faktisk blev det bl.a. overvejet at forbinde Rødvig, hvor en nyanlagt cementfabrik havde stærke ønsker om en jernbaneforbindelse, med Hylleholt, Præstø og Næstved. Resultatet blev dog, at både St. Heddinge og Fakse blev forbundet med Køge. St. Heddinge dog på sidelinien, hvor der kun kørte tog to gange om dagen, mens hovedlinien fra Fakse til Køge var betjent tre gange om dagen.

En sidste gordisk knude var dog tilbage at få løst. Hvordan skulle jernbanestationen forbindes med byen? Løsningen blev at jernbaneselskabet anlagde en vej fra Vestergade til stationen ”Jernbaneallé”, mens købstaden sørgede for en vej fra Nytorv ”Jernbanevejen”, nu ”Jernbanegade”.

Handelslivet:

Det sidste brænderi blev nedlagt 1886. På grunden til et af de mindre brænderier på hjørnet af Algade og Vestergade blev Stevns Bryggeri anlagt i 1873. Dermed var den snævre sammenhæng mellem landbrug og købmandshandel/brænderi forsvundet. I alle købstæder kom nu i stedet en ny type købmandsgårde, der handlede med alle typer varer fra kolonial til korn og tømmer.

I 1849 blev Grønvolds købmandsforretning grundlagt i Algade 12. I 1870'erne blev den overtaget af den tidligere kommis Christian Richter, som udviklede sin forretningsvirksomhed til en af de største på Sjælland med kolonialhandel, kul, korn og foderstoffer, isenkram og trælast foruden en ægpræservers- og ægpakningsanstalt anlagt 1890 og kaffebrænderi anlagt 1903. I 1890 overdrog han isenkram og trælastafdelingen til en søn af forretningens grundlægger, Grønvold. I dag er der stadig isenkramforretning på stedet (Kop & Kande). Trælasten ligger nu ved stationen. Den hedder i dag Råd og Dåd Byggecenter, men i folkemunde bliver den aldrig kaldt andet end ”Grønvold”.

Richters forretningsimperium blev ført videre af hans sønner til 1961. Kolonialforretningen i Algade 12 er i dag supermarked (Spar). Ægpakkeriet blev også købmandsforretning i 1976 og er stadig i dag supermarked (Fog). Korn- og Foderstoffer blev overtaget af Stevns Andels Foderstofforretning, senere Østsjællands Andel. I dag er der boliger og daginstitutioner i de gamle pakhuse og siloer.

Håndværkere/industri:

I 1855 blev Storehedinges Haandværkerforening stiftet. Medlemsskaren omfattede 45 håndværkere, heriblandt flere smede, skomagere og slagtere, men også en guldsmed, en kobbersmed, en urmager og en møllebygger.

Ligesom St. Heddinge aldrig blev en stor handelsby, forblev den industrielle udvikling også beskeden, men i 1918 blev Berg & Friis's Garveri flyttet fra Køge til den sydøstlige del af Store Heddinge ud mod Højerupvej, hvor den udviklede sig til et af de større garverier i Danmark. Den oprindelige bygning var af træ, men efter en brand blev der bygget et helt nyt og stort fabrikskompleks i 1949.

En anden vigtig virksomhed i Store Heddinges historie, er Østsjællands Andelsvaskeri, som blev oprettet med 1250 andelshavere i 1950. Andelsvaskeriet blev en stor arbejdsplads, hvis faste kundekreds strakte sig langt uden for Stevns.

Fattige, gamle og syge:

I 1828 havde Peder Svendsen på Louisenborg bygget en stiftelse for otte fattige familier i Vestergade. Da jernbanen blev anlagt i 1878 måtte huset vige for sporene til Rødvig og en ny "Svendsens Stiftelse" blev bygget i Vestergade 13. Bygningen blev renoveret i 1968 og bruges i dag til flygtningeboliger.

I 1877 byggede Haandværkerforeningen stiftelse for foreningens gamle og enker i Nørregade 13. Stiftelsen blev renoveret i 1988 og har nu ni boliger for foreningens ældre medlemmer.

Byens første sygehus blev bygget i Nørregade nr. 15 i 1858. I 1886 opførte byen en fattiggård i Nørregade 17, men da sygehuset manglede plads byttede de to institutioner adresse i 1896. I 1924 blev der bygget nyt sygehus nord for byen på Bjælkerupvej, og den gamle fattiggård blev igen til social institution og er nu familiecenter.

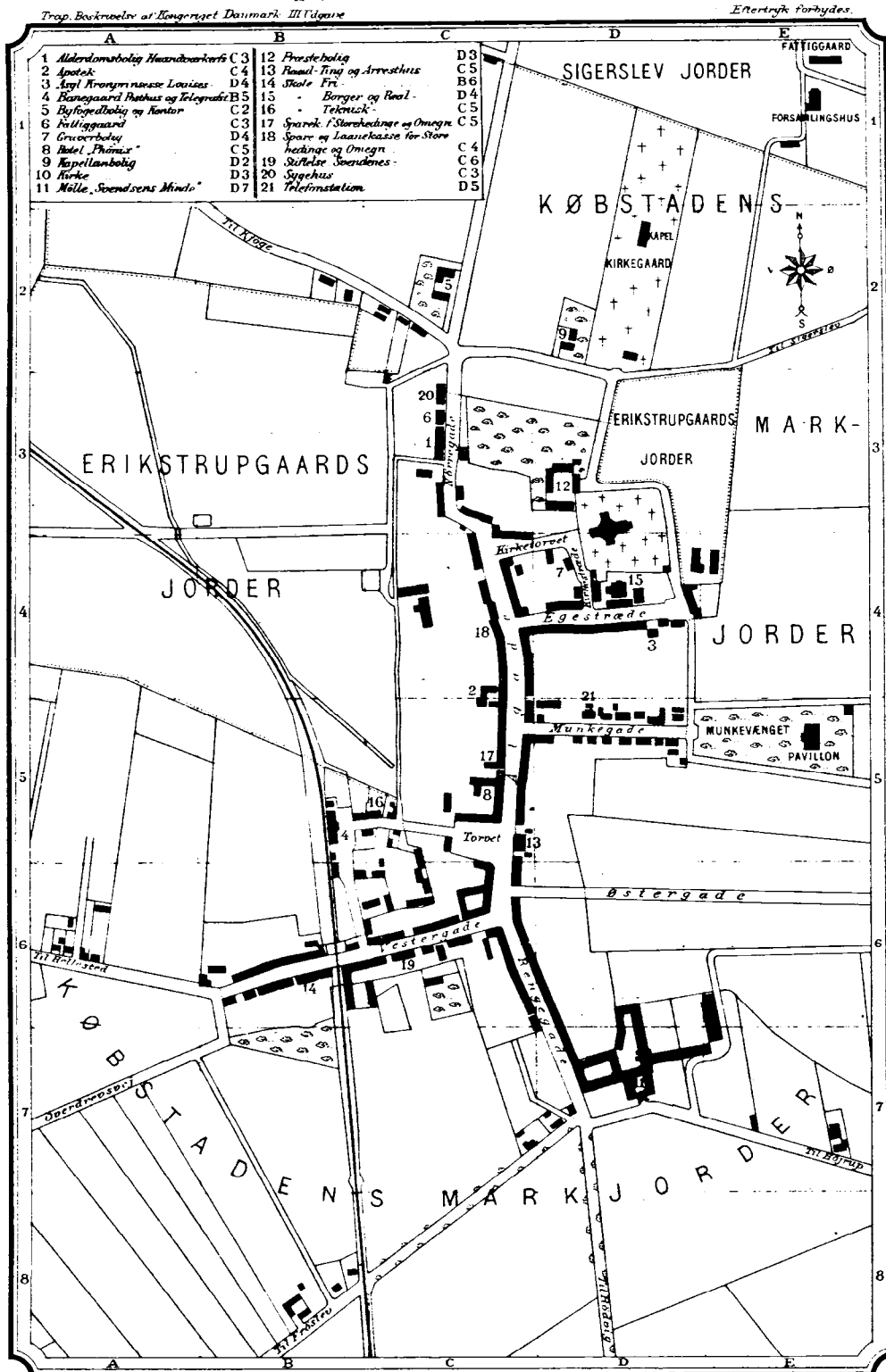
Skoler:

I 1818 var skolen blevet flyttet fra Kirketorvet til Egestræde. I 1844 blev friskolen, dvs. den gratis skole for fattige børn, flyttet Vestergade. I 1883 fik skolen i Egestræde en ny bygning. Skolen blev udvidet i 1896 og igen i 1906, hvor skolen fra Vestergade flyttede ind i endnu en tilbygning. Skolen fik yderligere tilbygninger i 1950 og 1961. I 1876 blev byens første børnehave, Kronprinsesse Louises Børnely, ligeledes bygget i Egestræde. I 1950 blev den omdøbt til Store Heddinge Børnehave.

Handelsstandsforeningen, der blev stiftet i 1878, oprettede samme år en handelsskole, men den fik aldrig egne lokaler. Den lejede sig ind, først hos Håndværkerforeningen, siden på kommuneskolen. I 1963 blev den lagt sammen med Køge Handelsskole. I 1896 byggede Håndværkerforeningen teknisk skole i Jernbanegade.

Byens udseende:

STORE HEDINGE.

Kort over St. Heddinge 1897, Original på Stevns Lokalhistoriske Arkiv

St. Heddinges struktur som langby holdt sig helt fra den tidlige middelalder, men i løbet af 1800-tallet ophørte Kirketorvet med at være byens centrum for handel og offentlige institutioner. Tilbage blev kun kirken og præstegården. En kort renaissance fik byens gamle torv dog igen i perioden 1943-1972, da byens rådhus flyttede til hjørnet af Algade og Kirketorvet i det nuværende bibliotek.

Til gengæld opstod der flere nye centre i byen:

Torvehandelen blev flyttet til *Nytorv* i 1830. Dermed blev det et meget vigtigt centrum i byen, yderligere understøttet af at rådhuset flyttede til østsiden af Nytorv i 1839. *Egestræde* blev centrum for opdragelse af byen børn og ungdom med skole og børnehave og i den nordlige udkant af byen i *Nørregade* blev sociale institutioner og hospital koncentreret. Bønderbal skiftede navn til *Vestergade*, men bibeholdt endnu et stykke tid sit præg af at være byen fattige område med Svendsens stiftelse og fattigskole.

Men byen fik ikke kun flere centre. Den strakte sig også ud til alle sider fra den middelalderlige nord-sydgående længdeakse.

Mod *vest* voksede byen ud mod den nye jernbane. Anlæggelsen af Jernbane Allé og Jernbanegade integrerede Vestergade med resten af byen, og storkøbmand Christian Richter tog efter århundredskiftet initiativ til anlæggelse af et nyt boligkvarter syd for Vestergade. Byggeriet langs de nye jernbaneveje blev også præget af den nye tid: Pakhuse og kornsiloer og i Jernbanegade kommer der teknisk skole i 1896 og biograf i 1916. Posthuset flyttede fra Egestræde til stationen. Nord for Nytorv skete der foreløbig ingen udbygning mod vest, sikkert betinget af, at sognegrænsen kun gik 100 m vest for Algade på det stykke.

Mod *øst* strakte Munkegade sig ud mod lystanlægget Munkevænget fra 1891 og stadion fra 1942. Overfor Vestergade kom Østergade til i 1896, anlagt af storkøbmand Christian Richter, hvis købmandsimperium strakte sig på begge sider af gaden. Richter byggede selv en villa i Østergade, der blev et af St. Heddinges mere attraktive villakvarterer, men som til gengæld aldrig fik nogen offentlige institutioner.

Mod *nord* strakte byen sig ud mod landsbyen Bjælkerup, der efterhånden blev til en forstad. Hospitalet flyttede til Bjælkerup i 1923. Falck Redningsstation blev lagt for enden af Nørregade i 1943, og Østsjællandss Andelsvaskeri fra 1950 blev lagt over for sygehuset.

I den *sydlige udkant* voksede Chr. Richters boligkvarter sydpå over på den anden side af Frøslevvej. Som et synligt udtryk for de nye tider slog en autoriseret Fordforhandler sig ned på hjørnet af Højerupvej og Rengegade i 1948. Sammen med Berg & Friis Garveri var det de første repræsentanter for den senere industriudviklingen sydøst for byen.

Store Heddinge efter 1950

I 1950 havde Store Heddinge 2.230 indbyggere. Nok var byen sluppet af med sit landsbypræg, men det var stadig en af de mindste købstæder på Sjælland og kun med en me-

get beskeden industriudvikling. Sygehuset forblev den eneste større offentlige institution, og selv det mistede Store Heddinge i 1964.

Kommunesammenlægningen tog for alvor fart på Stevns i 1962, hvor de sydstevniske kommuner slog sig sammen i Boestofte Kommune, og Holtug, Magleby og St. Heddinge Landsogn dannede den første Stevns Kommune. Købstaden Store Heddinge var pludselig omgivet af store landkommuner, hvoraf den ene, Stevns Kommune, bl.a. omfattede ”forstaden” Bjælkerup.

Ved kommunalreformen i 1970 blev den nuværende Stevns Kommune dannet. Sammenlægningen betød bl.a., at den gamle grænse mellem købstaden og landsognet, som havde gået kun ca. 100 m vest for Algade forsvandt. Det gav byen en mulighed for at udvide sig mod vest, også i den nordlige del, og i 1970 blev det nye rådhus bygget i det tidligere landsogn på Erikstrups gamle markjorde.

I perioden 1975-1983 blev der bygget en ny, stor skole nord for rådhuset. Den fik navn efter sin beliggenhed og kom til at hedde Erikstrupskolen. Skole og rådhus kom igen til at ligge samlet som i middelalder og renæssance. I første omgang blev det besluttet at beholde den gamle Store Heddinge Skole i Egestræde med alle ti klassetrin, men i 1999 blev den nedlagt og eleverne flyttet til Erikstrupskolen, der fik en ny tilbygning. I 2001 bliver Egestræde Børnehaven nedlagt, og børnene overflyttet til Erikstrup Børnecenter. Det gamle børne- og lærdomscenter i Egestræde forsvinder.

Berg & Friis lukkede i 1977, og den store fabriksbygning står i dag næsten som ruin. A/S Stevns Motor sælger stadig Ford fra hjørnet af Højerupvej og Rengegade, der blev til en rundkørsel i 1991. Området nord for indfaldsvejen fra Højerup er i dag industri-kvarter med Håndværkerparken, anlagt i anden halvdel af 1980’erne.

I 1990 blev Østsjællands Andelsvaskeri solgt til De forenede Dampvaskerier med hovedkvarter i Hellerup. Det betød – mod den almindelige tendens til centralisering – ikke, at vaskeriet blev nedlagt. Tværtimod blev det udvidet, og er i dag en fuldt moderne arbejdsplads under navnet St. Heddinge Dampvaskeri.

Men på trods af alle tiltag har Store Heddinge aldrig fået mange lokale arbejdspladser. Nu er det ikke længere afstanden til havne, men afstanden til motorveje, der gør Stevns lidet attraktiv for små og store virksomheder. I erkendelse af, at det næppe er realistisk at tiltrække industri m.v. i væsentlig omfang til byen, har kommunalbestyrelsen i kommuneplanen valgt at satse på en bosætnings- og turismepolitik.

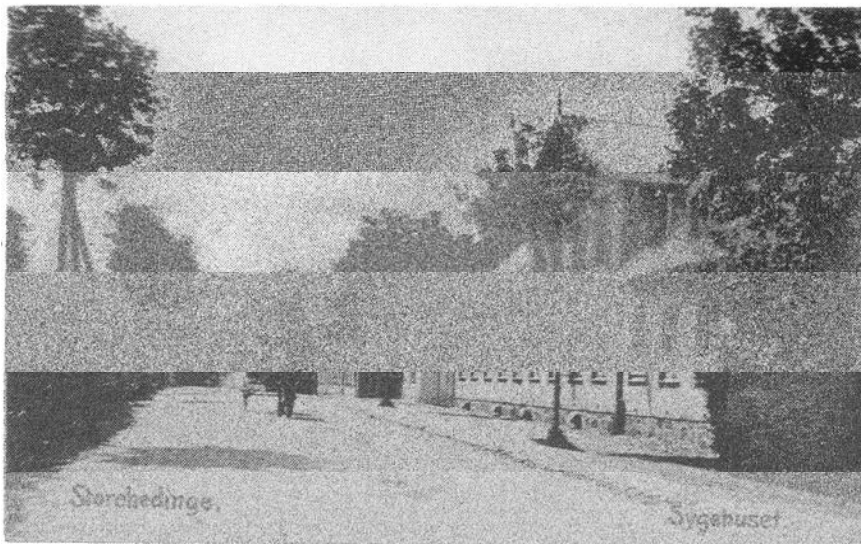
Boligkvarterer er der da også skudt flere op af, hovedsagelig ved byens indfaldsveje fra nord, vest og syd. I 1984 blev det første spadestik taget til Lejerbos almennyttige bolig-byggeri ved Bovangen ved Vesterbro.

På grund af byens beskedne udvikling blev der aldrig foretaget større saneringer og ny-byggerier i den gamle bykerne. En undtagelse er dog ejerboligkvarteret ”Munkehaven”, der blev bygget i 1988 bag Richters og Grønvolds gamle købmandsgårde.

Men selvfølgelig er der blevet bygget nyt i husrækkerne i Store Heddinge og de gamle huse er blevet ændret så de passede til nye krav og ny brug. I 1970 byggede Bikuben nyt på hjørnet af Algade og Egestræde. Advokat Niels Arup mente, at der var tale om

”et Fort Knox....(som kunne) få krigsrådet til at stikke fast i halsen på enhver rødhud, der blot ville tænke på at angribe fortet med anmodning om et mindre lån.” Denne og andre nybygninger og bygningsrenoveringer i St. Heddinge har da også kaldt på stærke følelser gennem tiden.

I 1986 udstedte Stevns Kommune en rammelokalplan (lokalplan 23) for Store Heddinge Bycenter, hvis hovedbudskab var, at vedligeholdelse, om- og tilbygning samt nybygning skal udføres med fornemmelse for stedets byggeskik. I februar 1997 blev lokalplan 23 fornyet. Under høringsfasen gik bølgerne højt for og imod en stram styring af bymiljøet, særlig reglerne omkring vinduesudskiftning kunne vække diskussion. Flere læserbreve opfordrede til at gøre lokalplanforslaget til et hovedtema i kommunalvalget i efteråret 1996. Så vidt gik det dog ikke!

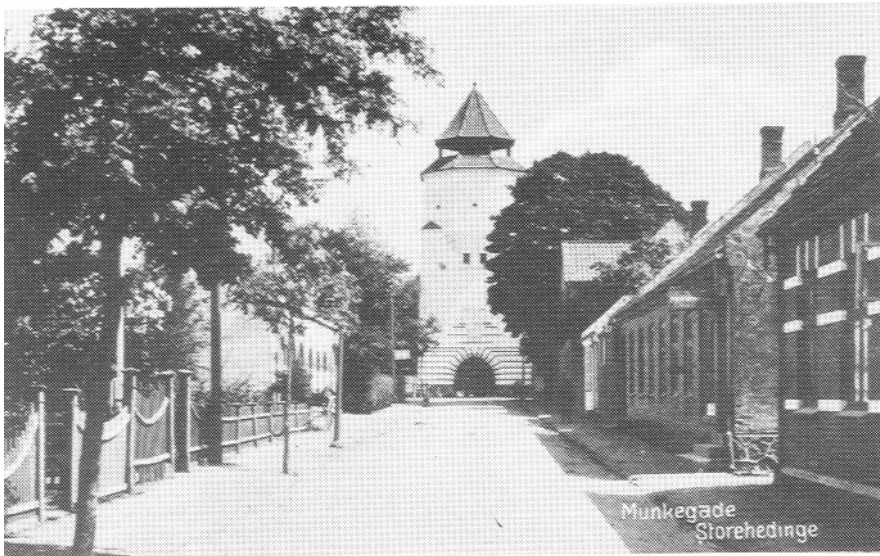

Nørregade o. 1900

Eggestræde o.1900. Exprestrykkeriet for enden af gaden.

Vandtårnet er opført 1912

Algade set mod syd ca. 1900

Algade set mod nord, ca. 1930

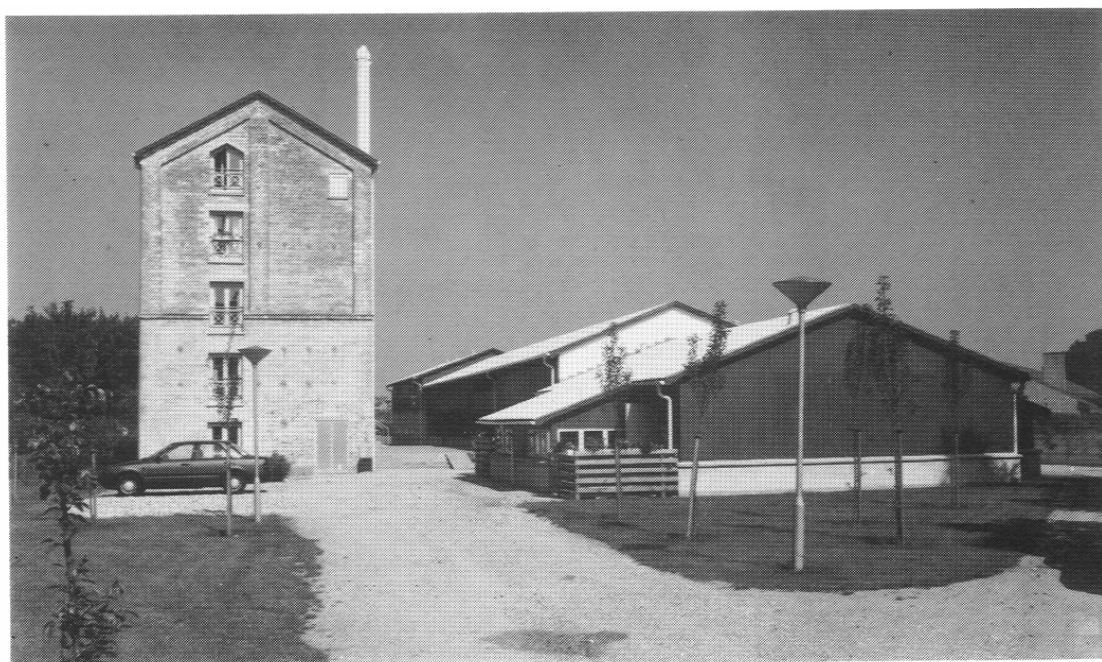
Carl Grønvolds forretning, Algade 12, ca. 1910

Richters forretning, Algade 12, ukendt år

Nytorv med Tinghus, start 1900-tallet

Richters gamle pakhus i Jernbanegade, i dag boliger, "Kridthuset"

Hjørnet af Østergade, set fra Nytorv, 1910

Østergade

Rengegade før 1898

Togbommene kom op i 1876

Arkitektoniske kvaliteter i Store Heddinge

Store Heddinges placering i landskabet

Når man kommer til Store Heddinge fra Fakse eller Køge opleves Stevns fladtrykte dobbeltkrumme landskab med sit fald mod vest på bare 1 meter for hver kilometer som tyst, blidt og fredfyldt. Det er et indtryk, som der rykkes kraftigt ved, hvis man kører igennem Store Heddinge og forsætter helt ud til kanten af Stevns Klint. Ude ved havet, en råkold diset efterårsdag med vinden i øst, blæser det så det kan mærkes. Men ikke nok med det. En brat utilgængelig hvidgrå skrænt med en underminering, der helt tydeligt skal behandles med årvågen respekt, fortæller med sin højdeprofil og markante lagdeling om mere end 50 millioner års turbulent geologisk historie. En historie spændt ud mellem det nederste lags skrivekridt og det øverste 15.000 år jomfruelige moræneler fra istiden. Ved kraftig blæst og i frostvejr skal der passes på. Her er faren for at blive fanget af en bølge på den smalle strand eller taget med at nedstyrtninger fra klinten reel.

Efter den storslåede landskabsoplevelse ved Stevns Klint virker Store Heddinges landskab kedeligt, støvsuget for stimuli. Det skal man ikke lade sig snyde af. Hvad der mangler af storhed i de overordnede landskabstræk må i stedet søges i detaljen. De mange huse fra 1860-1930 fortæller med deres limstensfacader om klintens nærhed. Kobæk har givet Bjælkerupvej sit smukke svungne forløb og de svage stigninger mod øst i Kirketorvet, Egestræde,

Munkegade og Østergade tydeliggør det overordnede landskabs blide kurver. Værdifuld er også overgangen mellem land og by, som kan iagttages ved Bjælkerupvej mod Kobæk og jernbanen samt ved Rengegades gårdanlæg mod øst.

Den oprindelige landbebyggelse i Store Heddinge bestod af bondegårde der dannede et delikat spændingsfyldt rumforløb. Omkring gårdenes tætte fællesskab lå bymarken, overdrevene og skovene. Dette mønster blev sprængt ved landbrugsreformens udskiftning, der samlede jorden i rationelle arealer med let tilgængelighed og rykkede gårdene ud i landskabet. I de gamle landsbyer blev mellemrummene bebygget med huse til håndværkere og småkårsfolk. Den udvikling ses tydeligt i Bjælkerup, mens Store Heddinge med Algades og Vestergades sammenhængende randbebyggelse fik et mere bymæssigt præg.

Bjælkerupvej

Bjælkerup er et gammelt landsbysamfund, der langt op i 1800tallet forblev selvstændig uden sammenhæng med Store Heddinge. I år 2000 fremstår Bjælkerupvej som en typisk forstadsvej med en oplevelsesrig blanding af gamle og nye bebyggelsesmønstre.

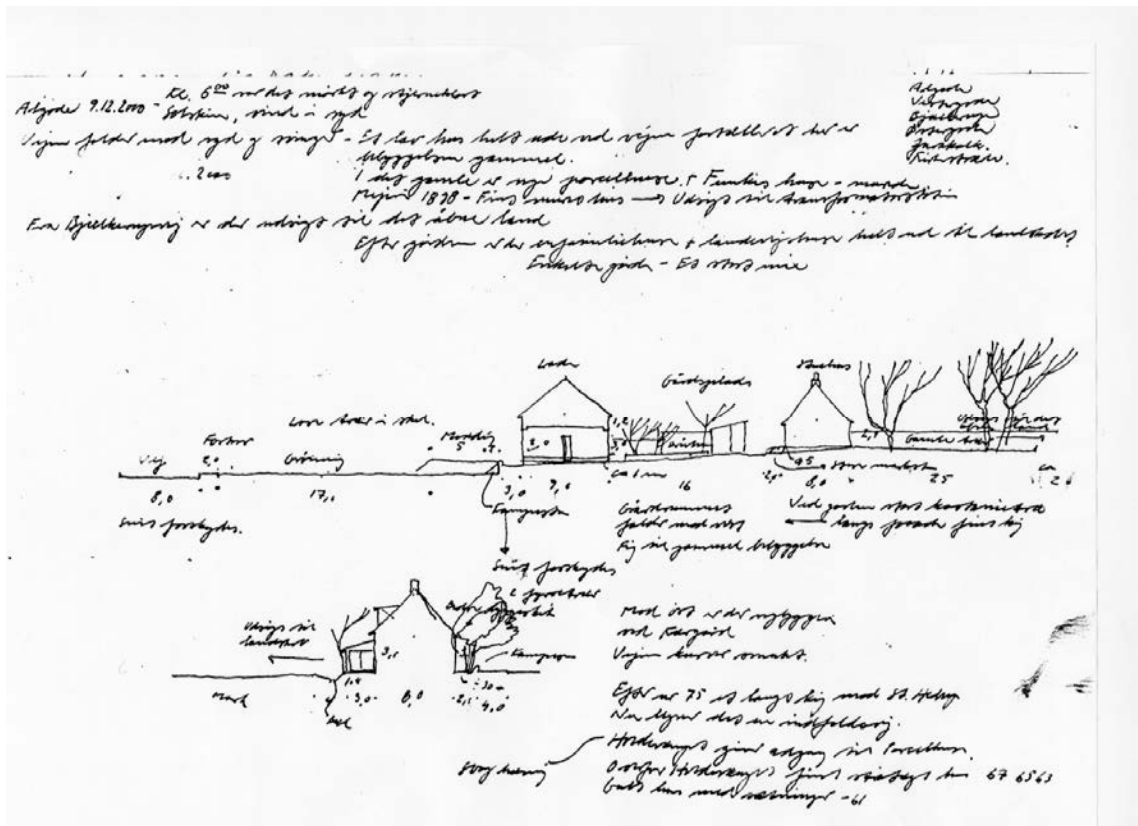
Bjælkerups bebyggelsesmønster er nord-vest/sydøst orienteret på en landskabsflade med bløde, karakterfulde højdeforskelle. I Bjælkerupvejs længderetning er der udsigt til et smukt slynget forløb, hvor bebyggelsens placering langs vejen giver en fin rumlig afgrænsning. Fra sidevejene mod sydvest Ved Bækken og det gamle mejeri er der udsigt til det åbne land og

Kobækken, der oprindeligt gav Bjælkerupvej sit forløb. Ved Bjælkerupvejs møde med Store Heddinge er Kappelkærvej med sine smukke alle`træer noget særligt.

Bjælkerupvej har 2 forskellige bebyggelsesmønstre. Bjælkerupvejs afsnit fra Fægangen til Ved Bækken er spændende med sine spor efter middelalderlige bebyggelsesmønstre. Her fortæller gårdene langs vejen om den gamle landsby før udskiftningen. Fra Ved Bækken til Kappelkærvej viser bebyggelsesmønstret en forstad/indfaldsvej med en blanding af små landevejshuse og store velhavervillaer. Velhaverbebyggelsen minder om Østergades, Chr. Richtersgades, Søndergades og Elisabethvejs bebyggelse.

Når man kommer til Bjælkerup fra Klippinge, fortæller hverken plantagen med mørke grantræer eller de få parcelhuse om atnoget fint er i vente. Det bliver man først klar over efter passagen af et skarpt, dykkende sving, der åbner for vuet til den gamle landsby.

hold er de små huse eksemplariske for deres placering, der fremhæver bjælkerupvejs slyngede forløb.

Bjælkerupvejs afslutning må desværre med de umotiverede flag og den uskønne trafikskiltning betegnes som visuel forurening af værste skuffe.

Samlet vurderet er Bjælkerupvej en forstads- og indfaldsvej det er vigtigt at værne om på grund af de identitetsskabende spor efter århundreders historie.

Algade

Algade, der er rygraden i landsbyen Store Heddinge, kan føres tilbage til middelalderen. I midten af 1800 tallet fik Algade sin spændende kombination af længehuse og gårdanlæg.

Gårdanlæggene i Algade rummede i 1800 tallet 4 brændevinsbryggerier. I år 2000 er Algade på godt og ondt en livlig handelsgade, hvor hensynet til kasseapparaternes liflige lyd helt tydeligt vejer tungt. Som modvægt til handelstandsforeningens interesser er det en god ide at kigge op over markiserne. Her er der fine kig til tidligere tiders bygningskik.

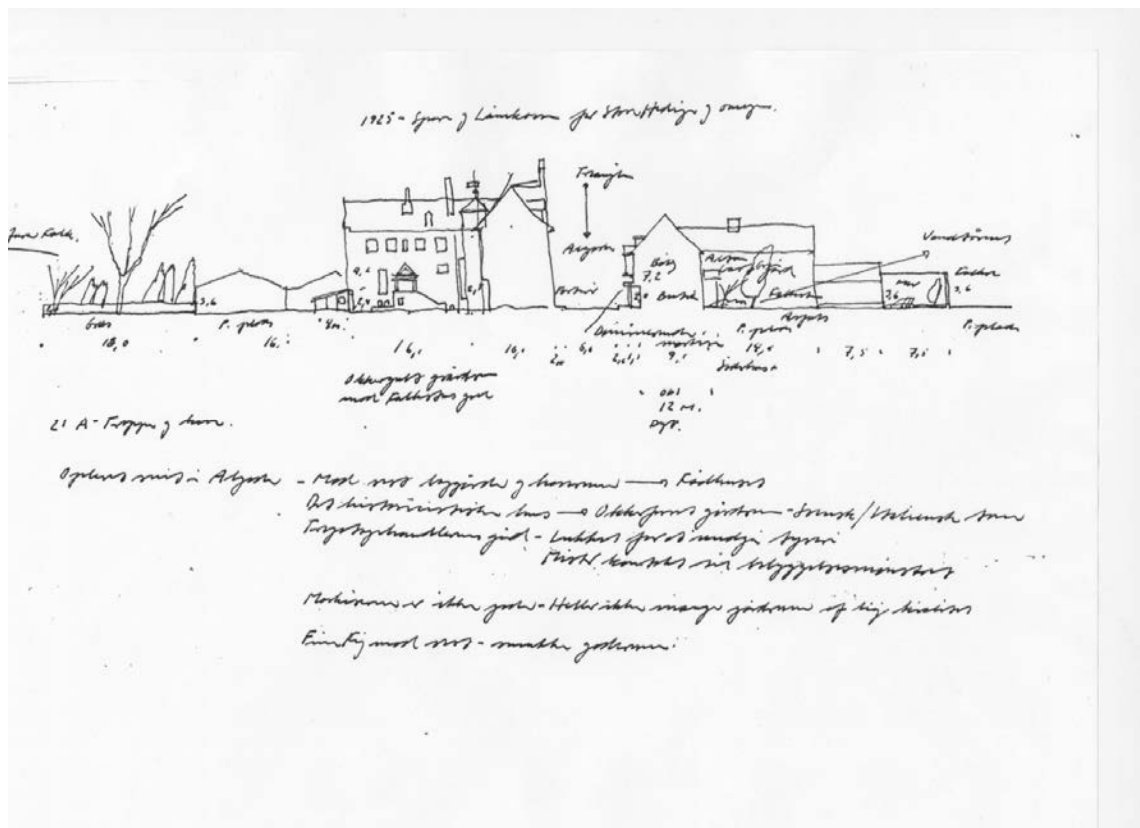

Algades nord/syd orienterede bebyggelsesmønster er lokaliseret på en flad, plan landskabsflade. I Algades længderetning er der udsigt til et smukt svagt buet forløb, hvor randbebyggelsen danner et fortættet byrum. Mod nord indledes Algade ved Nørregade af et spændstigt sving, mens afslutningen mod syd er Trianglens delikat spidsede tragt. Mod øst er der ved Kirketorvet, Egestræde og Munkegade udsigt til byrum med svagt stigende terræn. Mod vest er udsigten af betydeligt ringere kvalitet ved den åbne flade med det opsplittede rum ved Rådhuset og Netto. I den sammenhæng er Nytorvs bymæssige rumdannelse et plaster på såret.

Algades bebyggelsesmønster er oplevelsesrigt. Mod vest mod Købæk er der dybe grundstykker med labyrintiske gårdanlæg og grønne haver. Mod øst er bebyggelsesmønstret blevet kittet sammen med Egestrædes og Munkegades udstyknin-ger. Her mødes gamle tætte købmansgårde og åbne parkeringspladser med boligbebyggelse. Det kan opleves hvis man foretager et snit på tværs af Algade ved den gamle Spare og Lånekasse for Store Heddinge og Omegn fra 1925 og Bent Møllers trigotageforretning. Der er i den dynamiske blanding mellem rekreation, handel og boliger kvaliteter, man med et skarpt blik for det arkitektoniske potentiale kunne dyrke yderligere og få noget fint ud af.

Nørregades skarpe hjørne er en smuk optakt til Algades svagt krumme forløb. Efter oplevelsen af svingets centrifugalkraft, blændes der op for kigget til Kirketorvet. Det er en berusende oplevelse der hurtigt afløses af arkitektoniske tømmermænd ved det åbne sår ved Rådhuset. Hvad gør en tankstation og så stor en parkeringsplads i første parket til Algades helstøbte byrum? Forsættelsen i det snorlige tætte gadeforløb afsluttes i et rumligt festfyrværkeri ved Nytorv og Trianglen.

Algades bebyggelse består af 1 og 2 etager høje byhuse med underetager, der desværre er ødelagte af uindlevede butiksfacader. I det arkitektoniske rædselskabinet står Super Spars monstret af en blændet facade til skræk og advarsel. Det er et eksempel, der viser hvor meget det haster med gode råd for bygningspleje og en bevidst resstaureringsmæssig holdning til tacklingen af dynamisk handelsudvikling. I moradset af arkitektonisk dårlighed er den fint restaurerede murede ejendom nr. 37 med sit gedigne murværk, de fine sprossede vinduer, sålbænkene og indgangsdøren af kobber en oase. Opløftende er også nr. 21 og 19 med deres rustikering, fordi de sammen med Stevns Bibliotek på fornem vis repræsenterer gadens malede og kalkede huse. Nr. 21a, den forhenværende Spare og Lånecasse for Store Heddinge og Omegn er noget særligt. Med sin historici-stiske arkitektur spækket med græsk inspirerede fragmenter er det en bygning der er et besøg værd. Facaden mod gaden er med det mørke murværk et udtryk for urokkelig soliditet. Inde i den smalle gård giver de okkerfarvede kalkede facader, trappetårnet og indgangspartiet med den herskabelige trappe en næsten romersk stemning. Øst for Algade er der mellem butikkernes nybyggede bag- og sidehuse mulighed for nærkontakt med de gamle købmandsgårdes længer. Det giver stedet identitet og tydeliggør historien.

Samlet vurderet er Algade med sin blanding af skidt og kanel værdifuld som et eksempel på en dynamisk handelsegade, der forbinder fortid og nutid.

Store Heddinge Kirkegård

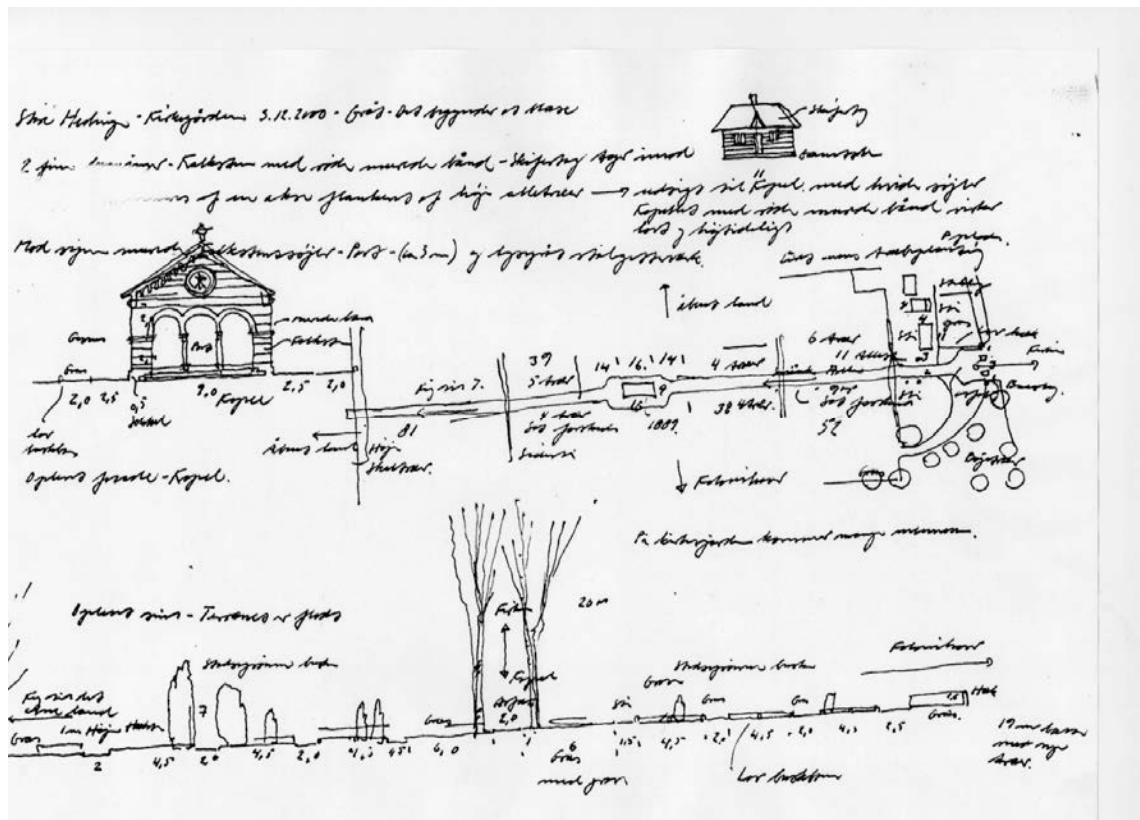
Store Heddinge Kirkegård er med sine karakterfulde allétræer, graverboligen og kapellet bygget i 1889 tydeligvis af gammel dato. I år 2000 er Store Heddinge Kirkegård et

kultiveret havearkitektonisk rum i kontakt med Haveforeningen Præstevangen og Store Heddinge Kirke via Erikstrupvej.

Store Heddinge Kirkegårds terræn opleves som fladt. Træerne i skellene mod nord og øst samt allétræerne langs kirkegårdens midterakse lukker for udsigten til landskabet. Mod vest er der livgivende udsigt til haveforeningen Præstevangens spraglede træskure, mens der mod syd over trætoppene er udsigt til kirketårnet. Træbevoksningen mod nord og øst er upræcis og kunne med fordel styrkes med nyplantning.

Ankomsten til Store Heddinge Kirkegård domineres af de høje allétræer og midteraksen, der fører ned til kapellet, der står som fixpunkt. Fra midteraksen er der adgang til et stisystem med gravsteder omkranset af lave buksbomhække. Selvom stedsegrønne buske nogle steder er ved at lukke for overblikket, er der i sammenstillingen mellem de lave gravsteder og den smukke himmelstræbende allé et skalaspring af høj havearkitektonisk kvalitet. Overgangen mellem kirkegården og Sigerslevvej er sikkert udført med et smukt stålstakit ophængt mellem solidt murede limstenssøjler.

Kirkegårdens italiensk inspirerede kapel er med sine smukke proportionering, det fornemt detaljerede murværk af grå limsten med røde bånd af teglsten et fornemt, bevaringsværdigt skrin. Af høj arkitektonisk kvalitet er også graverboligen og den lille toiletbygning. Med deres materialevalg, størrelse og præcision i udførelsen tager de imod med disciplineret diskretion. Det er i den forbindelse uforståeligt, at det arkitektoniske makværk, som den lave garagebygning er et udtryk for, kan accepteres. Her burde hæ-

rens sprængningskommando give plads til et nyt byggeri med respekt for det værdifulde kirkegårdsanlæg.

For at fastholde Store Heddinge Kirkegård som et smukt kultiveret haverum bør der udarbejdes en haveplan. Den skal på sigt fastholde kirkegårdens allé og skellene mod nord og øst som markante træbevoksninger. Endvidere er det vigtigt for at fastholde anlæggets sympatiske åbenhed, at det sikres, at kirkegårdsfladens stedsegrønne buske ikke bliver for dominerende.

Sidst men ikke mindst må også forbindelsen til Store Heddinge Kirke via Erikstrupvej fastholdes og styrkes.

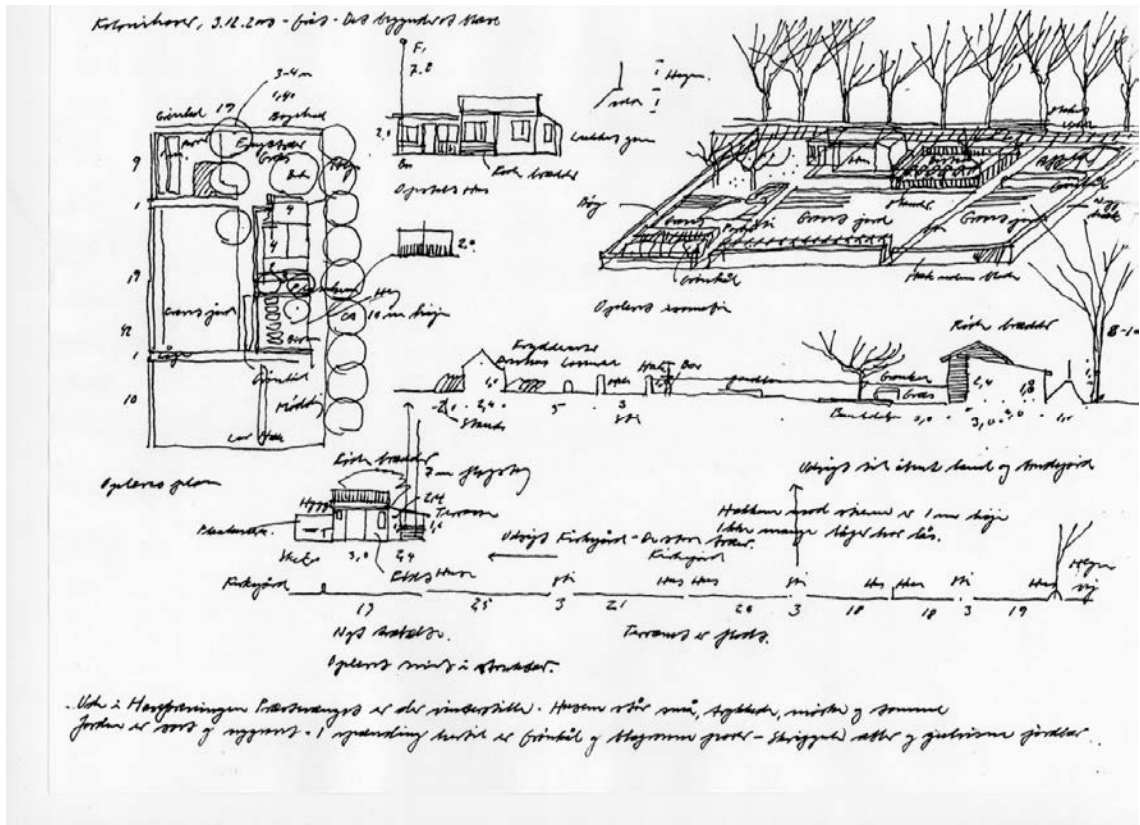
Haveforeningen Præstevænget

Med Store Heddinges placering og lette adgang til det åbne land kan eksistensen af kolonihaver umiddelbart virke overraskende. Det er imidlertid ikke noget særligt sammenlignet med andre danske købstæder, der ofte helt tilbage fra 1800tallet har haft fattighaver for småkårsfolk. Det der dengang var en nødvendighed for at overleve, er senere blevet en del af velfærdssamfundets fritidskultur. I år 2000 kan man i Store Heddinge med bare en smule indlevelse få en fornemmelse af den gamle kolonihavestemning ved at besøge Haveforeningen Præstevænget.

Haveforeningen Præstevængets terræn opleves som fladt. Mod sydøst og nordvest danner kirkegårdens og Kappelkærvejs allétræer smukke rumlige afgrænsninger. Mod nordsiden er der udsigt til det åbne land, mens der mod sydvest er udsigt til parcelhuse. Overgangen mod nordøst og sydvest kunne med fordel styrkes med træbeplantning.

Kolonihaverne er udstykket med henblik på intensiv dyrkning. Derfor er de små skure, der giver læ i ruskvejr og plads til have-redskaber trukket helt tilbage til naboskellet. Det gamle bebyggelsesmønster er intakt, men det er tydeligt, at haverne har skiftet funktion. Fra at være familiens spisekammer er haven blevet et rekreativt flugtrum for hvile og fællesskab. Hver for sig er de små malede træskure ikke noget særligt, men i deres sammenstilling er de med deres løsslupne skaberglæde, indlevede placerede terrasser for indtagelse af en svalebajer i sommervarmen og fine haveplaner, værdifulde oaser friholdt for planlægningens detaljerede ensretning. Den kendsgerning kan end ikke fugtig kulde, tyst torneroseagtig efterårs-søvn og tiltagende tusmørke ændre på.

Med sine fine små træhuse, det rationelle bebyggelsesmønster, farvekontrasterne mellem skriggule æbler, lysegrønne porrer og tung sort muld er Haveforeningen Præstevænget et værdifuldt anlæg fra en tid, hvor arbejdernes levevilkår var hårde. Her er en arkitektonisk frihed og indlevelse i anvendelsen af materialerne, som moderne boligområders uniformering kunne lære af.

Munkegade

Munkegade hører til Store Heddinges ældste gade med huse fra 1800-tallets begyndelse. Munkeparkens placering i gaden forlængelse har givet liv og glade dage. Når fugleskydningen stod på, museumsforeningen samledes eller store begivenheder som Stevns Udstillingen i 1927 fandt sted. I år 2000 står Munkegade som et sympatisk byrum, domineret af det karakterfulde vandtårn fra 1912.

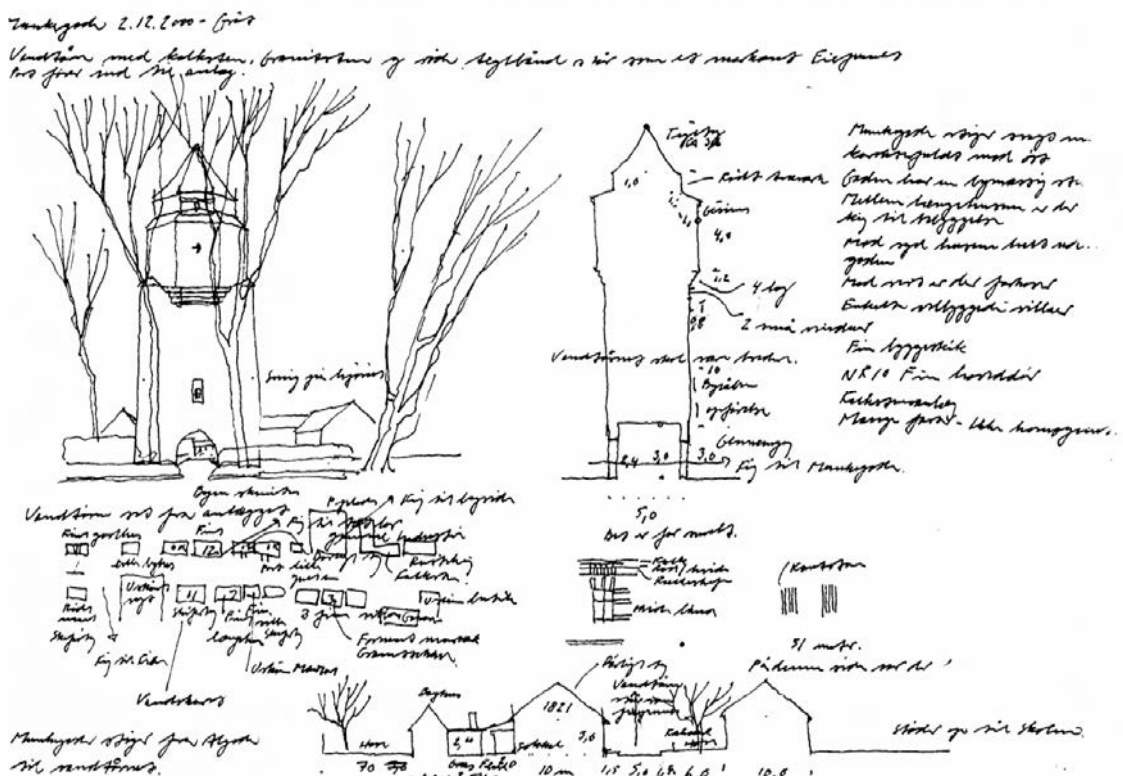
Munkegades øst/vest orienterede bebyggelsesmønster er lokaliseret på en landskabsflade med en jævn stigning mod øst. Set fra Algade domineres udsigten af det kraftfulde vandtårn. Tæt på Algade er der mod syd kig til parkeringsareal med fine gamle købmandsgårde. Set fra vandtårnet lukker Algades 2 etager høje randbebyggelse for udsigten. Nyt dårligt indpasset tæt-lavt byggeri med de obligatoriske knækkede bygningskroppe har mod syd på en uheldig måde beskåret grundstykkernes dybde.

Det særlige ved Munkegades bebyggelsesmønster er tætheden og de 2 husrækkers forskellige forhold til gaden. Husene mod nord er trukket tilbage, således at der opstår en solrig forhøje. Husene mod syd er placeret helt ud til gaden. Det giver velbelyste gårdrum.

Munkegade har tæt på Algade store velbyggede villaer med oplevelsesrige murværksdetaljer ved gavlafslutningerne, gesimserne og stikkene over vinduer og

døre. Efter velhavervillaerne kommer 1 etager høje længehuse. De er fint proportionerede har smukt murværk med limstensbånd og omhyggeligt udførte detaljer ved gesims og stik. Trods uheldigt vedligehold er de skarpt skårne bygningskroppe af høj arkitektonisk kvalitet. Ved Munkegades afslutning introducerer et smukt gavlkvisthus det fornemme vandtårn, der med sin bombastiske tyngde fungerer som et hængsel til Munkeparken. For at komme derind skal man igennem, vandtårnets lave port, der effektivt udtrykker den store limstenskrops og vandets tyngde. Vandtårnet er med sin fint arti-

kulerede krop, hjørnernes smig, de murede bånd og de fornemt udførte detaljer bevaringsværdigt. Ud over den arkitektoniske værdi som bygning er vandtårnet et fint eksempel på en begavet anvendelse af et højhus klods op af 1 etager højt boligbyggeri. Der er i skalaspringet mellem højt og lavt kvaliteter, som burde tages op til overvejelse ved Store Heddinges fremtidige nybyggeri.

Samlet vurderet er Munkegade med sin tæthed og sit dominerende vandtårn af høj arkitektonisk kvalitet. I den sammenhæng burde det kun være et spørgsmål om tid før det umotiverede birketræ nær Algade bliver fældet.

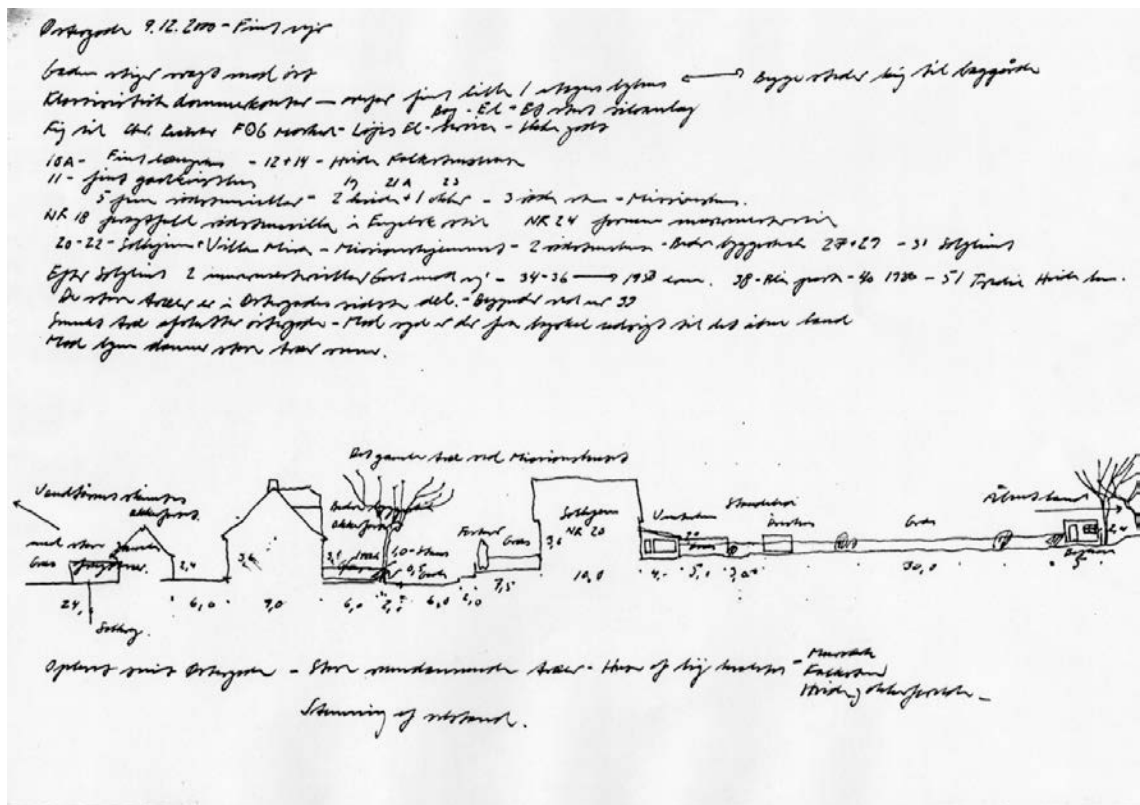
Østergade/Ved Munkevænget

Østergades og Ved Munkevængets huse fortæller om et bebyggelsesmønster, der er blevet udbygget over en lang periode fra midten af 1800tallet til 1960erne. I år 2000 står Østergade og Munkevænget som et eftertragtet villakvarter for Store Heddinges økonomiske velstillede borgere.

Østergade/Ved Munkevængets bebyggelsesmønster er lokaliseret på en landskabsflade med en svag stigning mod øst. I Østergade er der udsigt til et fint haveagtigt rum med en bymæssig tone. Ved Munkevænget har med sin tennisbane og Stevnshallen kig til rekreative arealer. Fra Østergades sydskel er der udsigt til åbne marker og Rengegades varierede bagside. Villakvarteret ved Chr. Richtersgade, Søndergade og Elisabethvej har kvaliteter, som tåler sammenligning med Østergade og Ved Munkevænget.

Oplevelsen af Østergade/Ved Munkevængets bebyggelsesmønster er smukkest i Østergade. Her danner velbyggede villaer placeret disciplineret på stribe og store træer et haveagtigt rum med en bymæssig stemning. I rummene mellem husene er der kig til dybe grunde med baghuse og velplejede haver. Mod Østergade er der åbne forhaver med lave træer og stedsegrønne buske. Ved at placere villaerne på stribe ud mod gaden friholdes haverne til rekreation.

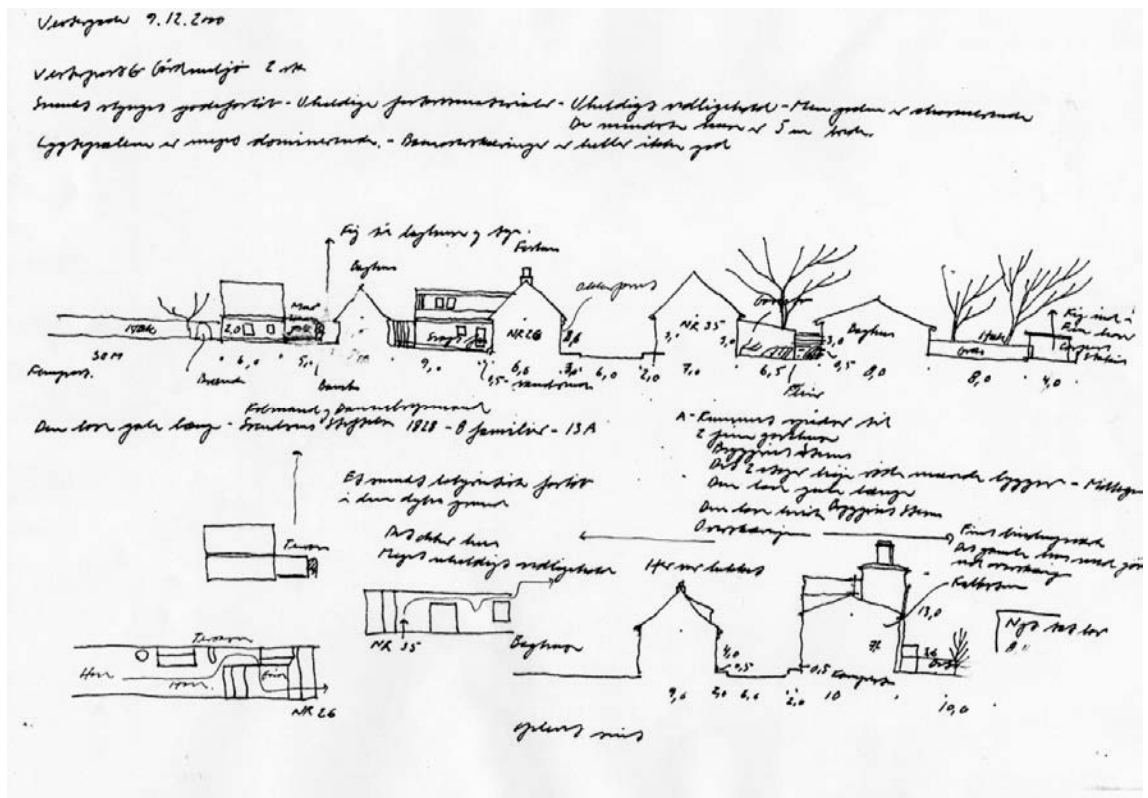
Vestergades bebyggelsesmønster løber sydvest/nordøst orienteret på en plan flade. Fra indfaldsvejen Vesterbro og torvedannelsen Trianglen er der smukke kig til Vestergades delikat krumme forløb. Uindlevet trafikskiltning og dominerende lygtepæle trækker desværre fra.

Ved passagen af jernbanen, er der mod syd udsigt til det snorlige jernbanespors flugt til Rødby. Mod nord kan Stationen og jernbanearialet ved tømmerhandlen overskues i sin helhed. Når man færdes i Vestergades længderetning, er der via de mange porte spændingsfulde kig til tætte labyrintiske gårdbebyggelser.

Vestergades bebyggelsesmønster er i gadens vestlige del kendetegnet ved smalle, dybe grunde med små byhuse. Gadens østlige del har brede, dybe grunde med gamle købmandsgårde, tømmerhandel og bryggeri.

Ankomsten til Vestergade fra Trianglen er oplevelsesrig. Her skaber en varieret randbebyggelse og et fortorv der spændingsfuldt spidser til et smukt byrum. Bryggeriet Stevns industrianlæg opført i grå limsten, det 2 etager høje forhus med rustikeret underetage i nr. 11, samt den smukke købmandsgård nr 21 hæver sig ved deres høje arkitektoniske kvalitet. Svendenes Stiftelse, nr. 13 var engang et smukt længehus. Det er mod gårdsiden ødelagt af en gumpetung galvaniseret altangang og trapper, der kun kan vurderes som arkitektonisk voldtægt. Det eneste formildende der kan siges om det anlæg er, at der fra altangangen er en fin udsigt til stedets tætte bebyggelsesmønster.

En god oplevelse af hvordan der engang var i Vestergade fåes i den gamle købmandsgård nr. 21. I de fine gårdrum med længerne langs jernbanen er det let med bare en smule fantasi at genskabe det hektiske, Morten Kockske liv fra den danske filmskat på net-hinden.

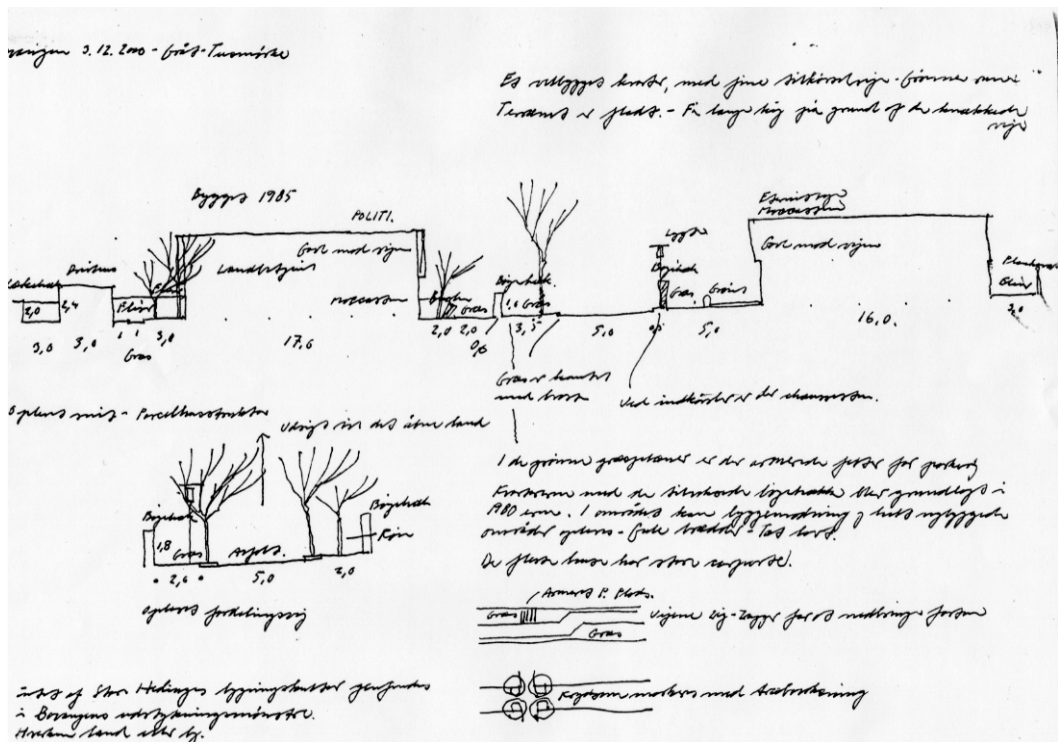
Vestergades del mod Vesterbrogade kendetegnes, med det fornemt istandsatte bindingsværkhus nr. 16c som en undtagelse, af små huse med porte eller smalle passager ved gavlene. Disse huse er trods udbredt himmelråbende dårligt vedligehold med uskønt skalmursværk, eternittage, sprosseløse vinduer, og indgangspartier med døre i germansk ridderstil værdifulde i deres helhed. Et fint eksempel på de smalle, dybe grundes intime miljø kan opleves ved det velholdte porthus nr. 26. I et snørklet bevægelsesforløb passerer gårdrum, små indlevede terrasser, sirlige brændestabler og ekspressive træstubbe, inden man når frem til det velholdte haverum. Her er det rumlige forløb hævet skyhøjt over det der opleves i de moderne parcelhuses hækomkransede prydhaver.

Samlet vurderet er Vestergade af en arkitektonisk kvalitet, som det er vigtigt at værne om. I den sammenhæng er gode råd om fremtidigt vedligehold og formulering af en politik der kan sikre en kultivering af byrummets inventar og belægninger nødvendig.

Bovangens parcelhusområde.

Økonomisk højkonjunktur, uhæmmet materielt forbrug fulgt til dørs af nye skatteregler, der præmierede gældstiftelse, fik i 1960erne en stor del af danskerne til at tale lidenskabeligt for parcelhuset som boform. Bovangen, der blev påbegyndt i 1980erne, er i år 2000 med den bevidste anvendelse af bøgehække som rumdannende element et værdifuldt alternativ til de mange rumligt diffuse samlebåndsudstyknings, som skamferer landskabet i Danmark.

Bovangen ligger sammen med Rosenvangen og Digevangen på en landskabsflade, der falder svagt mod nordøst mod jernbanen og Algade i det historiske Store Heddinge. Adgangen til Bovangen sker via en knækket blind forsyningsvej orienteret mod syd og nord. Langs forsyningsvejen er der grønne græsband, efterårsbrune bøgehække. Hvor områdets grønne stikveje møder Bovangen markeres krydset af træbevoksning. Det giver fine grønne rumdannelser, men udsigt er der ikke noget af. Kig til landskabet i beskårne brudstykker er kun muligt fra områdets fællesarealer, hvor de trafiksikre fodgængerstier er lokaliseret.

Bovangens tidstypiske parcelhuse med deres carporte og tilbygninger gemt bag bøgehækkens hjemmeværn er arkitektonisk ikke noget særligt, men med deres homogene materialer og samspillet med de høje bøgehække etableres grønne kultiverede rumdannelser af god havearkitektonisk kvalitet. Med deres tidstypiske arkitektur, de brune moccasten, gavlene af træ, de skjulte tagrender og store glasarealer må parcelhusene med deres udbredelse regnes med som en del af Danmarks bygningskultur. For den der er i tvivl om den vurdering kan et besøg til Bovangens helt nye parcelhuse anbefales. Her hersker der med de lave vindblæste hække og det uhæmmede indblik til naboerne en stemning af rå pionerånd og et rumligt armod, der får Bovangens etablerede kvarter til at fremstå som et bebyggelsesmønster med rumlige værdier der er værd at værne om.

Samlet vurderet er Kridthuset med sin respektfulde fortolkning af de arkitektoniske muligheder et fornemt eksempel på genbrug af et historisk industrianlæg. Mod Algades have- og gårdanlæg og Kronhøjvej ville rækker med levende hegn parallelt med bebyggelsens længer skaffe orden og danne rum i det eksisterende rumlige forfald

Kirketorvet

Kort over Store Heddinge fra 1800 viser, at der i byens nordre del var en langstrakt udvidelse af Algade med et firkantet torverum uden direkte sammenhæng med Store Heddinge Kirke. Inspireret af stedets bebyggelse og viden om arkitekten Nebelongs restaureringsmassakre på kirken i 1850'erne er det et kvalificeret gæt at Kirketorvets forløb stammer fra den sidste del af 1800-tallet. I år 2000 står Kirketorvet som en fin rumdannelse, der på en begavet måde introducerer det kraftfulde kirkeanlæg.

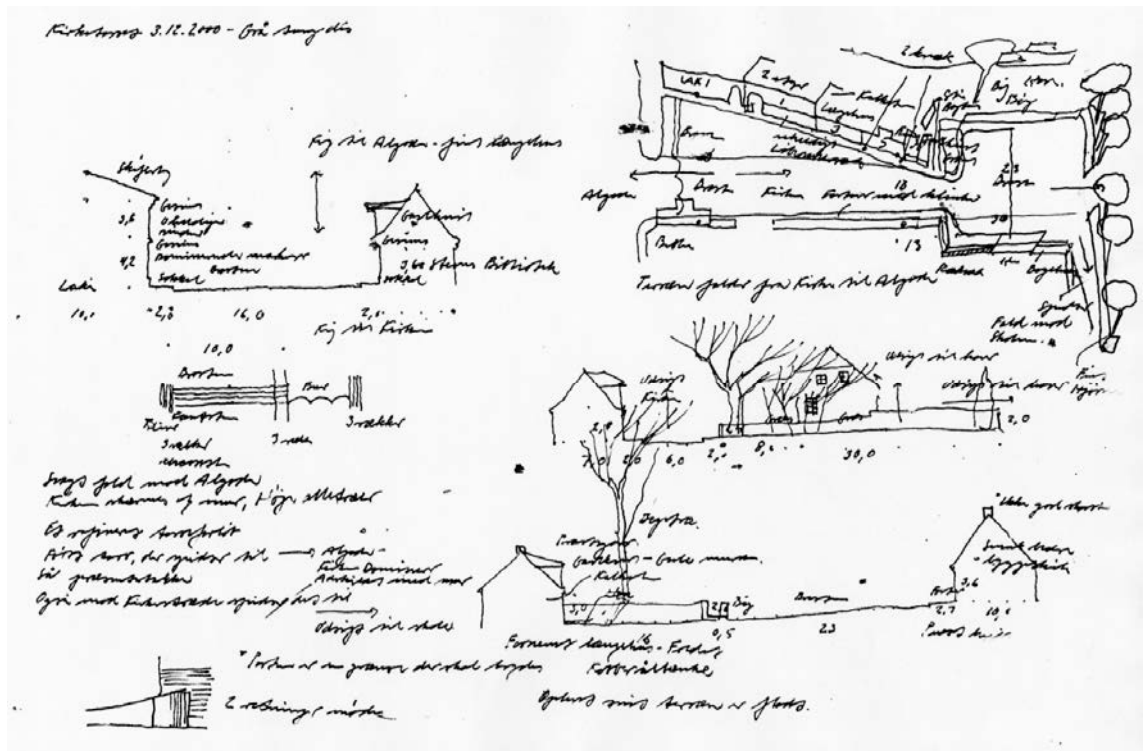
Kirketorvet er lokaliseret på en flade der stiger svagt fra Algade i vest til Store Heddinge Kirke i øst. Fra Kirketorvet er der mod øst udsigt til Store Heddinge Kirkes urfjeldstunge tårn, den omkransende, beskyttende kirkemur og den høje allés trækroner. Mod vest er der udsigt til Algades fine bebyggelse. Mod syd er der mod Kirkestræde kig til en tragtformet rumdannelse og spændingsfulde bygningsmæssige skalaspring. Store Heddinge Kirkes funktion som dominerende fixpunkt må under ingen omstændigheder svækkes ved politisk korrekt træbeplantning på Kirketorvet!

Kirketorvet kan opdeles i 2 dele. Første del mod Adelgade er tragtformet og spidser mod øst. I samspillet med den fine 2 og 1 etager høje randbebyggelse opstår der, hvor tragten er smallest en spændingsfuld overgang til Kirketorvets 2. del, der er rektangulær. I manglen af randbebyggelse bliver det, det fine pudsede hvide hus, det hvidmalede stakit, efterårsrøde bøgehække og den grå kirkemur, der skal definere rummet. Det lykkes med god hjælp fra den homogene naturstensbelægning på fornem vis. Ros fortjener

desuden fortovene med de gule teglklinter, som adskillelse mellem betonfliserne. De fremhæver torvens form og viser vej.

Bortset fra La-kis' uskønne markiser er Kirketorvets randbebyggelse, med sin proportionering, omhyggelige udførelse af gesimser, stik over vinduer og sokler, fine eksempler på byhuse. I den sammenhæng er den dårlige placering af elskabene klods op af soklerne beklagelig. Præstegården, der ligger tilbagetrukket fra Kirketorvet er et bygningsværk af format.

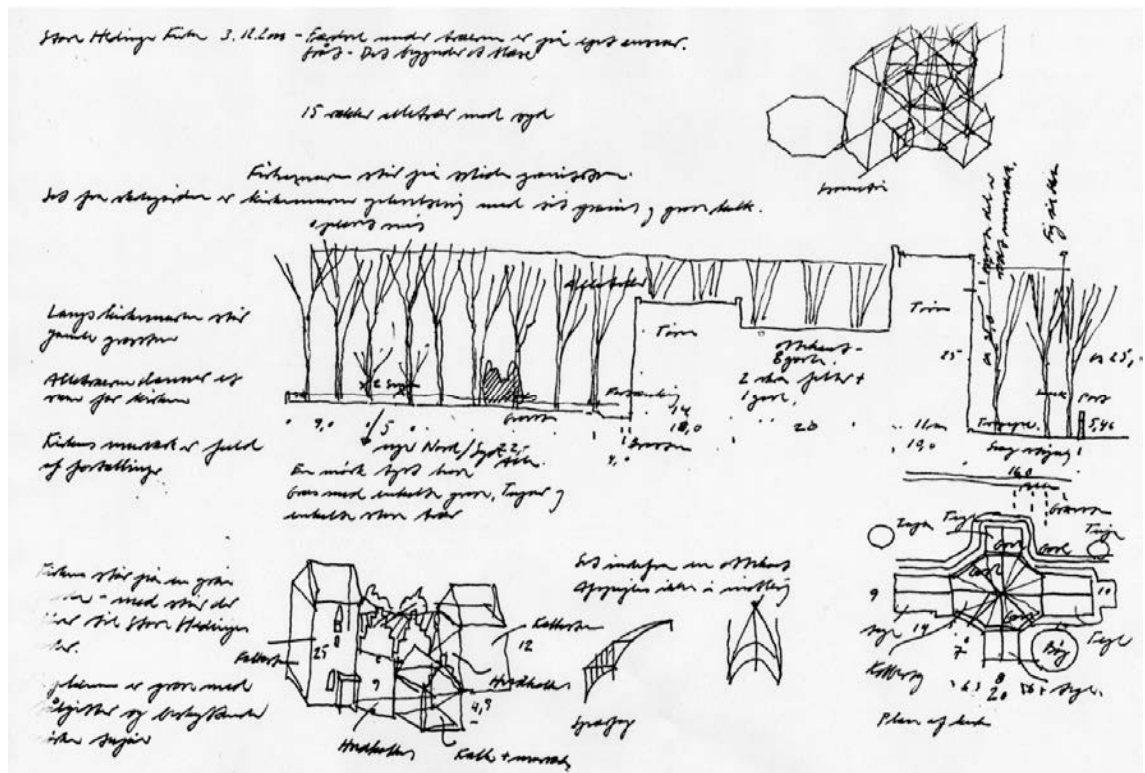
Med sit smukke murværk af grå kalksten, de udkragede gesimser med svung, de småsprossede vinduer, sålbænkene af kobber, den sorte tjærede sokkel og det store tag kan præstegården sammenlignes med en destingveret gentleman, tilbagetrukket og reserveret men med et blink i øjet.

Samlet vurderet er Kirketorvet med sit spændingsfulde forløb, de fine byhuse og den eksemplariske belægning et byrum af høj arkitektonisk kvalitet. Skal der peget på noget, som mangler format, må det være det slatne krat ved flagstangen. Her kunne bøjehækens disciplinerede stringens gøre underværker.

Store Heddinge Kirke

Store Heddinge Kirke hører med sit ottekantede skib til blandt Danmarks mest særprægede middelalderkirker. Kirkens første del med oktagonen og koret mod øst er fra 1200-1300 tallet. Fra 1300-1500 blev oktagonen suppleret med et tårn mod vest, et våbenhus mod syd og et sakristi på korets nordside. 1800tallet blev præget af dramatiske forandringer. Korets sakristi blev nedrevet, og i 1850 blev kirken gennemgribende ombygget under arkitekten Nebelongs ledelse. Kirken fik et nyt sideskib mod nord, og oktagonens 6 frie sider blev formet som gotiske trappegavle. Almindeligt saddeltag fra 8 sider gav indvendigt i oktagonen et træhvælv med en middelalderlig stemning. I år 2000 indgår Store Heddinge Kirke i et fornemt havearkitektonisk rum omkranset af lave mure af limsten og karakterfulde himmelstræbende allétræer.

Store Heddinge Kirke ligger på en skrånende flade, der falder svagt mod Algade i vest. Terrænets oprindelige niveau kan opleves ved det østvendte kor. Fra kirkens discipline-

rede parkrum er der mod nordøst og vest udsigt til allétræer. Mod vest er der via en solid port udsigt til Kirketorvets smukke forløb mod Algade. Forbindelsen mellem parkrummet og den gamle skolegård er sympatisk. Værdifuld er også overgangen ved Kirkestræde, hvor kirkemuren runder spændingsfuldt.

Når man kommer til Store Heddinge Kirke fra Kirketorvet opleves kirken som borgagtig, stor og afvisende uindtagelig. Den stemning nuanceres efter passagen af kirkemurens port. Indgangen i tårnet virker stadigvæk ikke indbydende, men i det parkagtige rum, der afgrænses af de høje allétræer er man ikke i tvivl om, at man er velkommen. Den grønne flade med sine præcist afgrænsede gravsteder, enkeltstående gamle træer, alléernes grønne katedraler og kirkemuren med gamle gravsten inviterer til oplevelse og udforskning. Sådant er det også med kirken. Store Heddinge Kirkes sammensatte bygningskrop er ikke med sin proportionering nogen skønhedsåbenbaring, men der er i ma-

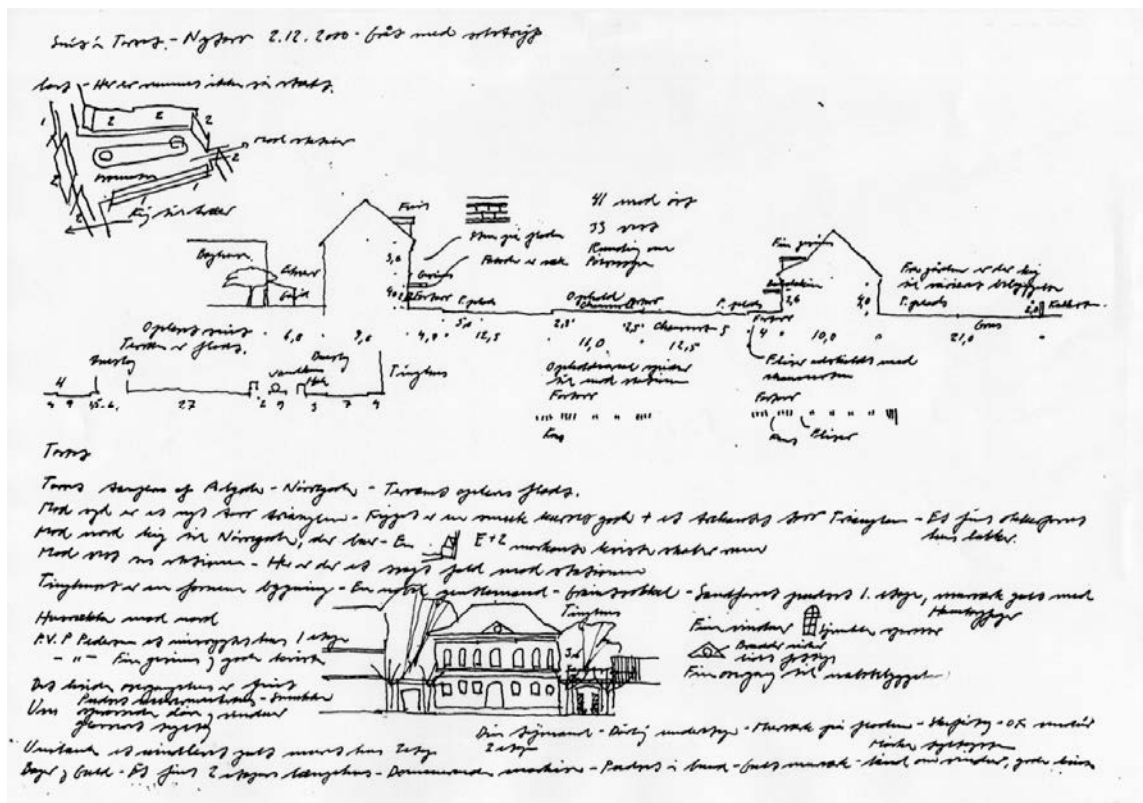
terialesammensætningen mellem limsten og teglsten, overgangene ved terræn, gavlenes form og de fine tagflader historiske spor med stor oplevelsesværdi og identitet. Kirken er på godt og ondt udtryk for en proces, åben for den udfordring, det vil være engang i fremtiden at rette op på Nebelongs restaureringshærværk.

Samlet vurderet er Store Heddinge Kirke og det grønne parkanlæg af høj arkitektonisk kvalitet. Skal det kultiverede grønne bymæssige parkrum bevares, må der udarbejdes en haveplan, der fastholder de grønne plæners åbenhed og giver bud på de gamle alléers fornyelse.

Nytorv

Fra middelalderen har Store Heddinge haft 2 torvedannelser. Et i nord knyttet til Store Heddinge Kirke og et i syd, hvor Vestergade mødte Algade. Da Kirketorvet blev for trangt til at rumme byens marked, blev det i 1830 besluttet at anlægge et nyt torv foran gadekæret "Folkegabet", hvor der i Algade var et hul i husrækken mod vest. For enden af det langstrakte Nytorv blev der opført et nyt råd-, ting- og arresthus. I år 2000 er Nytorv et fornemt byrum med et livligt handelsliv.

Nytorvs terræn opleves som helt fladt. Fra torvets østlige ende er der mod nord og syd udsigt til handeleggaden Algades lige forløb og Trianglens smukke tragtforn. Algades træer svækker oplevelsen af byrummet. Væk med dem. Mod vest er der udsigt til Nytorvs naturstensbelagte flade, den 1 og 2 etager høje randbebyggelse og Jernbanegades fine forløb mod Stationen. Over tinghusets mure er der udsigt til gamle træer, der mildner tinghusets stramtandede alvor.

Adgangen til Nytorv er smukkeste, når man kommer fra Stationen og Jernbanegade, fordi Tinghuset på lang afstand introducerer Nytorvs fine rundannelse. Overgangen ved Unibanks dårligt indpassede domicil er imidlertid en skuffelse. Her ødelægger en uindlevet pølsebod oplevelsen af tinghusets nyklassicistiske facade. Men ikke nok med det. Den runddannende randbebyggelses facader skæmmes af dominerende faste markiser. I det bygningsmæssige morads skiller det 2 etager høje hjørnehus af grå limsten ved Triangelen, den murede, pudsede hvidmalede villa med de elegante opsprossede vinduer ved Jernbanegade og Tinghuset sig ud ved deres sikre proportionering og den omhyggelige bearbejdning af detaljerne. Tinghusets pudsede flader, de solidt forankrede naturstensokler og sålbænkene af kobber giver en stofflighed, der virker næsten seksuelt pirrende. I en sådan tilstand er frontispicen fra 1914 med sine hvidmalede sommerhusbrædder som en kold afvaskning. Den har ikke Tinghusets urokkelige format og burde fjernes!

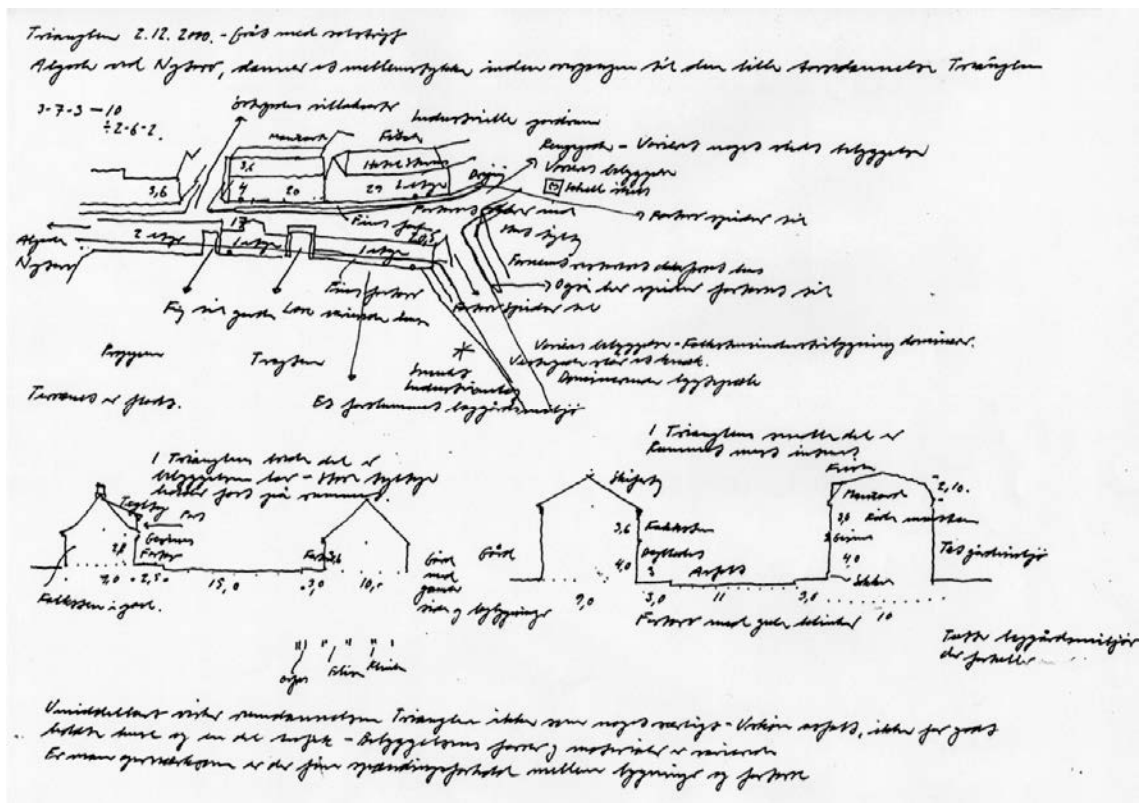

Samlet vurderet er Nytorv trods uindlevede gumpetunge markiser og uheldige butiksfacader et værdifuldt bymæssigt rum. Omsorgen for torvets belægninger og byinventar i form af bænke, pullerter og belysning er prisværdig, men skulle man som et tankeeksperiment nyanlægge Nytorv ville en mere ligefrem robusthed i belægninger og inventar være værd at overveje.

Trianglen

Helt tilbage fra middelalderen har Store Heddinge haft 2 torvedannelser. Det ene mod nord lå ved kirken, mens det andet mod syd lå hvor Vestergade møder Algade. Den sydlige torvedannelse var nord for Vestergade åben mod landskabet, mens den del, der lå syd for Vestergade, var sammensat af et kvadrat og en smal tragt, der spidsede til mod syd. Det er denne tragt, der i år 2000 nu med spidsen vendt mod nord danner Trianglens oplevelsesrige rum.

Trianglen opleves som flad. Fra Trianglen er der mod nord og syd udsigt til Algades og Rengegades fine svagt krummende forløb. Mod øst ved Østergade er der kig til et svagt stigende terræn og velhavervillaer, mens der mod vest ved Vestergade er kig til et delikat sving og smukt tilspidsede fortove. Set fra Trianglen er Algades træbeplantning ikke god, fordi trækronerne slører oplevelsen af gaderummet.

Oplevelsen af Triangelns rum er smukkeste, når man kommer fra Nytorv. Herfra ses tragtformen i sin helhed, og det smukke 1 etage høje okkerfarvede hus med det store tegltag formidler på en fin måde Triangelns møde med Vestergade og Rengegade. En anden måde at opleve formen på, får man ved at følge østsidens fortovej. Her står de gule klinker og kantstenenes bueslag i et spændingsforhold til bebyggelsens forsatte volumener. Den hvide bemaling af asfalten på kørebanen for at sikre ordentlig trafikflow er uskøn og modvirker den rumlige sammenhæng.

Triangelns bebyggelse er præget af uheldigt vedligehold og dekorative virkemidler, der giver en stemning af udvendig dåse-idyl. Som en fattig trøst i dette arkitektoniske morads af skidt og kanel står det smukt restaurerede okkerfarvede hjørnehus ved Vestergade og Rengegade sammen med det karakterfulde hjørnehus af limsten, der formidler overgangen mellem Triangeln og Vestergade. Med deres sikre proportionering og omhyggelige detaljering, står de forbilleder for Triangelns uskønt udførte underetager med forretninger.

Samlet vurderet er Trianglen trods uheldig bygningsvedligehold og ufølsomt materialevalg på torvefladen et værdifuldt torverum. Det kunne med en sammenhængende flade af naturstensmaterialer i et enkelt snuptag blive et bymæssigt torverum af en arkitektonisk kvalitet der matcher Kirketorvet og Nytorv.

Stationen – Jernbanegade

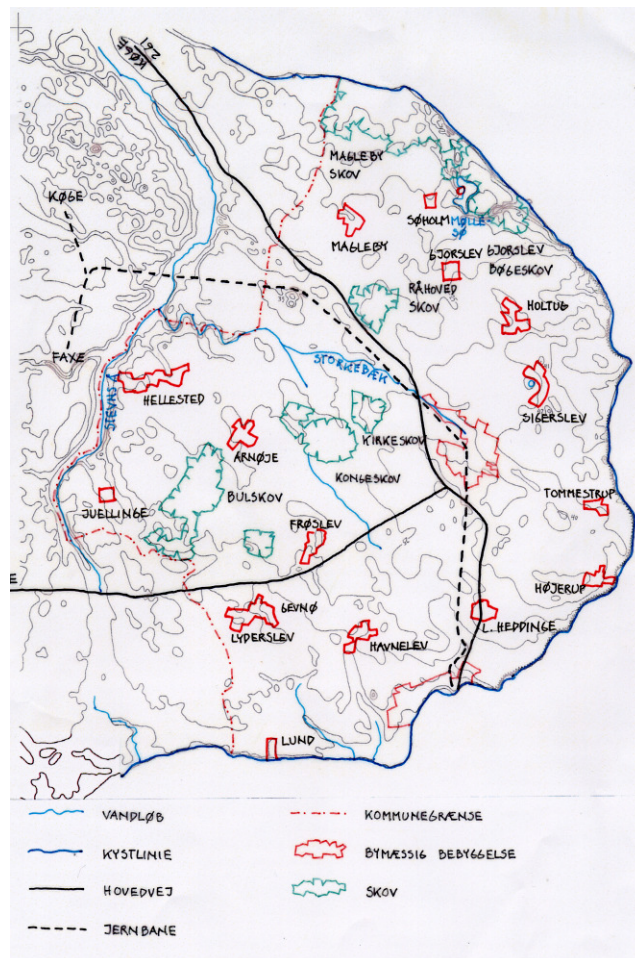
Med indvielsen af jernbanen i 1879 fulgte ikke alene en voldsom forøgelse af Store Heddinges tilgængelighed, men også besøg af Kong Christian den X. På den flagsmykkede rute fra stationen til rådhuset ville så mange se kongen, at man på nogle af husene fjernede nogle rækker tagsten for at skabe udsigt fra loftet. Efter festmiddagen på rådhuset med taler af blandt andre Tietgen, Scavenius og den tidligere borgmester Salicath gik turen tilbage til Køge. I sine erindringer fra turen fortæller togføreren, at han, da han kiggede ud, så en kjoleklædt herre med høj hat sidde på lokomotivets trinbræt. Togkonduktøren, der måtte agere sikkerhedssele for herren, opdagede at det var en højtstående person, med et betydeligt kvantum alkohol inden for vesten. I år 2000 er det ikke spor fra festen, men Stationsgades historiske bygninger, der med deres stemning fastholder den tid, hvor jernbanen var porten til den store verden.

Jernbanegade, Stationen og jernbanearealet ligger på en udstrakt flade, der stiger svagt mod Nytorv og Algade i øst. Fra pladsen foran Stationen er der mod øst udsigt til Tinghuset og Jernbanegades smukke forløb. Mod syd er der udsigt til tømmerhandlen og en stor P-plads. Fra perronen er der mod vest udsigt til sporarealet og en dårligt vedligeholdt kratbevoksning. Set fra Nytorv lukker Stationen Jernbanegades byrum.

Ankomsten til Stationens statelige facade er smukkeste, når man kommer fra Nytorv. Her danner velproportionerede, solidt byggede murede huse i 1 og 2 etager efter passagen af Kronhøjvej et rum med en stemning af åbenhed og tro på fremtiden. Den murede bebyggelse med den gamle tekniske skole, det gamle jernbanehotel og Stationen som noget særligt, er med deres enkle bygningskroppe, de præcise tagflader, gesimserne, de vandrette bånd, vinduesstikkene, trappestenene og soklerne en oplevelse af høj arkitek-

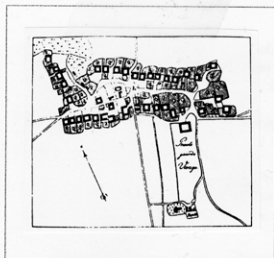
Arkitektoniske kvaliteter på landet

Magleby

Magleby er beliggende i et ungt morænelandskab, hvor landsbyen er placeret i en langstrakt, svagt udviklet lavning, som har fald mod nordvest.

Landsbyens hovedgade følger terrænet i dalens bund, hvis afslutning danner en mindre landskabelig tunge. Nord og syd for landsbyens hovedgade stiger terrænet svagt, og et stykke fra selve landsbyen på det sydligt højere liggende område er kirken placeret.

EFTER UDSKIFTNINGSKORT - ORIGINAL I 1793

GENERALSTABENS KORT
MÅLT 1892 1:20.000

GENERALSTABENS KORT
MÅLT 1892 RETTET 1938
1:20.000

Magleby er kendt siden 1370 og den kan karakteriseres som en rektangulær, reguleret vej- og forteby, hvilket betyder at gårdtomterne, der har omtrent lige store størrelser, er fordelt regelmæssigt på begge sider af vejen eller den rektangulære forte.

I Magleby var der to hospitaler. Magleby Gade Hospital blev oprettet i 1742 og Magleby Kirke Hospital blev oprettet 1763 i den oprindelige middelalderlige kirkelade, der stadig eksisterer.

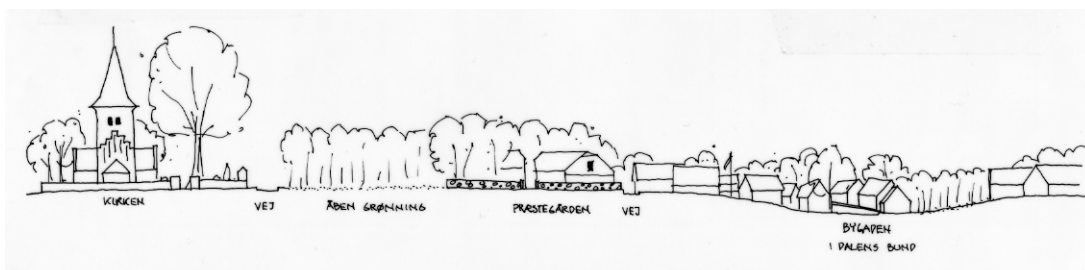
Omkring 1721 opførtes på Frederik d. IV foranledning en såkaldt Rytterskole, der i 1879 blev afløst af en ny skole. Af Rytterskolen er der stadig en fløj tilbage.

Landsbyen blev udskiftet i 1793 og i den forbindelse forblev kun 9 af 38 gårde i landsbyen. Efter den store udflytning blev landsbyens klare struktur opløst, men de bare tomter blev efterhånden udloddet til småhusbebyggelse og småhusmandsbrug, således at denne bygningstype efterfølgende kom til at præge landsbyen og hele dens struktur.

Landsbyens hovedstruktur er karakteriseret af det meget fine langstrakte hovedgadeforløb og den bebyggelse, der ligger koncentreret langs denne.

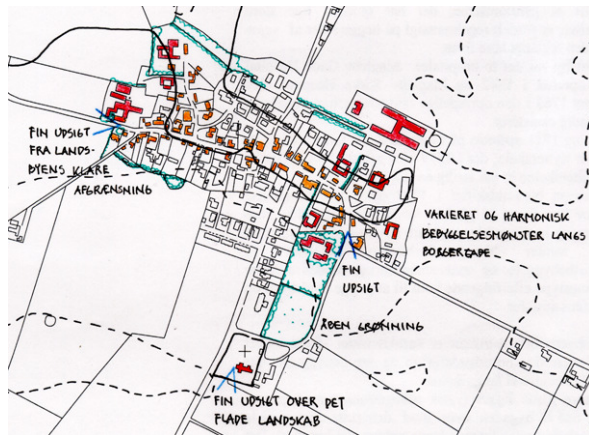
De store gårde ligger typisk tilbagetrukket med grønne tofter ned til bygaden, hvori mod den tætte og varierede småhus-

bebyggelse ligger i lange rækker tæt herud til. Det varierede bebyggelsesmønster, der således dannes omkring Maglebyvej og den nordlige forgrening Holmen, udgør et fint, stærkt og sammenhængende landsbymiljø.

Kirken har en markant placering uden for selve landsbyens struktur, og markerer herfra smukt adgangen til byen fra syd.

Ved adgangen til landsbyen fra vest ligger et fint større gårdanlæg, der sammen med en markant træbeplantning danner en markant indgang til landsbyen fra det flade landskab.

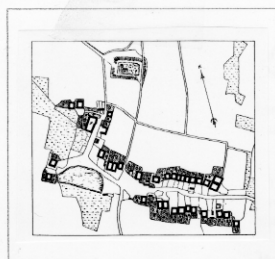
Maglebyvejs østlige afslutning markeres af præstegården med dens fine stenedige omkranset af en meget tæt beplantning. Herfra er der et åbent kig til den smukke kirke mod syd.

Landsbyen har flere bevaringsværdige ældre bygninger, der er med til at sætte deres fine præg på oplevelsen af landsbyen.

Landsbyen har en værdifuld beplantning, dels som afgrænsende levende hegn mod det åbne land, dels som store træer ved gårdene og ved gadekæret og dels langs sporene af stjerneudskiftningen.

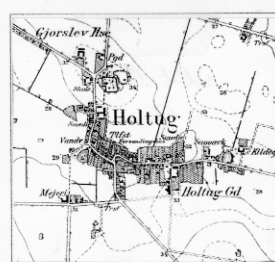
Holtug

HOLTUG 1786, EFTER ORIGINAL I KORT

GENERALSTADENS KORT
MÅLT 1892 1:20.000

GENERALSTADENS KORT
MÅLT 1892 RETTET 1938
1:20.000

Holtug er beliggende nær den østlige kyststrækning, hvor Stevns Klint ligger.

Landsbyen ligger på den svagt bølgede og frugtbare moræneflade, der er højest i syd og sydøst. Landsbyens svagt buede øst vestgående hovedgade ligger nogenlunde plant i terrænet.

Den østlige del af hovedgaden er regelmæssigt placeret i landskabet. Efter denne regelmæssige del fortsætter bygaden med vekslende bredde og retning og sender en forgrening mod nord i retning af kirken.

Kirken, der ligger uden for selve landsbyen, er beliggende på et markant højdedrag i en smal nordvendt landtange, med dybe udgravede skrænter mod nord og nordøst.

Landsbyen er karakteriseret som rektangulær, reguleret vej- og forteby. Mange af gårdene ud til den østlige del af bygaden har dannet sammenbyggede gårdrækker.

Ved udskiftningen er en hel del gårde flyttet ud på deres jordlodder. Flere stuehuse fra de udflyttede gårde er dog forblevet i landsbyen, mens de ledige pladser langs bygaden efterhånden er blevet fyldt op af småhuse, der er placeret tæt ud til gaden og således igen har helet byens karakteristiske struktur.

Omkring 1721 blev der i Holtug oprettet en rytterskole umiddelbart vest for kirken. En ny skole blev opført i 1889, hvorefter, der blev indrettet forsamlingshus i den gamle skolebygning.

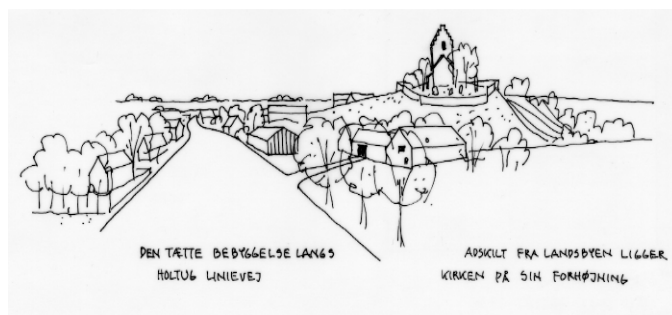
I 1929 blev der oprettet et andelsmejeri syd for landsbyen. I dag er mejeriet nedlagt og indrettet til et større elektronisk virksomhed.

Langs en vinkelret vejføring fra bygaden mod syd er der opført flere villaer, lige såvel som det nordlige vejforløb mod kirken er blevet udbygget, så kirken nu næsten er sammenvokset med landsbyen.

Landsbyen har i dag flere aktive gårde, erhvervs- og servicevirksomheder.

Hele landsbyen er bygget op omkring et meget smukt vejforløb, der slynger sig svagt gennem landskabet fra øst mod vest og til kirken i nord.

Landsbyens fine og letaflæselige hovedstruktur kan opdeles i to karakteristiske mønstre.

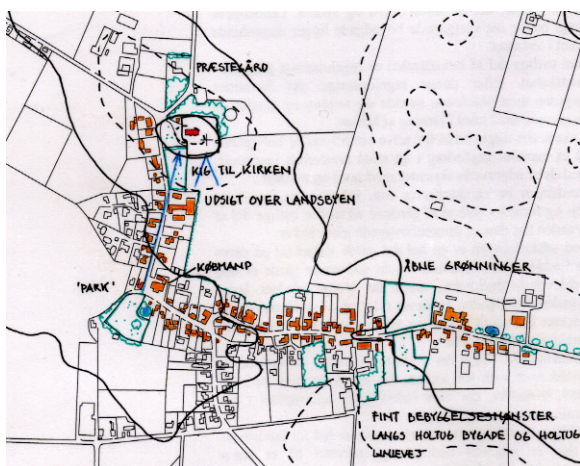
DET TÆTTE BEBYGGELSE LANGS
HOLTUG LINIEVEJ

ADSKILT FRA LANDSBYEN LIGER
KIRKEN PÅ SIN FORHØJNING

Den østlig ret og regulerede del langs Holtuglinievej, som ligeledes er den oprindelige, samt den vestlige snoet og uregelmæssige del langs Holtugbygade.

Hovedparten af bebyggelsen er knyttet til disse vejforløb og understreger med sin tætte beliggenhed landsbyens klare strukturelle kvalitet.

De to bebyggelsesmønstre danner sammen med beplantningen og et par åbne grønninger et smukt, varieret og værdifuldt landsbymiljø med mange kvaliteter. Især kirken dominerer landsbyens bebyggelse i kraft af dens markante beliggenhed, og danner en meget fin afslutning på landsbyen i nord, men også de tilbageblevne gårde står i fin kontrast til den langt overvejende småhusbebyggelse. Landsbyens afslutning mod øst markeres fint af gårdanlægget Kildegården samt en markant træække.

Fra Kirken er der en fin udsigt over det flade landskab og landsbyen i syd. Den lille samling huse, hvor den tidligere Rytterskole lå, der ligger lige overfor kirken mod vest, udgør sin egen fine enklave. Men der bør ikke bygges tættere på kirken fra landsbyen end der allerede er gjort, hvis kirkens placering uden for landsbyens klare struktur stadig skal kunne være aflæselig.

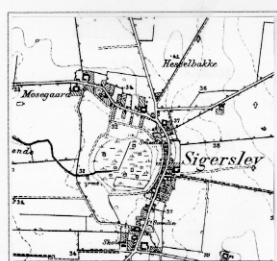
Sigerslev

Landsbyen er smukt placeret rundt om den delvist tørlagte og beplantede Sigerslev mose. Den buede bygade følger fint landskabets koter og danner en halvcirkel omkring den smukke mose.

Landsbyen danner med sin markante placering i landskabet et meget smukt samspil mellem bebyggelsen og de umiddelbare naturområder, hvilket både tilfører og understreger såvel terrænet som landsbyens store landskabelige kvaliteter.

GENERALSTABENS KORT
MÅLT 1892 1:20.000

GENERALSTABENS KORT
MÅLT 1892 RETTET 1921
1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1973 06 1975
1:25.000

Sigerslev er kendt siden omkring 1370 som Sigherslesf.

Landsbyen er karakteriseret som en rektangulær, reguleret vej- og forteby, hvor gårdene og husene ligger i fine rækker ud til og på begge sider af den bygade, der udgør hele landsbyen.

Sigerslev har oprindeligt været en ensidig vejby med en randbebyggelse langs den vestfor liggende mose med en således optimal placering mellem eng og ager.

Siden har landsbyen været i stærk vækst, således at begge sider af bygaden er blevet bebygget.

Ved folketællingen i 1787 var der i Sigerslev 311 indbyggere og 30 gårde. Landsbyen blev udskiftet i 1799 og den halve stjerneudskiftning er stadig delvist synlig i landskabet.

Trods stjerneudskiftningen blev en del gårde udflyttet, men tilsyneladende ikke så mange som i de øvrige landsbyer på Stevns, og landsbyens fine og klare struktur er meget velbevaret.

Landsbyens hovedstruktur er karakteriseret af den klare og meget fine placering af landsbyen i en halvcirkel omkring den naturskønne mose, med en koncentreret og varieret bebyggelse placeret omkring bygaden i to lange tætte rækker

Dette meget fine bebyggelsesmønster udgør hele den samlede landsby, og skaber sammen med den markante beplantning langs Sigerslevvej fra syd til Byenden i nord et meget fint og smukt landsbymiljø, som er yderst bevaringsværdigt.

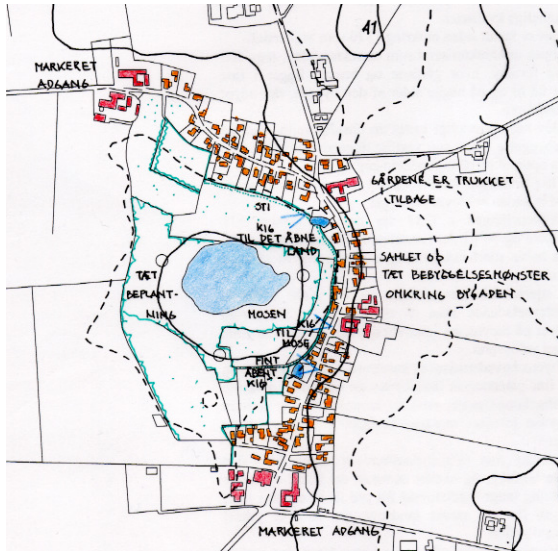
Landsbyens store gårdanlæg, der ligger langs den østlige side af bygaden dominerer i landsbyen helhedsbillede den mindre og koncentrerede småhusbebyggelse i et meget fint bebyggelsesmæssigt samspil.

Gårdanlæggene og den øvrige bebyggelse på den ydre side af Sigerslevvej og Byenden ligger ydermere tydeligt hævet over vejens niveau. Sammenholdt med at småhusbebyggelsen på den indre side ud mod mosen ligger lavere end vejen giver dette bebyggelsesmønster den ydre bebyggelse en dominerende rolle i forhold til den indre.

Endvidere betyder denne landskabelige placering af bebyggelsen langs Sigerslevvej og Byenden, at den ydre bebyggelse således også får en visuel kontakt til moseområdet. Adgangen til landsbyen fra nord markeres fint af to store gårdanlæg, som sammen med den markante beplantning danner en karakteristisk og stærk markeret port ind til landsbyen

Fra syd er adgangen ligeledes fint markeret af den oprindelige skole på den vestlige side af bygaden og et større gårdanlæg på den østlige side. Adgangen herfra er mere

åben end den nordlige og danner ikke en egentlig port, men de massive bygningerne markerer sig tydelige i det svagt, bølgede og flade landskab.

Rundt om moseområdet i en indre ring løber et græsklædt stiforløb, der skaber en god kontakt til naturmiljøet, som bør bevares.

I kraft af landsbyens klare struktur, bebyggelse og dens fine samspil med det omkringliggende landskab er den meget sårbar overfor større tilbygninger, som nemt kunne ødelægge eller sløre det meget smukke forløb og bebyggelsernes indre samspil.

Hellested

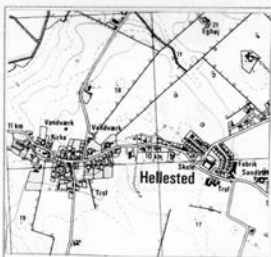
Hellested er beliggende i landskab, hvor terrænet hæver sig i jævne kurver fra Tryggevælde å og Stevns å op til morænefladen, der har en gennemsnitlig højde på 20 m. Selve landsbyen ligger placeret op ad de jævne kurver umiddelbart øst for Tryggevælde å.

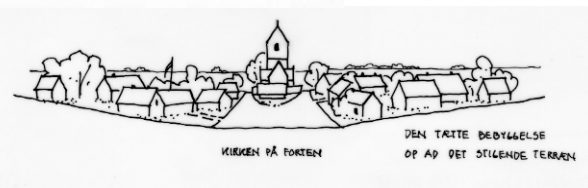
EFTER ORIGINAL I KORT 1799

GENERALSTABENS KORT
MÅLT 1891 RETTET 1907
1:20.000

ØKONOMISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1975 06 1975
1:25.000

KIRKEN PÅ FORKEN
DEN TRETTE BEBYGGELSE
OP AD DET STIGENDE TERRÆN

Den langstrakte Bygade følger den lille sidedal, som går mod nordvest til Stevns å, der umiddelbart nord for byen forener sig med Tryggevælde å.

Kirken er placeret i landsbyens lave vestlige del, og herfra stiger Bygaden jævnt mod øst op til den jævne moræneflade.

Landsbyen kan karakteriseres som en rektangulær, reguleret vej- og forteby, hvor gårdtomterne har fordelt sig regelmæssigt på begge sider af vejen eller forten med omtrent lige stor størrelse på de enkelte tomter.

Landsbyen blev udskiftet mellem 1809 og 13.

På original I kortet kan man se at byen danner et svagt krummet rektangel med en bred Bygade, der typisk nok giver plads til kirke, degnebolig og skole. Tidligere har der syd for byen ligget et hospital.

Landsbyen har stort set bevaret sit vejnet. Byen har en Brugs og en cykel og knallert forretning i byens udkant.

Landsbyens overordnede struktur er fint karakteriseret af Bygadens langstrakte let krummede forløb, der fra kirkens placering i vest har en svag stigning til landsbyens afslutning mod øst.

Bebyggelsen langs bygaden er meget varieret og kan opdeles i tre forskellige bebyggelsesmønstre.

Det første, der bør fremhæves, er den lille bebyggelse omkring kirken, der danner et fint lille intimt miljø.

Herefter følger er meget tæt småhusbebyggelse der dels ligger langs Bygaden og dels klumper sig sammen omkring de mange små sidegader, der strækker sig fra den lavtliggende Bygade og vinkelret op ad det stigende terræn til begge sider.

Det tredje mønster er karakteriseret af en meget mere spredt bebyggelse, der sammen med de forholdsvis få gårde, danner en ret åben struktur. Gårdene ligger til forskel fra den øvrige småhusbebyggelse en smule tilbagetrukket fra Bygaden.

Landsbyen fremstår med disse tre forskellige mønstre, der er bundet sammen af den frodige beplantning, som en helhed med et udpræget landsbymiljø.

I forhold til landsbyen ligger kirken lavt, men i forhold til ankomsten fra dalen omkring Tryggevælde å har den en meget markant beliggenhed.

På grund af sin højde i forhold til den øvrige lave bebyggelse virker den som en dominerende bygning i landsbyen. Ved den gamle smedetoft knækker landsbyen over. Herefter ligger flere nyere huse tilbage trukket fra Bygaden og efterfølgende fortsætter en nyere by med fabrik, parcelhusområder, skole m.v. Dette miljø adskiller sig markant fra resten af landsbyen. Adgangen fra øst til landsbyen er således ikke præget af et sammenhængende landsbymiljø men af et nyere tilkommet og ikke tilpasset miljø, som har sin egen indre struktur.

Tommestrup

På en svagt bølget, skovløs morænelersflade er landsbyen Tommestrup placeret tæt ud til kysten.

Landsbyens hovedgade Tommestrupvej ligger jævnt i terrænet i øst vestlig retning. Umiddelbart øst for Tommestrup ligger landevejen St. Heddinge – Rødvig. Ved en udretning af landevejen mellem St. Heddinge og Rødvig er der fremkommet en langstrakt vejgaffel mod øst, som er et levn af den gamle landevej.

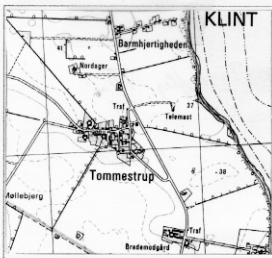
Landsbyen er karakteriseret som en rektangulær, reguleret vej- og forteby, hvor gårde og huse oprindeligt har ligget koncentreret i rækker omkring den øst vestlig rette bygade.

GENERALSTADENS KORT
MÅLT 1887-99, 1:20.000

GENERALSTADENS KORT
MÅLT 1938, RETTET 1938
1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1975 06 1975
1:25.000

En senere udvidelse er foregået mod sydøst, langs et vejforløb, der går langs en kort sidegade vinkelret på landsbyens hovedgade.

Ved folketællingen i 1787 var der i landsbyen 12 gårde og 109 indbyggere. Landsbyen blev udskiftet i 1796.

Landsbyens dominerende struktur udgøres af bygaden Tommestrupvej, der går fra vest mod øst, hvor den kobler sig på den gamle landevej.

Bygaden fremstår klart med den koncentrerede bebyggelse på begge sider af vejen. Bebyggelsen er meget varieret.

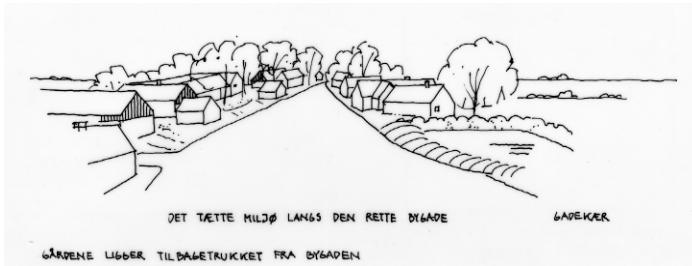
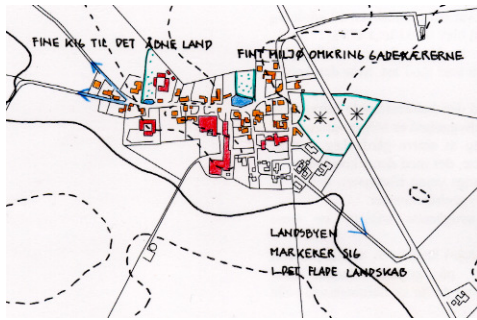
Den består af en blanding af større gårdanlæg, mange småhuse og flere større huse, der med deres koncentration og tætte træbeplantning langs vejen tilsammen danner et fint sammenhængende bebyggelsesmønster.

Bebyggelsen langs de sydgående stikveje er mere ustrukturerede.

De større gårde, der er tilbage i landsbyen, er alle placeret en smule tilbagetrækket på grunden hævet over hovedgadens niveau, hvorved de får en dominerende rolle i den samlede bebyggelse.

Adgangen fra vest er fint markeret af nogle små huse og to større gårdanlæg.

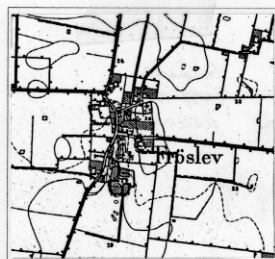
Landsbyen danner med sin tætte bebyggelse og frodige beplantning en fin og markant afgrænsning mod det åbne land.

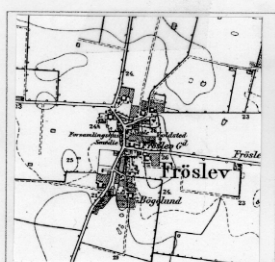
Frøslev

Frøslev er beliggende i et ungt morænelandskab dannet efter stenalderen.

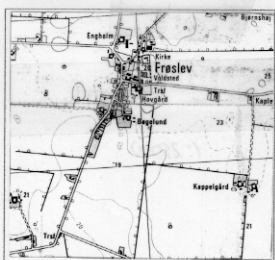
På den svagt bølgede moræneflade, der sænker sig i nordvestlig retning, er landsbyen placeret. Mod vest er Slågårdsskov beliggende og nord for landsbyen løber Ellebæk.

GENERALSTABENS KORT
MÅLT 1891, 1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
MÅLT 1891 RETTET 1929
1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1975 06 1975
1:25.000

Landsbyens hovedgade Frøslev Bygade slynger sig i landskabet fra syd mod nord og ligger plant i det svagt bølgede terrænet. Mod øst stiger sidegaderne mærkbart op til et mindre plateau og afsluttes med to store gårdanlæg.

Til en af disse sidegade i landsbyens nordlige ende er kirken placeret på en tydelig forhøjning i landskabet.

Umiddelbart syd for kirken ligger et gammelt voldsted ligeledes hævet over selve landsbyens beliggenhed.

Frøslev er kendt siden 1291 som Fræslef og siden i 1325 som Frøslef

Landsbyen kan karakteriseres som en skyngt vejby, hvor bebyggelsen følger det slyngede vejforløb med en tendens til koncentration af bebyggelse i smågrupper omkring flere kortere gadeudvidelser, der udgår fra hovedgade i mindre forgreninger, der ofte ender med små gårdklynger.

Ved disse forgreninger gives ofte plads til byens gadekær, hvilket er tilfældet i Frøslev.

Landsbyens slyngede vejnet er fint bevaret og de tilbageblevne gårde har tilsyneladende bevaret deres placering i landsbyen.

Ved folketællingen i 1787 var der 28 gårde og 315 indbyggere i landsbyen.

Landsbyen blev udskiftet før 1805, hvorefter mange gårde flyttede ud på deres jordlodder.

I 1901 fik byen en skole, som ligger ved Kirkevænget i landsbyens nordlige ende.

Landsbyens hovedstruktur er karakteriseret af det fint slyngede vejforløb og den til tider næsten sammenbyggede bebyggelse, der ligger her ud til.

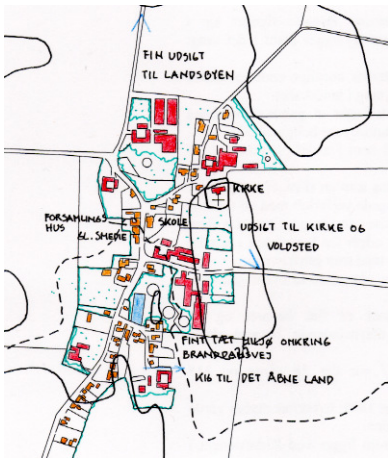
Den tætte bebyggelse brydes fint af en mindre grønning, der ligger ud til Frøslev Bygade og Branddamsvej. Her ligger også landsbyens næsten rektangulære og langstrakte gadekær/branddam, som danner et fint åndehul i landsbyen.

Som helhed udgør landsbyen med dens forgrenede vejsystem og koncentrerede bebyggelse med den markante træbeplantning et smuk, sammenhængende bebyggelsesmønster med en fin variation, der danner et værdifuldt og homogent landsbymiljø.

I den store helhed kan man fremhæve enkelt elementer så som det fine forløb langs Branddamsvej og den tætte bebyggelse omkring Kirken.

Landskabeligt har kirken en dominerende rolle i landsbyen. Men dens placering i landsbyen væk fra Bygaden for enden af Kirkevænget, bevirker at den ikke dominerer landsbybilledet.

Det gamle voldsted syd for kirken er knapt at ane gennem et uskønt hegn og en meget tæt og uglejet beplantning. Adgangen til landsbyen fra nord markeres meget smukt af gårdene Daltoft og Engholm sammen med en tæt træbeplantning langs vejen.

Mod syd flyder landsbyen mere ud i det åbne land, hvor Bygadens ensidige småbebyggelse mod øst danner "afslutningen".

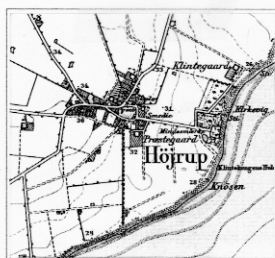
Landsbyen har flere fine huse og en gammel smedie, som stadig er genkendelig med dens høje skorsten og smedejernsvinduer.

Fra Bygaden er der flere fine kig til bebyggelserne langs vejens småforgreninger mod vest og mod øst.

Højerup

Højerup er beliggende i et ungt morænelandskab. Den jævne morænefladen sænker sig kun ganske svagt mod øst i retning af kysten, hvor Stevns klint danner 24-28 m høje og karakterfulde skrænter.

GENERALSTADENS KORT
MÅLT 1891, RETTET 1907
1:20.000

GENERALSTADENS KORT
MÅLT 1891, RETTET 1938
1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1973 06 1975
1:25.000

Området er skovløst bortset fra den lille mindelund Højeruplund, der ligger umiddelbart nord for Højerup gamle kirke. Landsbyens gadenet følger terrænet og afsluttes i øst med et svagt fald omkring landsbyens store og smukke gadekær. Bygadens fortsættelse mod øst ud mod klinten går på tværs af landskabets koter, og dette mindre terrænfald ned mod kirkerne understreger Højerup gamle kirkes smukke og dramatiske placering på randen af klinten.

Højerup er kendt siden 1370 Høghethorp.

Landsbyen kan karakteriseres som en uregelmæssig vejforteby, hvor landsbyen har udviklet sig omkring en fortelignende vejudvidelse.

Landsbyen blev udskiftet i 1796 og stjerneudskiftningen er stadig synlig i landskabet især i den vestlige ende af landsbyen.

Ved udskiftningen flyttede en del gårde ud på deres jordlodder, og de tomme arealer i landsbyen blev efterhånden opfyldt af små længehuse.

Højerup gamle kirke fra o. 1250-1300 er opført i kridtstenskvadre. Kirken har ikke været benyttet siden 1910 og efter et stort klinskred i 1928 mistede den sit kor.

Umiddelbart vest for Højeruplund ligger Højerup nye kirke tegnet af arkitekten Helge B. Møller. Kirken der ligeledes er bygget af kridtsten blev indviet i 1913.

DET TETTE MILJØ OMKRING DET STORE GADEKÆR

Landsbyens oprindelige bebyggelse har været koncentreret omkring Højerup bygade og Hybenhøjvej ved gadekæret og den sydligste del af Hærvejen.

Langs den oprindelig ubebyggede forlængelse af Højerup Bygade fra gadekæret til

Højerup gamle kirke blev der i begyndelsen af 1900 tallet er der opført enkelte huse.

Landsbyen har bevaret sit historiske vejnet og det meget fine gadekær. Endvidere er der flere bevaringsværdige huse i landsbyen.

Højerup er som hovedkarakteristik præget af de mange mindre, fine længehuse, der ligger tæt ud til bygaden og

markerer dens forgrenede vejnet.

Som helhed er landsbyen meget harmonisk, og den samlede bebyggelse danner sammen med beplantningen lang landsbyens gadenet et fint og velbevaret landsbymiljø.

De få gårde, der har bevaret deres placering i landsbyen efter udskiftningen, falder fint ind i den øvrige bebyggelse uden på nogen måde at dominere.

I denne varierede harmoni skal dog det særlig fine bebyggelsesmønster omkring det velbevarede gadekær fremhæves. Her ligger småhusbebyggelse meget smuk rundt om gadekæres den sydlige ende, hvor den sammen med den rige beplantning danner en fin ramme om miljøet og understreger forløbet.

Det synes som om landsbyen slutter efter gadekæret, smukt og stilfærdigt markeret af en mindre bebyggelse, der ligger tæt ud til vejen.

Uden for denne fine afslutning begynder en allé beplantning, som er med til at binde den meget forskelligartede bebyggelse, der ligger helt mod øst, sammen. Den danner sin egen enklave, med huse, museum, restaurant og kirke uden for selve landsbyen.

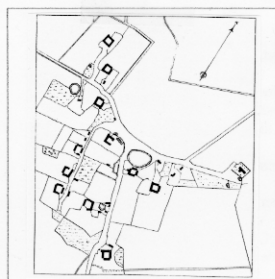
Højerup gamle kirke adskiller sig dog i denne sammenhæng gennem sin ensomme og noget dramatiske landskabelige placering. Fra kirken er der en overvældende udsigt udover de stejle og karakterfulde skrænter.

Landsbyen har en værdifuld beplantning, som er med til at binde byen sammen og skabe en tydelig afgrænsning mod det åbne land.

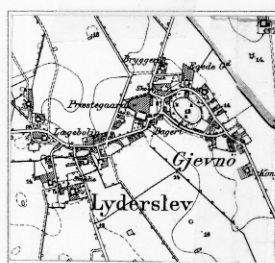

Lyderslev –Gevnø

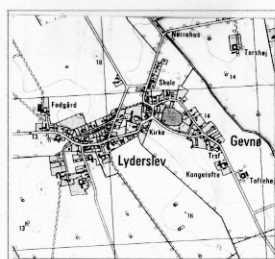
Lyderslev-Gevnø er beliggende på den let bølgede moræneflade, der mod nord når sin største højde på 24 m, og landsbyen hovedgade snor sig igennem det svagt bølgede terræn, for at ligge så plant som muligt.

LYDERSLEV 1804-5

GENERALSTABENS KORT
MÅLT 1891 RETTET 1907 1:20.000

BEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1973 06 1975
1:25.000

Midt imellem de to landsbyer stiger hovedgaden, idet den her samler sig en smal forhøjet "landtunge".

På dette højeste sted mellem landsbyerne ligger kirken, præstegården og købmanden placeret.

Lyderslev er kendt siden omkring 1370 som Liutherslef. og Gevnø er kendt siden 1387 som Geffnøwæ.

Ved folketællingen i 1787 var der i Lyderslev 11 gårde og 129 indbyggere, og i Gevnø 9 gårde og 141 indbyggere.

Gevnø blev udskiftet i 1832 og Lyderslev i 1838.

På et kort over Lyderslev fra 1804-5, da landsbyen endnu ikke var sammenvokset med Gevnø, ses at kirken ligger på et højt punkt i landsbyens østlige afslutning adskilt fra landsbyen af den stadig eksisterende kirkeskov. Gårdene har ligget meget spredt og har været koncentreret omkring den sydlige side af Lyderslev Bygade samt omkring de sydlige stikveje Ærtebjergvej og Lyderslevstræde.

På den nordlige side af Lyderslev Bygade findes kun kirken placeret samt en sparsom bebyggelse langs en lille nordlig stikvej i landsbyens vestligste ende.

I Gevnø har den oprindelige bebyggelse ligget langs Gevnøgade omkring mosen.

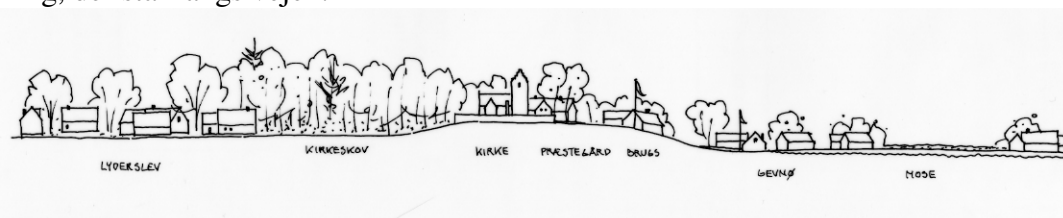
I landsbyen Lyderslev-Gevnø ligger det nu nedlagt andelsbageri, der som landets ældste er fra 1888. I 1941 blev opført en skole, der nu fungerer som delvis privatbolig og i 1953 et endnu fungerende forsamlingshus

Landsbyen har en velfungerende købmand og flere servicebutikker samt nogle nye ældreboliger, der ligger for sig selv ved mosen.

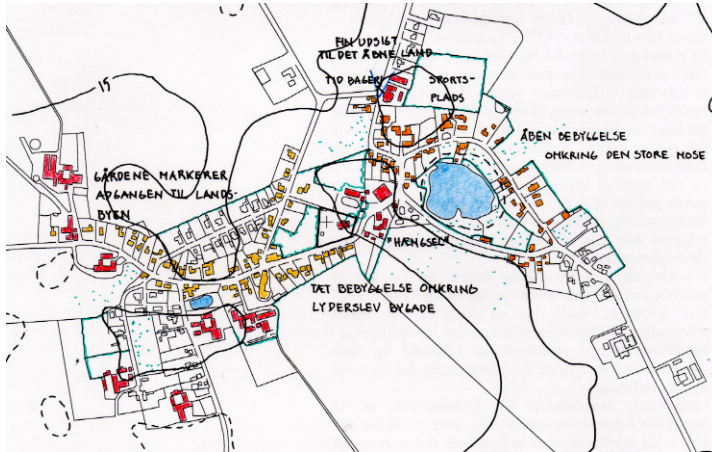
Landsbyens hovedstruktur er karakteriseret af to forskellige bebyggelsesmønstre, som stort set skiller ved kirken. De repræsenterer de to landsbyer, der nu er vokset sammen til en.

I den vestlige ende ligger Lyderslev Bygades langstrakte og smukt slyngede forløb, der i dag er tæt bebygget på begge sider af vejen.

Dette bebyggelsesmønster udgør et fint, kompakt og sammenhængende landsbymiljø med en meget blandet bebyggelse, der er bundet fint sammen med den kraftige beplantning, der står langs vejen.

Det andet bebyggelsesmønster, der ligger i den østlige ende, er meget mere åbent. Bebyggelsen ligger i en åben ring omkring den store moses nordlige side. Vejen omkring mosens sydlige ende er kun sparsomt bebygget, og området virker generelt meget åbent. Koblingspunktet mellem de to mønstre er særdeles markant. Topografisk set er det, som nævnt, det eneste høje punkt i landsbyerne, og terrænet falder herfra til begge sider. På dette sted breder Bygaden sig ud og danner derved en lille plads, der holder sammen på de to landsbyer. Bebyggelsen omkring kirken på dette højdepunkt danner sammen med pladsen en lille harmonisk enhed.

Kirkens smukke placering i landsbyen både landskabeligt, strukturelt og arkitektonisk giver den en klart dominerende rolle i forhold til den øvrige bebyggelse.

Mod vest afsluttes landsbyen smukt af de fine store gårdanlæg, der tydeligt markerer landsbyens afgrænsning på dette sted.

Mod nord er afslutningen mindre klar. Man fornemmer

en markant afslutning ved det gamle Andelsbageri og den nye sportsforeningsklub som er to massive bygningsværker, men egentlig fortsætter landsbyen med enkelte huse, der ligger tilbagetrukket fra Nørrehusvej på dens østlige side. Den vestlige side af vejen er kun bebygget med ganske få huse i stærke farver.

Landsbyen har en markant og frodig beplantning dels langs de snoede gader, omkring mosen og gadekæret, og dels den høje træbeplantning omkring kirken.

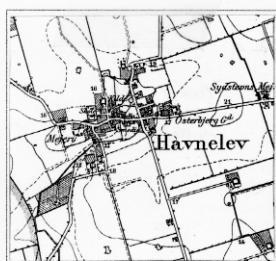
Havnelev

Havnelev er beliggende i et ungt morænelandskab, der er dannet efter stenalderen.

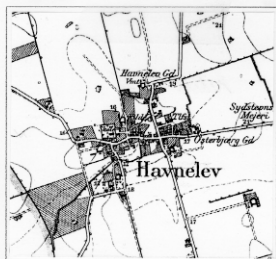
Landskabet er skovløst og den bølgede moræneflade har en største højde er 26 m.

Mod sydøst er kysten en ret høj og stejl morænelersklit,

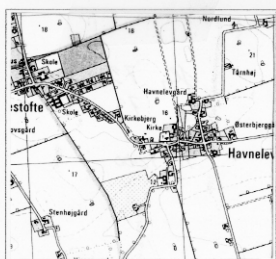
der er under stadig nedbrydning, men mod sydvest bliver klinten efterhånden lavere og forsvinder til sidst helt.

GENERALSTADENS KORT
MÅLT 1891, RETTET 1907
1:20.000

GENERALSTADENS KORT, 6 I
MÅLT 1891, RETTET 1938
1:20.000

BEØRTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1973 06 1975
1:25.000

På dette sted er der en dalsænkning, hvorigennem Vissemose afvandes mod syd. I denne dalsæknings afslutning mod nord er landsbyen Havnelev smukt placeret.

Landsbyens hovedgade Boestoftevej følger nogenlunde den smalle dals bund, hvilket bevirker at alle stikvejene, stiger herfra og op til morænefladen.

Denne specielle landskabelige placering i et langstrakt hul, fornemmes tydeligt, når man går langs Boestoftevej, da alle kig mod det åbne land er spærret af det stigende terræn.

Kirken er placeret i landsbyens vestlige ende på den nordlige side af Boestoftevejet, hvor der er en forholdsvis stejl stigning.

Landsbyen kan karakteriseres som en uregelmæssig vejfor-teby, hvor byen har udviklet sig omkring en foretliggende gadeudvidelse, hvor ud til gårde og huse er placeret. Fra bykernen strækker der sig flere udgreninger, langs hvilke, der også er opført bebyggelse.

Ved folketællingen i 1787 var der i Havnelev 19 gårde og 227 indbyggere. Landsbyen blev udskiftet i 1818, hvorefter 10 gårde flyttede ud på deres jordlodder. De ledige pladser i landsbyen blev efterhånden opfyldt af 30 småbrug.

Landsbyens hovedstruktur er kendetegnet af de mange små længehuse, der er placeret helt ud til vejen langs landsbyens forgrenede vejnet.

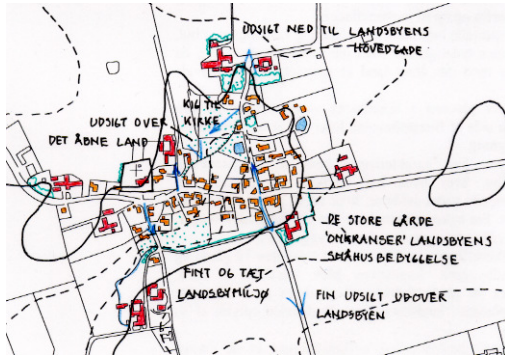
Dette fine lille bebyggelsesmønster dannet sammen med den frodige beplantning langs vejene og det velplejede gadekær et fint, tæt og varieret landsbymiljø, der er bevaringsværdigt.

Kirken er smukt placeret på en forhøjning omkranset af en fin kirkemur. Herfra indtager den en dominerende rolle i forhold til landsbyens lavere liggende mindre bebyggelse.

Et fint lille element i landsbyen er miljøet omkring Orehøjvej. Bebyggelsen ligger tæt og terrænet stiger synligt. For enden afsluttes landsbyen af arealer med frugttræer og en markant træække, der antyder forløbet af et nu tørlagt vandløb.

Et andet område, der kan fremhæves for sine kvaliteter, er miljøet omkring den tidligere forbindelse mellem Boestoftevej og Tornebjergvej, som nu er en græsbeklædt sti.

Herfra er der en fin udsigt over markerne til det højere liggende åbne land. Desuden ligger landsbyens gadekær også herudtil og danner en "park"forbindelse til bebyggelsen langs Tornebjergvej.

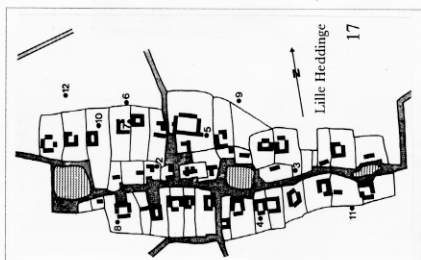
Landsbyen afsluttes smukt af to fine gårdanlæg på toppen af Tornebjergvej, hvorfra man fint fornemmer landsbyens specielle beliggenhed i en lille dalslugt.

Fra Boestoftevej er der mange fine kig til det stigende terræn til alle sider. Fra Tornebjergvej i syd har man et smukt udsyn over landsbyen i hele dens længde, hvor kirken tydeligt træder frem.

Lille Heddinge

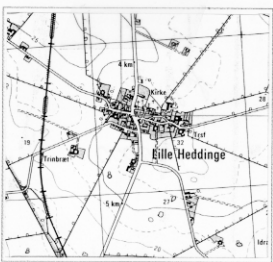
Det jævnt bølgede og skovløse landskab stiger jævnt fra syd mod Lille Heddinge i nord, hvor den største højde er 32 m. Jorden består overalt af frugtbar, kalkholdigt ler, der har dannet en god basis for landbrug.

KORT FRA TIDEN OMKRING UDSKIFTNINGEN
1799

GENERALSTADENS KORT MÅLT 1891
RETTET 1907 GEODÆTISK INSTITUT
1:2.000

GEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1973 o 1975
1:25000

Selve landsbyen ligger på et markant højdedrag, hvorfra terrænet falder jævnt mod syd og mod vest, og fra landsbyen er der flere fine kig og udsigter udover det lavere liggende landskab.

Kirken har en markant beliggenhed i landsbyens midte på en mindre forhøjning, hvorfra der er et fint overblik over landsbyen mod syd.

Lille Heddinge er kendt siden 1257 som Heddingæ paruum og Hedingæ litlæ og senere i 1337 som Litlæhæddingæ.

Landsbyen kan karakteriseres som en rektangulær reguleret vej- og forteby, hvor gårdene har fordelt sig regelmæssigt på begge sider af hovedgaden eller forten og med omtrent lige stor størrelse på de enkelte tomter. Hovedgaden har givet plads til 3 større gadekær, hvoraf de to er fint bevaret.

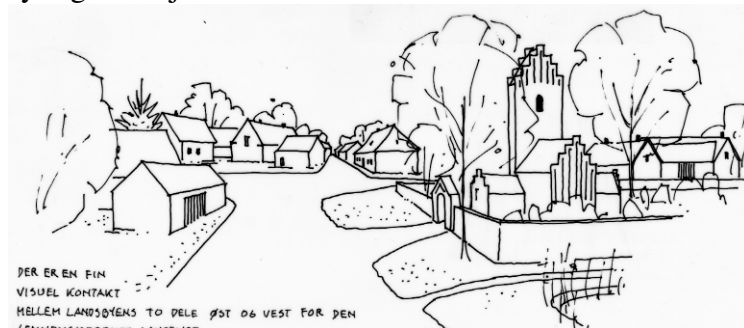
I 1721 blev der ved kirken opført en Rytterskole, der stadig findes og er fint restaureret.

Ved folketællingen i 1787 var der i Lille Heddinge 22 gårde og 230 indbyggere.

Landsbyen blev udskiftet i 1799, og stjerneudskiftning er stadig synlig i landskabet smukt markeret med levende hegn.

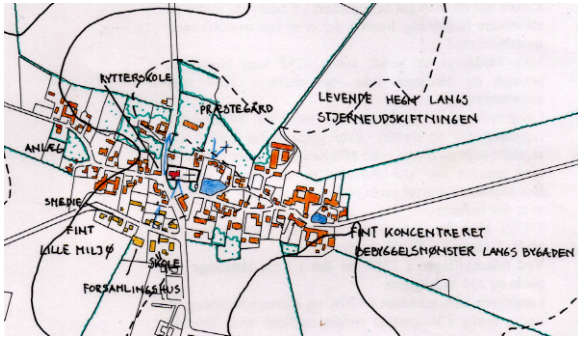
Ved udskiftningen flyttede ca. halvdelen af gårdene ud af landsbyen og de tomme pladser blev efterhånden udfyldt med småhuse, der således helede landsbyen struktur.

Den oprindelige landsbybebyggelse var placeret omkring den østvestlige vejføring Broveshøjvej og Ryttervej. Endvidere har der været en smule bebyggelse langs en nordlige stikvej umiddelbart vest for kirken og langs en sydlig stikvej umiddelbart øst for kirken.

Disse to nord sydvendte stikveje, der har gået vinkelret på landsbyens hovedgade, er blevet samlet i et kryds vest for kirken, er blevet rettet ud og udvidet betydeligt. Vejføringen er i dag landevejen Rødvigvej, som således gennemskærer landsbyen.

Trods disse tiltag er landsbyen oprindelige struktur stadig aflæselig.

Lille Heddinges dominerende struktur udgøres af den oprindelige øst vestlige hovedgade Ryttervej og Broveshøjvej og den fine bebyggelse der ligger langs med denne.

Bebyggelsen, bebyggelsen der ligger tæt ud til dette gadeforløb, markerer smukt den snoede og smalle gade, der med sine velplejede gadekær og grønninger skaber et meget fint og bevaringsværdigt

landsbymiljø.

Et andet fint, lille bebyggelsesmønster, findes langs Skørpingevej, som er en senere udvidelse af landsbyens mod syd.

Her ligger byens store, fine skole fra 1892, det stadig fungerende forsamlingshus og den gamle smedje.

Landsbyens smukke kirke med kirkemur er via sin størrelse i forhold til den lave og harmoniske bebyggelse i landsbyen og sin markante placering et fint og dominerende element i landsbyen.

De velplejede gadekær og grønne gaderum danner fine og afsluttede åndehuller i den tætte landsbybebyggelse og tilfører den en ekstra miljøkvalitet.

Fra Rytterskolen, der ligger lige overfor kirken på den modsatte side af Rødbyvej, er der et fint kig til landsbyens afslutning i nord, som er markeret af den kraftige og høje beplantning omkring den lidt tilbagetrukne præstegård mod øst og et harmonisk men noget forfaldent gårdanlæg mod vest.

get forfaldent gårdanlæg mod vest.

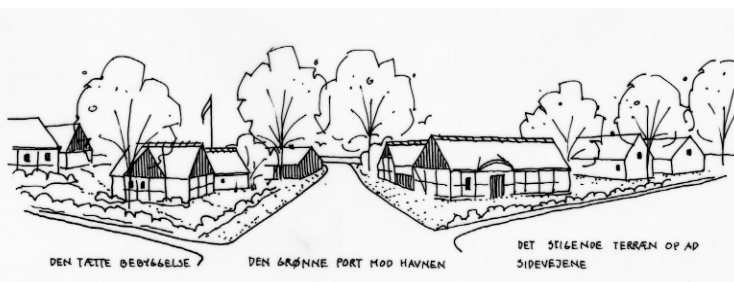
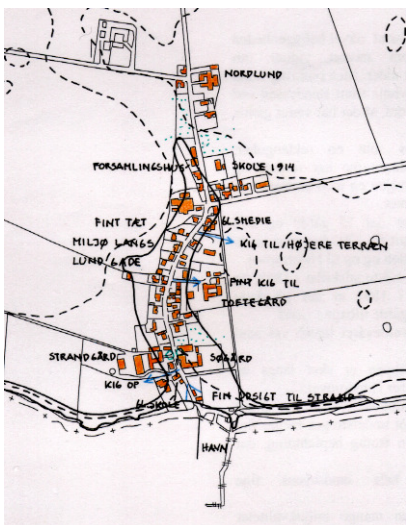
Mellem bebyggelsen langs Skørpingevej, der ligger parallelt med hovedgaden, er der flere fine kig blandt andet til den smukke kirke.

Trods den forholdsvis befærdede Rødbyvej, som trafikalt skærer landsbyen over, er der på grund af den tætte bebyggelse langs vejene en klar visuel kontakt på tværs, der bindes den sammen.

Således fremstår landsbyen alligevel

trods den brutale gennemskæring som en fin og harmonisk helhed med mange bevaringsværdige træk og miljøkvaliteter, som fortsat bør omgås med stor nænsomhed.

Lund

Landskabet omkring Lund, er den typiske let bølgede moræneflade, der når sin største højde på 24 m. mod nord.

Herfra sænker landskabet sig langsomt i sydlig retning til kyststrækningen, som ved Lund er en lav klintekyst med store sten i standplan.

Selve landsbyen er placeret helt ud til kysten i en lille smeltevandsdal i det svagt kupe-rede terræn.

Hovedgaden Lund Gade følger denne dalstræknings bund, og herfra stiger alle sidega-derne karakteristisk op til den jævne moræneflade.

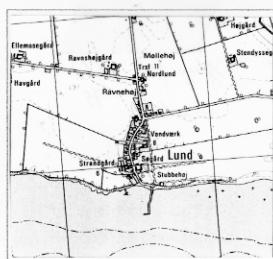
Lund er kendt siden 1379 som Lwnd. Såvel beliggenheden umiddelbart ved kysten som navnet vidner om bebyggelsens forholdsvis ringe alder. Men omkring Lund findes fle-re rester af gamle gravhøje samt stendyssen ved Stubbehøj, hvilket kunne vidne om, at der har været gamle bopladser omkring Lund.

GENERALSTABENS KORT
MÅLT 1891, 1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
MÅLT 1891, RETTET 1938 1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1973-75
1:25.000

Landsbyen kan karakteriseres som en rektangulær, reguleret vejfor-teby, hvor gårdtomterne har fordelt sig regelmæssigt på begge sider af vejen og med omtrent lige store størrelse på de enkelte tomter.

Ved folketællingen i 1787 var der 15 gårde og 200 indbygge-re i landsbyen. På et kort fra 1793 kan man se de 15 gårdes tætte placering fra kysten og op til Højstrupvej.

Landsbyen blev som Danmarks sidste udskiftet i 1861, og på Generalstabens kort målt i 1891 er der på dette tidspunkt tilsyneladende kun 5 gårde tilbage i Lund.

Det oprindelige vejsystem er velbevaret ligeså vel som landsbyens hovedstruktur.

En senere udvidelse af landsbyen er sket langs en fortsættelse af Lund Gade nord for Højstrupvej.

Landsbyen helhed er smukt karakteriseret af den svagt slyn-gede Lund Gade, og forløbet understreges meget fint af den tætte bebyggelse og en frodig beplantning, der ligger placeret helt ud til vejen.

Denne bebyggelse udgør hele landsbyens fine bebyggelses-mønster.

Som helhed rummer landsbyen mange miljøkvaliteter både i selve landsbyen men også ved landsbyens lille havn, som er et yndet udflugtsmål.

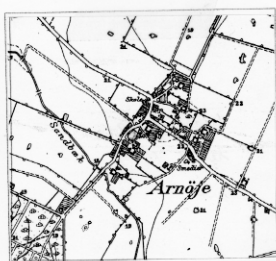
Landsbyens smukke landskabelige placering, de mange fine bebyggelser, de specielle kig op langs sidegaderne til det omgivende land, giver denne landsby en helt unik karakter.

Udvidelsen af landsbyen mod nord er fint foretaget i overensstemmelse med landsbyen oprindelige struktur, hvilket underbygger og styrken den.

En eventuel udbygning af landsbyen bør foregå på disse præmisser for eksempel ved en fortætning af det nordlige forløb, således at dette klare og meget fine, lille landsbymiljø fortsat kan eksistere og styrkes med de kvaliteter, der så smukt karakteriserer den.

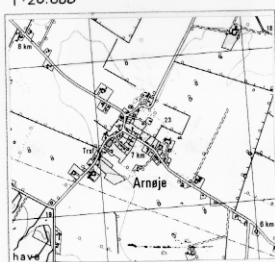
Arnøje

GENERALSTABENS KORT
MÅLT 1892 RETTET 1907, 1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
MÅLT 1892 RETTET 1938
1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1973 O 1975
1:25.000

Arnøje er beliggende i et landskab, der med jævne kurver hæver sig fra Stevns å og Tryggevælde å op til den let bølgede moræneflade.

Morænefladen har en gennemsnitlig højde på 20 m og ned i fladen har flere småbække skåret tydelige dale, som for eksempel Storkebæk og Ellebæk, der forener sig til Krogbæk, samt Sandbæk.

Selve landsbyen er beliggende på den jævne moræneflade mellem Sandbæk i vest og Ellebæk i øst med et mindre terrænfald mod disse dalstrøg.

Arnøje rejser sig smukt og markant i det flade landskab, og fra landsbyen er der flere steder en fin "lang" udsigt ud over det åbne land.

Arnøje er kendt siden 1261 som Arnughæ.

Landsbyen er karakteriseret som en slynget vejby, hvor bebyggelsen følger vejen, der slynger sig gennem landskabet med gårde og huse uregelmæssigt fordelt og med en tendens til koncentration i smågrupper langs vejens forskellige forgreninger.

Ved forlketællingen i 1787 var der 12 gårde og 157 indbyggere i Arnøje.

Landsbyen blev udskiftet mellem 1809 og 1813. På Generalstabens kort fra 1892 ser det ud til at 7 gårde er forblevet i landsbyen efter udskiftningen.

Det forgrenede vejnet er velbevaret, kun er Hesteskovvej mod nord, som før gik vest om "den store gård" er nu ført øst om.

Ved den sydligste gård, der ligger ud til Barupvejen er der tydelige spor efter Sandbæks oprindelige løb tværs over vejen. Den er nu rørlagt.

Arnøje er som hovedstruktur karakteriseret af et forgrenet vejnet med flere små stikveje og en bebyggelse, der er meget varieret både i størrelse, alder og arkitektonisk udtryk.

Alligevel fremstår landsbyen som en helhed, hvor den forskelligartede bebyggelse er bundet sammen med en frodig beplantning.

Den tætteste koncentration af bebyggelse ligger omkring Barupvejen mellem Kærbovej og Ved Kæret. Her ligger også landsbyens to velbevarede gadekær, som sammen med den forskelligartede og sammenklumpede bebyggelse danner et fint lille landsbymiljø med mange bevaringsværdige bebyggelser.

Ved Arnøje Bygade ligger en fin fortætning af to større gårdanlæg, den gamle smedje, købmanden og flere fine småhuse. Bebyggelsen danner en lille klynge, der smukt samler sig landsbyens afslutning mod øst.

Landsbyens store gårde ligger åbent i landsbyens periferi, hvor de markerer ankomsten til landsbyen.

Landsbyens lukkethed brydes flere steder af åbne områder, hvor det omkringliggende marker kryber helt ind til landsbyens kerne. Disse åbne åndehuller skaber en fin og værdifuld kontakt med det åbne land. Selvom landsbyen kan tåle en stor variation i bebyggelsens udtryk og størrelse og alligevel fremstå som en helhed, er der dog grænser.

Hovedgården Gjorslev

Gjorslev hovedgård er beliggende i et landskab med en overvejende svagt bølgende moræneflade med Gjorslev skov mod nord og Råhoved skov med syd.

På et fladt engdrag ligger hovedgården Gjorslev smukt placeret som et dominerende bygningsværk i landskabet.

GENERALSTABENS KORT
MÅLT 1892, 1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
MÅLT 1892, RETTET 1938
1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1975 06 1975
1:25.000

Gjorslevs store og massive hovedbygning, der rager højt op over terrænet, er synlig viden om.

Gjorslev, der har navn efter en nu forsvundet landsby, er kendt omkring 1370 som Giordslef.

I 1416 blev den ældste del af den endnu bevarede del af hovedbygning opført af Roskildebispen Peder Jensen Lodehat som borg, sandsynligvis ved indkaldelse af fremmed bygmester. Der er den største og mest betydningsfulde gotiske kridtstensbygning i Danmark.

Bygningen, som har form som et latinerkors, har i korsarmen et 25 m højt tårn i 7 fulde stokværk. Bortset fra taget har det til dels bevaret sit oprindelige udtryk.

I 1638 blev en nordlig fløj tilføjet, som en mindre kridtstensbygning i to stokværk. Den blev med undtagelse af kælderen ombygget i 1700 tallet. I 1843 opførte P.B. Scavenius den nuværende sydfløj efter tegninger af arkitekt G. Hetsch, der samtidig restaurerede vestfløjen. Sydfløjen har gotiseret tårn, som bygherren indrettede som observatorium

Hovedbygningen fremstår i dag som helhed af et trefløjet anlæg, der åbner sig mod øst.

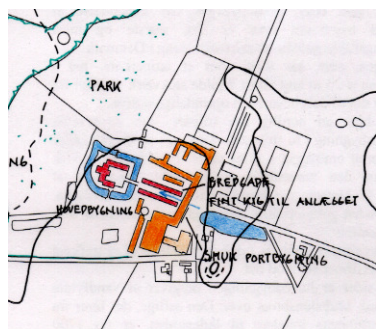
På alle sider er hovedbygningen omgivet af vandfyldte grave med kridtstensbroer over. Den østlige, der fører fra hovedbygningens indgang til ladegården, er fra 1700 tallet, hvorimod den sydlige, der fører ud i haven, er fra 1918.

Den smukke adgang til hovedbygningen gennem portbygningen flankeres af lange og lave bindingsværksslænger, den så kaldte "Bredgade". Disse bygninger var oprindeligt rytterstalde fra Frederik IV's tid.

Den store have, der ligger mod vest blev anlagt i engelsk stil af P.B. Scavenius

Gjorslev er beliggende i en stor smuk park med en tæt beplantning, der vestfra næsten skjuler den imponerende hovedbygning.

Fra øst fører landevejen Gjorslevvej direkte og dramatisk ind til portåbningen i den lange massive og smukke portbygning.

Herfra kan man i et kig kan se den smukke "Bredgade" med den imponerende hovedbygning som afslutning på forløbet.

Ved porten drejer vejen skarpt mod syd, idet den løber langs portbygningen, hvorefter vejen atter drejer skarpt mod vest. Denne vejføring, der halvvejs omslutter hele anlægget understreger dets vægt og vigtighed.

Ankommer man fra vest, opdager man overraskende nok først hovedgården, i det øjeblik vejen drejer skarpt mod

nord på grund af den tætte beplantning, der omslutter anlægget mod vest og mod syd og lukker af for udsigten hertil.

Det store anlæg fremstår med sine mange forskelligartede ladebygninger og avlsbygninger, som en varieret, smuk og velplejet helhed, der tydeligvis overtrumfes af den ganske imponerende og højtidelige hovedbygning.

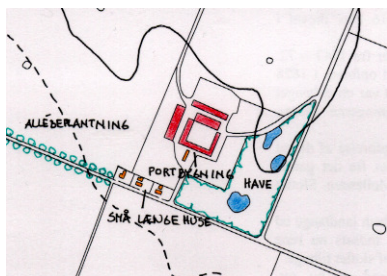
Dog er det aktive landbrugs seneste knopskydninger desværre ikke af slet samme kvalitet og skønhed, som det ældre anlæg.

Haven, der omslutter hovedbygning mod syd, vest og nord fremstår smukt og helstøbt. Sammen med hovedbygningen, broerne og de vandfyldte grave giver hele anlægget et meget fint, roligt og højtideligt indtryk.

Hovedgården Søholm

Søholm er beliggende i et ungt morænelandskab, der mod nord afsluttes med stejle skrænter ned mod kysten.

Bagved den stejle kyst strækker sig en snoet dal mod syd, der er fremkommet ved erosion af smeltevand under istiden. I denne dal ligger søerne Møllesø og Dybsø. På en tange i det nordvestlige hjørne af Møllesø ligger voldstedet af det ældre Søholm slot.

Nord og nordøst for hovedgården Søholm løber Møllerenden og mod øst ligger Møllesø og Dybsø.

Søholm er kendt siden 1346 som Syøholm og 1379 som Syholm.

I 1679 blev Søholm solgt til Dronning Charlotte Amalie, der gik i gang med at forbedre godset. Omkring 1690 blev landsbyen Sørup helt nedlagt og dens jorde kom dels under Søholm og dels under Gjorslev.

Hovedbygningen som antageligt stammede fra omkring 1540 blev nedrevet i 1715, da den længe havde ligget ubeboet hen, efter at Søholm siden 1716 blev drevet i forbindelse med Gjorslev.

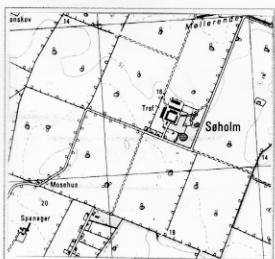
Avlsbygningerne er med nogen ændringer fra 1743 – 72. Da godset blev drevet som forpagtergård opførtes i 1828 en hovedbygning lige øst for gården. Det var en enlænget bygning i et stokværk ligesom avlsbygningerne. Denne hovedbygning blev nedrevet i 1946.

GENERALSTADENS KORT
MÅLT 1892, 1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
MÅLT 1892, RETTET 1929
1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1973 OG 1975
1:25.000

Den fine portbygning er fra 1709. Til opførelse af denne bygning er der muligvis brugt materialer fra det gamle Søholm slot, der lå på voldstedet ude i Møllesøen. Slottet blev nedrevet af Frederik d. IV i 1704.

Voldstedet ligger stadig som en tæt træbeklædt landtange ud i den smukke og efter 30 års ihærdig indsats nu rene Møllesø, men der er ingen synlige rester af slottet tilbage.

Graven der adskilte forborgen fra land er nu tør.

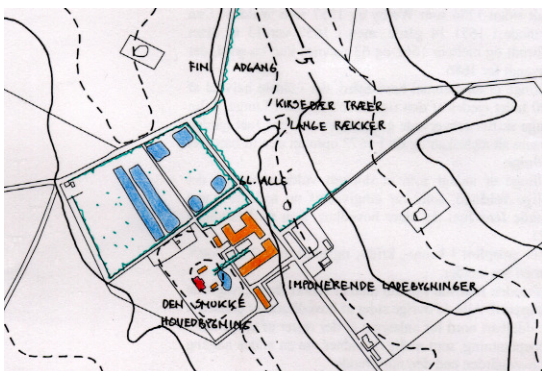
Hovedborgens banke, der ligger lidt forskudt mod øst i forhold til forborgens midte har været yderligere sikret af en vold, som kun er delvist bevaret. Den indre voldgrav er endnu vandfyldt.

Søholm Hovedgård ligger smukt i landskabet, hvor dens massive ladebygninger rejser sig markant i det flade og åbne terræn.

Adgangen hertil foregår gennem en imponerende lang og snoet allé, der i sit kantede forløb smukt markerer de gamle markskel.

Hovedgården Juellinge

Juellinge er beliggende i et landskab, der under jævne kurver hæver sig fra Stevns å og Trykkevælde å op til morænefladen, hvis gennemsnitlige højde når 20 m.

I morænefladen har flere småbække som Storkebæk og Krogbæk samt Sandbæk skåret sig tydelige dale. Jorden er af en fortræffelig beskaffenhed, der har givet ganske gode vilkår for landbrugsdrift.

I det lavere liggende landskab tæt ved

Stevns å ligger Hovedgården Juellinge placeret i et smukt og markant landskab, der er præget af enorme kirsebærs plantager, der i næsten uendelige lange lige rækker smukt følger landskabets bølgende kurver.

Juellinge hed tidligere Valbygård, der i 1492 kaldes Valbygaard og opkaldt efter en nedlagt landsby. Den var kendt siden 1256 som Wolby og 1257 som Waldby. Den rummede i 1651 14 gårde, men i 1657 var 13 af disse nedbrudt og mellem 1662 og 63 nævnes kun en gård, der forsvandt før 1686.

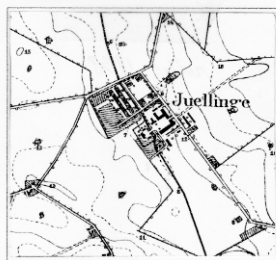
Juellinge er en gammel hovedgård, der i sidste halvdel af 1300 tallet ejedes af den rige Jakob Olufsen Lunge. Efter mange skifter erhvervede generaladmiral Jens Juel gården gennem sit ægteskab og fik i 1672 oprettet den til baroniet Juellinge.

GENERALSTABETS KORT
MÅLT 1891. 1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
MÅLT 1891. RETTET 1907
1:20.000

GEODÆTISK INSTITUT
FLYVEFOTOGRAFERING 1973 TIL 1975
1:25.000

Juellinge er anlagt som et dobbelt voldsted og på det sydlige voldsted, som var omgivet af nu tørlagte grave anlagde Jens Juel det store hovedhus, som stod færdigt i 1675.

Huset er opført i kamp-, kridt-, og mursten i 2 stokværk over en høj kælder.

Østfacaden fremstår i granit med et stærkt fremspringende midterparti. Alle de øvrige sider af hovedhuset er pudsede.

Umiddelbart nord for anlægget er der rester af en gammel allébeplantning, som muligvis vidner om en anden adgang til hovedgården end den nuværende

Hovedgårdens Juellinge rejser sig smukt i det flade landskab især fremhævet af sin imponerende hovedbygning.

Men også de omgivne massive ladebygninger er imponerende. Ankomsten til hovedgården sker gennem to imponerende men forskelligartede ladebygninger og vejen til hovedbygningen er markeret fint en ung allébeplantning.

De sammenhængende ladebygninger, der ligger syd for hovedbygningen fremstår i grov granit medens de massive bygningerne, der ligger nord for er pudsede og har en noget højere tagrejsning.

Trods forskelligheden i hele anlæggets bygninger virker de sammenhængende som en kompakt og smuk bygningsmasse, der markerer sig imponerende i det flade landskab.

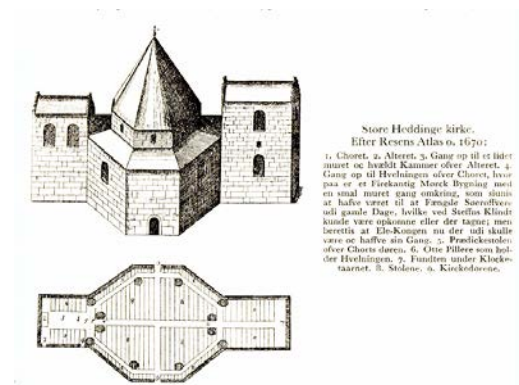
Byggeskik i Stevns Kommune

I store Heddinge og Rødvig

Bygninger til religiøse formål

Store Heddinge Kirke
Romansk kridtkvadderbygning fra omkring 1200 tallet. I 1853 gennemførtes en hårdhændet istandsættelse af arkitekt N. S. Nebelong omformede det ottekantede skib til nygotisk stil med kamtakkede gavle. Arkitekt H. B. Storck restaurerede i 1893 tårn og kor.

Store Heddinge kirke efter Resens Atlas o. 1670

Kapel ved Assistenskirkegård
Opført 1887, arkitekt M. Borch

Østergade 25
Missionshus, opført 1898 i nygotisk stil.

Kirketorvet
Præstegårdens hovedbygning, opført 1750.
Bygningen er opført af kridtsten – kvisten er opført senere.

*Kirketorvet 2
Nuværende Stevns bibliotek. Oprindelig distriktslægeboglig. I 1943 indrettet til rådhus af arkitekt J. Tidemand-Dal.*

*Nytorv
Tinghus, opført 1830, Arkitekt J. H. Koch.*

*Østergade 3
Oprindelig politikontor nu dommerkontor*

Bygninger til velfærd

*Ehgestræde 18
Egestrædes Børnehave, opført 1876*

*Nørregade 15
Oprindelig sygehus nu lokalhistorisk arkiv, opført 1858.*

*Nørregade 17
Oprindelig fattiggård, opført 1886. Sygehus 1896*

Bygninger til undervisningsformål

*Egestræde
Kommuneskole, opført 1896, arkitekt V. Friderichsen*

*Egestræde
Kommuneskole, opført 1906, arkitekt C. Thuren*

*Jernbanegade 4
Teknisk Skole, opført 1896*

Bygninger til transportformål

*Jernbanegade
Banegård, opført 1876, arkitekt H. Wenck*

*Østersøvej 6, Rødvig
Jernbanestation*

Bygninger hvor højden indgår i funktionen

*Indgang til lystanlægget Munkevænge
Vandtårn, opført 1912, arkitekt B. Hagen*

*Østersøvej, Rødvig
Fyr, opført 1858*

Bygninger til serviceformål

*Hovedgaden 2, Rødvig
Restaurant Harmonien*

*Østersøvej 8
Kro "Rødvig Kro"*

Algade 11

*Algade 11
Detalje*

Gårde og købmandsgårde

*Regengade 21
Bygård Louisenborg, hovedbygning opført 1817*

*Regengade 21
Bygård Louisenborg, Portåbning med trekantfronton*

Algade 5

Algade 39

Bygninger til boligsociale formål

*Nørregade 13
Haandværkerforeningens aldersoms boliger*

*Algade, Kirketorvet
Højskolehjemmet*

Bygninger til boligformål I sammenhængende karrébebyggelse

Vestergade 16 b

Algade 19

Fritliggende bygninger

Bjælkerupvej 45

Højerupvej 11

Vesterbro 23

Bjælkerupvej 14

Bjælkerupvej 16

Nørregade 1a

Jernbanegade 4
Richters gamle pakhus i dag indrettet til boliger

Højerupvej 7
Garveri og remmefabrik, opført 1948, arkitekt S. Enegaard Pedersen

*Vestergade 2
Bryggeri "Bryggeriet Stevns"*

*Algade 12
Christian Richters forretningsvirksomhed*

*Algade 12
Christian Richters forretningsvirksomhed, lagerbygning,
opført 1901*

*Algade 12
Christian Richters forretningsvirksomhed, lagerbygning
opført 1901*

Vestergade 9

Havnevej 9, Rødvig

Vestergade 21

Bygninger på landet

Kirkerne

Kirkerne i Stevns Kommune er for de flestes vedkommende bygget i den romanske og senromanske periode med senere tilføjelser.

Kridtstenen i Stevns Klint har været brugt som byggemateriale. De ældste kridtkvadre blev hugget med økse og i de efterfølgende perioder savet.

Højerup gamle kirke er et eksempel på en kirke opført af kridtkvadre.

Gammel Højerup Kirke, opført 1250 – 1300.

*Ny Højerup Kirke, opført 1912.
Arkitekt Helge B. Møller.*

Lille Heddinge romanske kirke.

Gevnø / Lyderslev romanske kirke.

Slotte, herregårde, hovedgårde og mindre gårdanlæg

Gjorslev Slot

1400 ca.	Opført i form af et latinsk kors
1638	Nordfløjen tilføjes og avlsgårdens ladebygning opføres.
1666	Brystværnsmur opføres og der foretages en ombygning af østre korsarm. Samt en indvendig modernisering af Ewert Jansen.
1715	Ombygning af nordfløjen ved J. C. Ernst.
1743-53	Kritstensbroen og tårnets nuværende pyramidetag med kvistgavle udføres
1820-22	Ombygning af søndre korsarm ved J. C. Meyer.
1843	Sydfløjen opføres og vestfløjen restaureres ved G. F. Hetsch
1874	Ombygning af vestre pillesal samt istandsættelse af veindetrappen
1918	Ny bro

*Rekonstruktionsskitse af den middelalderlige borg
(Danske slotte og herregårde)*

Gjorslev Bredgade set fra øst

Hovedbygningen set fra vest

Juellinge

1387	Kaldt Valbygaard
1672	Kaldt Juellinge
1675	Hovedbygningen opføres
1940	Hovedbygningen istandsættes

Juellinge Hovedbygning

Juellinge avlsgaard

Segnhus

Segnhus, hovedbygning

Segnhus, trælade

Holtug Strandvej 5

Ved Skovvej 2

Boelsskovvej 13

Jernbanestation

Store Heddinge fik i 1879 ved den østsjællandske jernbane forbindelse med Køge og Rødvig. I den anledning blev der opført stationsbygninger og anlagt trinbræt langs linien.

Klippinge station, Stationsvej

Bygninger til håndværk og erhverv

Etableringen af stabile, fastboende samfund baseret på landbrug var af stor betydning for håndværkets udvikling, der forøgede handelen og dermed hele samfundets økonomi.

Holtug, Holtugvej 33

Havnelev, Skørpingevej 67

Fællesskabets bygninger

Landboreformerne brød med det i århundreder fungerende fællesskab omkring dyrkning af jorden og hvor man i fællesskab tog beslutning om landsbyens anliggender.

Et nyt fællesskab opstod på andelsbasis. Det første i 1866 omkring fælles indkøb og salg af almindelige forbrugsvarer "Forbrugsforeninger", - senere Fællesforening for Danmarks Brugsforeninger.

Afgørende for andelsbevægelsens gennembrud var bøndernes selveje og en forbedring af den almindelige oplysning af landbobefolkningen.

Mejerier

Det første andelsmejeri oprettedes i Danmark i 1882. I begyndelsen placeredes mejeriet, som andre fælles bygninger på landsbyens fællesjord. Senere blev det af funktionelle grunde mere almindelig at placere dem ved landsbyernes indfaldsveje. I Stevns Kommune findes stadig velbevarede mejerianlæg. Dog ofte nyindrettet til en ny funktion.

Skørpinge, Sydstevn's Andelsmejeri, opført 1886 og 1953

Holtug, Nordstevn's Andelsmejeri, opført 1929

Lyderup, Andelsbageri

Forsamlingshuse

I 1880erne blev det forbudt at holde foreningsmøder på de offentlige skoler. Det betød at der blev bygget mange forsamlingshuse landet over. Fælleshuse der var andels- eller foreningsejet. I 1995 var der ca. 1300 forsamlingshuse i Danmark. De ældste stammer fra 1870ernes begyndelse opført i tilknytning til skytteforeninger og grundtvigske højskoler og friskoler. I Stevns Kommune findes der flere velbevarede forsamlingshuse.

Sigerslev Forsamlingshus, opført 1917

Lund Forsamlingshus, opført 1903

Hellested Forsamlingshus, restaureret og udvidet i 1950

Transformatorårne

I forbindelse med at elektriciteten fra omkring 1920 blev almindelig på landet blev der behov for transformatorer. Transformatorerne blev oftest anbragt i fritliggende trånnagtige bygninger de såkaldte "transformatorårne". Tårnene blev luftledningernes vejkrøds. Herudfra strålede ledninger i mange retninger.

Transformatorårn, Mindehøjvej, Rødvig

Højskole

En oprindelig dansk skoleform, som med særligt held har imødekommet det behov for voksenundervisning, som har trængt sig på lige siden oplysningstiden. Den første folkehøjskole i moderne forstand oprettedes i Rødning 1844 under indtryk dels af Grundtvigs tanker om folkeoplysning, dels af de særlige behov i Slesvig. Afgørende for udviklingen blev navnlig det folkehøjskolearbejde, der fra 1851 udførtes af Christen Kold, der udformede højskolen som et hjem, hvor den personlige påvirkning og vækkelse af de unge gik forud for oplysningen. Folkehøjskolens gennembrudsperiode blev 1864-1900, da der blev grundlagt et stort antal skoler, som fik meget stor betydning for landboudommen og derigennem for det folkelige røre i landsognene, for den almindelige folkeoplysning og for landboernes deltagelse i politik og organisationsliv, ikke mindst andelsbevægelsen.

Industrielle anlæg

Mange af nuværende industrianlæg har rødder i industrialismens tidligste perioder og udspringer ofte af naturens resurser – vandløb – vind – og af råstoffer. I Stevns Kommune i forbindelse med kalk og kridt.

Stevns højskole, oprettedes i 1894, landbrugsskole 1918 – 26. Nuværende Stevns Ungdomsskole

Vindmølle, Rødvigvej 54, Lille Heddinge

Kalkovne, Boelsdalsvej, Rødvig

Arkitektoniske detaljer

Bygningsdetaljer er et væsentligt element i den lokale byggeskik. I Stevns Kommune findes der flere eksempler på sådanne karakteristika.

*Tagrende og nedløb i zink
Brovesvej 13, Li Heddinge*

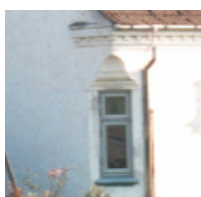
*Lukket veranda
Lygtehusvej, Gevnø / Lyderslev*

*Åben veranda
Skovmarksvej, Magleby*

*Det karakteristiske hjørnevindue
Lykkebrovej 8, Klippinge*

*Det karakteristiske hjørnevindue
Østersøvej / Korsnæbsvej, Rødvig*

Bindingsværkshuset

Er bygget som en bygningskonstruktion af sammentømret rammeværk med udfyldning af ler, murværk eller tegl. Særlig udbredt som byggeskik i middelalderen. Af Danmarks bindingsværkshuse er de ældst bevarede fra 16. årh.

Det østsjællandske bindingsværk er træfattigt sammenlignet med fx det østjydske bindingsværk.

Sigerslevvej 44, Sigerslev

Sigerslevvej 56, Sigerslev

Pedersyvej 4, Hellested

Det grundmurede hus (landbrugsbygninger)

Konstruktionsprincippet tager udgangspunkt i at konstruktionen består af sten – tegl eller natursten – fra fundament (under terræn) til det øverste skifte.

I sidste halvdel af 1800-tallet skete en omfattende udskiftning af de gamle bygninger til fordel for nye grundmurede bygninger.

Denne fornyelse skyldes den industrialiserede fremstilling af teglværksprodukter. De økonomiske forudsætninger var landbrugets omstilling til markedsøkonomi og gode afsætningsforhold.

Faginddelingen – bindingsværksbygningens modul – blev fastholdt i det nye byggeri. En tradition som var med til at sikre proportioner og facaderytme. Dekorative teglstens elementer vandt frem og det grundmurede hus fik mange fine detaljer som fx formsten og mønstermurværk.

Strandvejen 25, Rødvig

Lykkebrovej 8, Klippinge

Østersøvej / Korsnæbsvej, Rødvig

Skoler

Rytterskolen

Rytterskole er benævnelse for de 240 af Frederik 4. 1721-27 grundlagte skoler i kongerigets 12 rytterdistrikter med 10-25 skoler i hvert distrikt. Til hver skole opførtes en anseelig, grundmuret bygning med skolestue og lærerbolig, og 1721 udstedtes instrukser for amtmænd, kirkeinspektører, præster og skolemestre med bestemmelser om skolepligt og skolegang, om undervisningen og om lærernes ansættelse og aflønning. Selv om rytterskolerne, hvis oprettelse var et udslag af pietismens fremtrængen, ikke kom til

at svare til det, der var tilstræbt, må deres oprettelse alligevel opfattes som en af milepælene i den danske folkeskoles historie. Flere af de særdeles velbyggede skolebygninger står endnu, f.eks. denne i Lille-Heddinge.

Almueskolen

Almueskolen var den officielle betegnelse for den kommunale børneskole på landet I perioden 1806 til 1899.

Folkeskolen

Folkeskolen blev grundlagt under enevælden. Alle børn i hele landet fik i 1814 ret og pligt til syv års undervisning. I 1903 gav man eleverne mulighed for at afslutte med en eksamen.

Folkeskolen er den offentlige danske skole for børn i den undervisningspligtige alder; tilbyder vederlagsfri undervisning til børn i en etårig børnehaveklasse, en niårig grundskole og en etårig 10.-klasse.

Centralskolen

Hovedskole på landet med elever fra flere skoledistrikter. Centralskolen er et forsøg på at modernisere landkommunernes skolevæsen I henhold til Folkeskoleloven af 1937. Der blev landet over nedlagt ca. 2000 landsbyskoler. Eksempel centralskolen I Lyderslev opført 1941.

*Rytterskole
Ryttervej 2, Li. Heddinge*

*Gl. Skole
Skørpingevej 3, Li. Heddinge*